

MODÜL 3:

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ KAVRAMSAL TEMELLERİ

Modülün Hedef Kitlesi : Öğretmenler
Modülün Süresi : 45 dk.
Gerekli Malzemeler : Powerpoint sunusu, Yansıtıcı.
Modülün Hedefleri :

- 1- Demokrasi ve İnsan Haklarının temel kavramlarını tanıma,
- 2- Demokrasi ve İnsan Haklarının tarihsel gelişimini kavrama,
- 3- İnsan Haklarını gruplama,
- 4- Demokrasinin ilkelerini kavrama,
- 5- Demokrasi ve İnsan Haklarının gelişiminde barış dilinin önemini kavrama,
- 6- İnsan haklarının korunmasında etkin ulusal, bölgesel ve uluslararası kuruluşları tanıma,
- 7- Engelli, çocuk ve kadın haklarının gelişimini ve önemini kavrama,
- 8- Demokrasi ve İnsan Haklarının korunmasında sivil toplum kuruluşlarının önemini kavrama.

Modülün Uygulama Süreci :

- ✓ Sunuma başlamadan önce mutlaka kavramsal çerçeveyi dikkatlice okuyunuz.
- ✓ Katılımcılara kavramsal temellerle ilgili metin elektronik ortamda verilebilir.
- ✓ Sunuma eklemeniz gereken konu var ise bunu gerçekleştiriniz.
- ✓ Powerpoint sunusundaki slayt sayısını size ayrılan süreyi de dikkate alarak revize edebilirsiniz.
- ✓ Sunum sonunda size ayrılmış bir süre var ise ve etkinlik yapmanız gerekirse bu Modüldeki her bir Tema kapsamında oluşturulmuş etkinliklere Etkinlik Tasarımı Modülünden faydalanabilirsiniz. Söz konusu modül ekinde bu modülün tüm temaları ile ilgili birer etkinlik örneğine yer verilmiştir. Ayrıca Bir Karar Alma Yöntemi olarak Konsensus Modülü ile İhtilafli Konuların Öğretimi modüllerindeki etkinlik örneklerinden faydalanabilirsiniz.

Uyarı: Bu modül kapsamında hazırlanan Powerpoint sunusu farkındalık artırmaya ve alan uzmanı olan tarih ve felsefe öğretmenlerine yönelik hazırlandığından bilgi içeriği sınırlı ve yüzeyseldir. Şayet diğer öğretmenlere uygulanmak istenirse sunun yapılacağı süre artırılmalı ve konu içeriği derinleştirilmelidir.

TEMA 1: İNSAN HAKLARININ KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Konular:

- ◆ İnsan haklarının kavramsal gelişimi,
- ◆ İnsan haklarının tarihsel gelişimi,
- ◆ İnsan haklarının meşruiyet kaynağı,
- ◆ İnsan hakları, kuramcıları ve katkıları,
- ◆ Modern hakların kapsam ve içeriği,
- ◆ BM insan hakları düzenlemeleri.

Anahtar Kelimeler

- ◆ Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (EİHB)
- ◆ İnsan Hakları
- ◆ İnsanlık onuru
- ◆ Eşitlik
- ◆ Adalet
- ◆ Özgürlük
- ◆ Değer
- ◆ Evrensel
- ◆ İnsan Doğası
- ◆ Doğal Haklar

Giriş

İnsan hakları bugün kültürel ve özellikle siyasi hayatta önemli bir rol oynamaktadır. “Bütün insanların, insan olması hasebiyle sahip olduğu temel hak ve özgürlükler” olarak tanımlanan insan hakları, yarım asrı aşkındır dünya politikasında gündemin önemli bir maddesi olmayı başarmıştır. İnsanlık onurunu korumayı amaçlayan insan hakları, özgürlükçü siyaset bilimi teorilerine göre, devletin var oluş nedeni olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, devletin temel görevi insan hak ve özgürlüklerini korumaktır. İnsan hakları ihlali, başta insanlık onuru olmak üzere, insanlığın ve ahlaki değerlerin reddi demektir.

***Yana çıkma:** İnsanlık onurunu korumayı amaçlayan insan hakları, özgürlükçü siyaset bilimi teorilerine göre devletin var oluş nedeni olarak kabul edilmektedir.*

İnsan hakları; ahlaki, siyasi, hukuki, dini, kültürel ve toplumsal boyutları olan disiplinlerarası bir kavram olup, tarihsel kökleri de insanlık kadar eskidir. Değişik isim ve formatta bile olsa tarih boyunca insanlar temel hak ve özgürlükleri uğruna mücadeleler vermiş ve 10 Aralık 1948'de Evrensel İnsan Hakları Beyanname'si'nin (EİHB) BM Genel Kurulu'nca kabul edilmesiyle, bu mücadele kurumsal ve küresel bir yapıya kavuşmuştur.

***Yana çıkma:** İnsan hakları ahlaki, siyasi, hukuki, dini, kültürel ve toplumsal boyutları olan disiplinlerarası bir kavramdır.*

Hak Kavramı ve İnsan Haklarının Kaynağı

Jack Donnelly'e göre, hak kelimesi neredeyse bütün dünya dillerinde ahlaki, hukuki ve siyasi anlamlar içermektedir. Ahlaki anlamda doğru, doğruluk ve gerçek gibi anlamlara gelirken, siyasi ve hukuki anlamda ise haklara sahip olmayı kapsar. Örneğin, İngilizcede “right”

kelimesi hak, sağ taraf, doğru, doğruluk ve gerçek gibi anlamlara gelirken, Türkçe’de de doğru, doğruluk, adalet, gerçek, kazanç, pay ve yaratıcı anlamına gelir. Hukukta haklar ise, diğer farklı anlamlar yanında hukuki salahiyet, bir Şey üzerinde malikiyet, sözleşme yapma, dava açabilme gibi yetkileri kapsar. Bir sözleşme ile bazı hakları elde edebiliriz. Örneğin, bir kira sözleşmesi ile bir evde oturma hakkı elde edebiliriz. Sözleşme süresi tamamlandığında o evde oturma hakkımız da sona erer. Oysa insan hakları sözleşme ya da hukuk ile elde edilen haklar değildir. Hukuki boyutları olmakla birlikte, hukukun da ötesine geçen boyutları vardır. İnsan hakları, insanların doğuştan hiçbir Şarta bağlı olmaksızın sahip olduğu haklardır.

Donnelly insan haklarının insanlık, insan doğası, insan ve birey kavramlarını içerdiğini ileri sürer. 1993 BM Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planına göre bütün haklar insanlık onurundan ve insanın kendi değerinden doğar ve insan hak ve özgürlüklerinin öznesi yine insandır.

İnsan Haklarının zel OluŐu

İnsan haklarının yukarıda açıklanan “hak” kavramı ile doğrudan bir bağlantısı vardır fakat ondan daha dar bir anlama sahiptir. İnsan hakları, insanın sahip olduğu devredilemez, ihlal edilemez, doğuştan gelen ve evrensel bir takım hakları kapsar. İnsan hakları insan olmaktan dolayı sahip olunan ve doğrudan insanlık onurunu korumayı amaçlayan bir takım özel haklardır. İnsan hakları yerel hukuki düzenlemelere bağlı kalmaksızın herkesin sahip olduğu evrensel haklar olup, mutlak ve evrenseldirler. Bütün haklar, insan hakları kategorisine girmez. Ya da iyi olan her Şey veya değer insan hakları değildir. Buradaki temel ayırım, insan haklarının insan onuru için gerekli olması ve evrensel olmalarında gizlidir. z itibariyle, kişinin devlete (otoriteye) karşı insan onurunu koruyan hak ve özgürlükleri yine devletten (otoriteden) talep etmesidir. İnsan hakları sadece devlete yk yüklemektedir. Son yıllarda geliştirilen bir takım itirazlara rağmen, geleneksel insan hakları anlayışına göre, devlet hem insan haklarını korumakla görevli hem de onları ihlal edebilen tek aktördür.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ilk maddesi de taraf devletlerin Sözleşmede vurgulanan temel hak ve özgürlükleri bütün vatandaşlar için sağlamakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir. Evrensel İnsan hakları Beyannamesi’nin (EİHB) ilk maddesi de “Bütün insanlar onur ve hakları bakımından eşit ve zgr doğarlar” dedikten sonra ikinci maddede “herkes ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da her hangi bir başka inanç, ulusal ya da toplumsal köken, varlıklılık, doğuş ya da herhangi bir başka ayırım gözetilmeksizin bu Bildirge’de açıklanan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir” demektedir.

***Yana ıkma:** İnsan hakları insan olmaktan dolayı sahip olunan ve doğrudan insanlık onurunu korumayı amaçlayan bir takım özel haklardır.*

İnsan Hakları Nedir?

Literatürde bir dizi insan hakları tanımlarına rastlamak mümkündür. Diğer sosyal bilimler kavramları gibi, insan haklarının da bir tek tanımını yoktur. Fakat bütün tanımlarda ortak olan bir takım unsurlar vardır. Bu tanımlardan bazıları Őoyledir;

- ◆ Bütün insanlar için garanti edilmesi gereken temel hak ve özgürlükler. Örneğin, hayat hakkı, özgürlük hakkı, düşünce ve ifade hakkı gibi.
- ◆ Milliyet, ırk, etnik, cinsiyet veya din farkı gözetilmeksizin insan olması hasebiyle bütün insanların sahip olduğu haklar.
- ◆ Hiçbir ayırım gözetilmeksizin her bireyin bütünlüğünü ve onurunu tanıyan uluslararası standartlar.

- ◆ Kişinin insan olması hasebiyle sahip olduğu haklardır. Bu nedenle ahlaki haklardır. İnsan hakları, insanın hayat hakkını ve onurunu korumayı hedefleyen iddia ve taleplerdir.

***Yana çıkma:** İnsan hakları, insan olmaktan dolayı sahip olunan evrensel, eşitlikçi, ahlaki, garanti edilmesi gereken ve devredilemez bir takım uluslararası standartlardır.*

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin giriş bölümü; insan haklarını, içerik ve amacını oldukça kapsamlı bir şekilde ifade etmektedir. İnsan haklarını dünya barışının temeli ve toplumsal adaletin kaynağı olarak gören Beyanname, hakların korunmasını bir zaruret olarak görmektedir.

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve bunların eşit ve devredilemez haklarının tanınması hususunun, özgürlüğün, adaletin ve dünya barışının temeli olduğuna, insan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevkeden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına, insanın zorbalık ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret kabul eder.

***Yana çıkma:** İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onur ve bunların eşit ve devredilemez haklarının tanınması hususu özgürlük, adalet ve dünya barışının temelidir.*

Giriş bölümü, aynı zamanda eğitim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmek gerektiğini vurgular. Avrupa Konseyi ve BM'nin insan hakları eğitimini son yıllarda yaygınlaştırma çabaları bunun açık bir örneğidir.

İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları tarihi din, kültür, ahlak, felsefe ve hukuki gelişmeleri içerir. Tarih boyunca hak ve özgürlük fikri olagelmıştır. Fakat bunların insan hakları olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusudur. Bireyin haklarını konu edinen ilk yazılı belge Hammurabi kanunlarıdır. Zira, bu kanunlar dönemi itibari ile adil yargılanma ve mülkiyet hakkı konusunda çok modern düzenlemeler içermektedir. Bu kanunlar bireyi keyfi sorgu ve cezalandırmaktan koruyordu. Eski Yunan medeniyetinde de haklar bugünkü gibi olmasa da tartışılmıştır. Aristo özel mülkiyet ve demokratik katılım gibi modern insan haklarında önemli bir yer tutan bir takım haklardan bahsetmektedir. Eski Yunan şehir devletlerinde, insan hakları doğal hukuktan sadır olan doğal haklar ile eş tutulmuştur.

***Yana çıkma:** İnsan haklarını konu edinen ilk yazılı belgenin adil yargılama ve mülkiyete vurgu yapan Hammurabi Kanunları olduğu kabul edilmektedir.*

İran Pers imparatorlarından Büyük Kiros, modern haklarla örtüşen bir takım düzenlemeleri içeren Kiros Silindirini yayınlamıştır. Büyük Kiros'un bildirisi, temelde Babilli kölelerin serbest ve özgür olması gerektiğinden bahsettiği için, kimi uzmanlar onu ilk insan hakları belgesi olarak da kabul etmektedir.

Daha yakınlara geldiğinde İslam dünyasının insan haklarına katkısı görülmektedir. Medine ve ona bağlı yerlerde bulunan Müslüman, Yahudi, Putperest ve diğer bütün toplulukların haklarını garanti altına alan ve kim uzmanlara göre de ilk anayasa örneği olan 622 tarihli Medine Sözleşmesi ya da Vesikasıdır. Aynı şekilde bütün insanların eşitliğini vurgulayan ve kadın haklarından bahseden 632 tarihli Veda Hutbesi de insan haklarına kaynaklık eden tarihi bir belge olarak kabul edilmektedir.

Yana çıkma: İnsanların eşitliği ve kadın haklarını vurgulayan 632 tarihli Veda Hutbesi de insan haklarına kaynaklık eden tarihi bir belge olarak kabul edilmektedir.

Yunanlıların üzerinde durduğu doğal haklar anlayışı Roma İmparatorluğu döneminde de varlığını sürdürmüştür. Daha sonra, 1215 tarihli Magna Carta ya da Büyük Özgürlük Sözleşmesi de bugünkü insan haklarının kaynakları arasında değerlendirilmektedir.

Modern İnsan Haklarının felsefi arka planı 17. yy liberal aydınlanmacılığı ve rasyonalizmine dayanır. John Locke modern insan haklarının kurucu babası olarak kabul edilmektedir. J.Locke'den sonra doğal haklar felsefesini yeterince somut bulmayan T. Hobbes pozitif hukuk ile hakları geliştirmiştir.

Yana çıkma: John Locke modern insan haklarının kurucu babası olarak kabul edilmektedir.

İngiltere'de 1689 devriminden sonra geliştirilen Yurttaş Hakları Beyannamesi, bugünlere benzer temel hak ve özgürlükleri belirlerken, beyanname dili ve içeriği üzerinde J. Locke'un etkisi görülmektedir. Aynı şekilde 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesinde de aynı liberal ve dini söylem bulunmaktadır. Bildirge'ye göre, "bütün insanlar eşit yaratılmıştır, yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilen devredilemez hakları vardır. Bunlardan bazıları yaşama hakkı, özgürlük ve mutluluğu arama hakkıdır" ve bu gerçeklerin meşruiyeti kendiliğindedir. 1789 tarihli Fransa İhtilali sonrasında ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de benzer bir anlayış görülmektedir. Bildirge, insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini, insanların zulme karşı direnme hakkı olduğunu, her türlü egemenliğin esasının millete dayalı olduğunu ve mutlak egemenliğin bir kişi ya da grubun elinde bulunamayacağını, devleti idare edenlerin esas olarak millete karşı sorumlu olduğunu, hiç kimsenin dini ve sosyal inançları yüzünden kınanamayacağını ortaya koyuyordu.

Yana çıkma: 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesine göre, bütün insanlar eşit yaratılmıştır, yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilen devredilemez hakları vardır.

18. Yüzyılda I. Kant, J.S.Mill ve Thomas Pain gibi filozofların çalışmaları insan haklarını etkilemiştir. 18. ve 19. yüzyılda özellikle kölelik karşıtı hareketler, demokrasi mücadelesi, özellikle demokratik katılım, genel oy ilkesi ve kadınların oy kullanma hakkı gibi alanlarda insan hakları mücadelesi yoğunlaşmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında Milletler Cemiyeti döneminde (1918-45) azınlıkların korunması, halkların kendi kaderini tayin etme hakkı ve yabancı hakları gibi haklar öne çıkmıştır.

Yana çıkma: 18. ve 19. yüzyılda özellikle kölelik karşıtı hareketler, demokrasi mücadelesi, özellikle demokratik katılım, genel oy ilkesi ve kadınların oy kullanma hakkı gibi alanlarda insan hakları mücadelesi yoğunlaşmıştır.

1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla insan hakları kurumsal olarak da dünya politikasına girmiştir. Zira BM Şartı'nın ilk maddesi, BM'nin dört görevi arasında insan haklarını geliştirmeyi de vurgulamaktadır. Daha sonra kurulan İnsan Hakları Komisyonu, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesini (EİHB) hazırlamış ve modern insan hakları belgelerinin temel referansı haline gelen Beyanname, 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

Yana çıkma: Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi 10 Aralık 1948 tarihinde BM genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri: BM ve Avrupa Konseyi

Birleşmiş Milletler tarafından insan hakları alanında üyeler üzerinde bağlayıcılığı olan anlaşma veya sözleşme denen düzenlemeler ve bildirge ya da beyanname gibi bağlayıcı olmayan belgeler olmak üzere iki çeşit metin üretilmiştir. BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ve bağlayıcılığı olmayan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinden günümüze onlarca metin, insanlığın hizmetine sunulmuştur. Özellikle 1970'li yıllarda artan küreselleşme olgusuna paralel olarak, küreselleşen insan haklarının 1990'lı yıllarda dünya gündemindeki yeri iyice belirginleşmiştir. Avrupa, Amerika ve Afrika insan hakları mekanizmaları gibi bölgesel düzenlemeler ve Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi küresel STK'larla birlikte hızla artan yerel oluşumların katkısıyla bu süreç devletler üzeri bir hale gelmiştir.

Yana çıkma: 10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü olarak kutlanmaktadır.

Bağlayıcı Olmayan Düzenlemeler

BM'nin insan hakları alanında atmış olduğu ilk ve önemli adım 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir (İHEB). Beyanname, Soğuk Savaş'ın ideolojik yaklaşımının aksine, insan haklarına yönelik kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmiş ve bir dizi siyasi, sivil, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları aynı dokümanda birleştirmeyi başarmıştır. Hem küresel hem de bölgesel düzeyde dünyada sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ilgili onlarca anlaşma, bildirge ve sözleşme için ilham kaynağı olan İHEB, insan hakları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Beyannamenin başlangıç bölümünde belirtildiği gibi, insan haklarının etkin biçimde korunması tüm halklar için bir ortak başarı ölçüsüdür. Ancak Beyanname'nin bağlayıcı olmaması, insan haklarının etkili bir şekilde korunabilmesi için, bağlayıcı nitelik taşıyan sözleşmelerin kabul edilmesini zorunlu kılmıştır.

BM, İHEB'den hemen sonra bağlayıcı sözleşmelere ağırlık verdiği için uzunca bir süre deklarasyonlar çıkarılmamıştır. 1984 yılında oldukça kısa olan Barış Hakkı Deklarasyonu kabul edilmiştir. Barışın bir hak olarak belirtildiği deklarasyonda devletlerin dünyada barışı sağlamak için hem içerde hem de dışarıda gerekli hassasiyeti göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu deklarasyonu 1986 yılındaki Kalkınma Hakkı Deklarasyonu izlemiştir. İnsan haklarının bir bütün olduğunu ve birbirini desteklediğini vurgulayan deklarasyonda, kalkınmanın sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarını da içeren kapsamlı bir tanımı yapılmış ve insanı, kalkınmanın öznesi olarak kabul edilmiştir. İnsan hakları ve kalkınmanın ayrı düşünülemeyeceği tespitini yapan belgede kalkınma, temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Kalkınma hakkının sağlanabilmesi için uluslararası güvenlik ve barışın kaçınılmaz faktörler olduğu belirtilmiştir.

Yana çıkma: İnsan hakları bildirgeleri daha ziyade gelecekte bağlayıcı sözleşmelere zemin hazırlama aşamasını oluşturmaktadır.

Kalkınma Hakkı Deklarasyonunu 2007 yılında kabul edilen Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu takip etmiştir. BM'nin yerli halkların insan haklarını koruma ve geliştirmede önemli bir role sahip olduğu vurgulanan bildirgede, yerli halkların diğer halklar gibi uluslararası hukukta belirtilen bütün insan haklarına sahip olması gerektiği dile getirilmiştir. Yerli halkların bireysel veya grup olarak bütün insan haklarından yararlanması için uluslararası toplumun üzerine düşeni yapması gerektiği ifade edilmiştir. Kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu vurgulanan yerli halkların kimliklerini ve kültürlerini geliştirme ve yayma hakkına da sahip oldukları belirtilmiştir.

İnsan hakları bildireleri daha ziyade gelecekte bağlayıcı sözleşmelere zemin hazırlama aşamasını oluşturmaktadır. Bunlar bir durum tespiti ve uluslararası bazı standartları belirleme belgeleri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Bağlayıcı İnsan Hakları Belgeleri

BM üyelerine bir takım hukuki yükümlülükler doğuran uluslararası insan hakları düzenlemeleri nispeten geç ortaya çıkmasına rağmen, hızlı bir gelişme göstermiş ve kısa sürede küresel çapta etkisini göstermiştir. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nden sonra BM İnsan Hakları Komisyonu, üyeler arasında bu konuda bağlayıcı anlaşmalar geliştirmenin yolunu aramış ve 1966 yılında hedefe ulaşmıştır. Soğuk Savaş ortamı maalesef insan hakları gibi ortak insanlık değerlerin gelişim sürecini de etkilemiş ve 1966 tarihli anlaşmalar, 1977'de yürürlüğe girmiş ve ikiz insan hakları anlaşmaları denen ideolojik ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Kapitalist batı ülkeleri siyasi ve sivil hakları öncelerken, sosyalist ülkeler ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklara önem verdiğinden, her iki tarafın talepleri dikkate alınarak bu yola başvurulmuştur. Bu nedenle, bu iki hak gruplarını düzenleyen iki ayrı uluslararası anlaşma ortaya çıkmıştır: *Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Anlaşması ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması*. Adından da anlaşıldığı üzere, birinci anlaşmada negatif haklar veya birinci kuşak haklar olarak tanımlanan ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, adil yargılanma, karar alma mekanizmalarına katılma gibi kişinin sivil ve siyasi haklarını düzenlemektedir. İkinci anlaşma ise, barınma ve giyinmenin yanında aş, iş, eğitim, kültürel değerler gibi ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenlemektedir. Bu anlaşmalar ile İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde sayılan hakların önemli bir kısmı taraf ülkeler için bağlayıcı bir hale getirilmiştir.

Yana çıkma: 1966 yılında iki ayrı uluslararası insan hakları anlaşmaları ortaya çıkmıştır: Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Anlaşması ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması.

İkiz sözleşmeler yürürlüğe girdikten üç yıl sonra, 1979'da BM tarafından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşme, özellikle kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığı tanımladıktan sonra, kadın haklarını en detaylı şekilde belirlemiş ve taraf devletlerin yükümlülüklerini belirtmiştir. İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ise 1984 yılında kabul edilmiştir.

İnsan hakları alanında çıkarılan diğer bir anlaşma ise, 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi olup, 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede, çocukların, temel yaşam hakkının yanında, eğitim, sağlık, aile ve kültürel haklarına vurgu yapılmıştır. Sözleşmeyle çocuk haklarının korunması amaçlanmış ve taraf devletlerin sözleşme maddelerine uymaları gerektiği hükme bağlanmıştır. Buna paralel olarak, taraf devletlerin, çocuğun kimliği, tabiiyeti, isim ve aile bağları dâhil olmak üzere, her türlü koruma hakkına saygı gösterme ve bu konularda yasa dışı müdahalelerde bulunmama yükümlülüğü bulunmaktadır.

Yana çıkma: Çocuk Hakları Anlaşması 1990 yılında yürürlüğe girmiştir.

1990 yılında BM tarafından kabul edilen Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'de geniş bir kavram dizisi tanımlanmıştır: "Göçmen İşçi", "Sınır İşçisi", "Mevsimlik İşçi", "Gemi Adamı", "Sahil Açığındaki Tesiste Çalışan İşçi", "Gezici İşçi", "Projeye Bağlı İşçi", "Belirli Bir İş İçin İstihdam Edilen İşçi", "Serbest

Çalışan İşçi". Sözleşmede tüm göçmen işçi ve aile fertlerinin insan hakları vurgulanmış ve taraf devletlere haklar konusunda ayrımcılık yapmamaları yükümlülüğü getirilmiştir.

İnsan hakları alanında BM tarafından kabul edilen son sözleşme, 2006 tarihli Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Çocuklar, kadınlar ve göçmenlerle birlikte toplumun dezavantajlı gruplarından birisi olan engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesinde bu anlaşma gelecekte önemli bir rol oynayabilir. Sözleşme, taraf devletlere, engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi yükümlülükler getirmektedir. Ayrıca, engellilerin topluma dâhil olması, ayrımcılıktan ve damgalanmaktan korunması, hizmetlerin engelliler için erişilebilir olması, yasalar önünde eşitlik konularında taraf ülkelere yükümlülükler getirmektedir. UNDP'ye (BM Kalkınma Programı) göre Engelli Hakları Sözleşmesi, "21'inci yüzyılın ilk İnsan Hakları antlaşması oldu. Genel Kurul'un Aralık 2001 tarihli önergesiyle "engelli kişilerin haysiyetini ve haklarını korumak ve güçlendirmek amacıyla uluslararası bir kongre toplanması" teklifinden beş yıl sonra, BM Genel Kurulu engelli bireylerin eğitim, sağlık, iş hayatı ve diğer alanlarda korunmasını ve desteklenmesini kapsayan uluslararası sözleşmeyi oybirliği ile benimsedi."

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Belgeleri

Bir demokrasi ve insan hakları kurumu olarak kurulan Avrupa Konseyi son yarım asrı aşkındır bir dizi insan hakları belgeleri yayınlamıştır. Bunların başında Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi gelmektedir. Buna ek olarak çocuk hakları, azınlık hakları, Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, İşkencenin ve Gayri İnsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine dair Avrupa Sözleşmesi, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Şartı ve daha pek çok konuyu kapsayan direktif ve kılavuz yayınlamıştır.

***Yana çıkma:** Avrupa Konseyi Demokratik Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi Şartı'nı 2010 yılında kabul etmiştir.*

Sonuç

İnsan hakları tarihi aslında insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü hak, adalet ve vicdan gibi insani ve ahlaki kavramlar ilk insan topluluklarıyla var olagelmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, doğal haklar anlayışı neredeyse her dönem var olmuş ve bugünkü modern insan haklarının da temelini teşkil etmiştir. Dünya halklarının, kültür ve medeniyetlerinin ortak paydası olan insan hakları, modern tarihte daha çok Batılı güçlerin etkinlik alanına girse bile, temelde her medeniyetten izler taşır. BM mekanizması insan haklarının evrensel düzeyde uygulanabilirliği açısından önem taşırken, Avrupa, Afrika ve Amerika gibi bölgesel insan hakları mekanizmaları insan haklarını korumada etkin rol oynamaktadır. Dünya politikasına son 60 yılda yer edinen insan hakları, insanlar tarafından büyük bir kabul görmüş ve bugün bütün dünya anayasalarında vurgulanan bir bölüm olmuştur. Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında, hiçbir düşünce ya da fikir dünyada bu kadar hızlı ve yaygın bir kabul görmemiştir. Gelecek adına bu da insanlar için önemli bir umut kaynağı teşkil etmektedir.

Farklı Fikirler (FF)

1. İnsan haklarının diğer haklardan farkları neler?
2. İnsan hakları ve dünya barışı arasındaki ilişkiyi tartışınız.
3. İnsan haklarının kaynakları nelerdir?
4. Özgürlük ve eşitlik kavramlarının insan hakları açısından önemi nedir?
5. Tarihi insan hakları belgeleri nelerdir?
6. İnsan haklarının kurumsallaşmasında BM'nin rolü nedir?
7. Veda Hutbesinde hangi insan hakları öne çıkmaktadır?

Kaynakça

- ◆ Avrupa Konseyi, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CM=8&DF=22/05/2013&CL=ENG> (25.05.2013)
- ◆ Avrupa Konseyi, Avrupa Çocuk Haklarının Kullanımı Sözleşmesi, http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_160.htm (23.05.2013)
- ◆ Avrupa Konseyi, Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_48.htm (24.05.2013)
- ◆ Ben Golder ve George Williams, “Balancing national security and human rights: Assessing the legal response of common law nations to the threat of terrorism” Journal of Comparative Policy Analysis, Cilt. 8, No.1, Mart 2006.
- ◆ Edward Spannaus, “No Break from Bushism: British `Concert of Democracies' Backed by Obama and McCain”, Executive, Intelligence Review, Vol.35, No.24, June 2008.
- ◆ Henry J. Steiner ve Philip Alston, International Human Rights in Context, (2. baskı), Oxford ve New York: Oxford University Press, 2000.
- ◆ Jack Donnally, International Human Rights, Oxford: Westview Press, 1998, s.52.
- ◆ Kofi Anan, “Human Rights and Humanitarian Intervention in the Twenty-Firts Century”, S. Power and G. Allison, Realizing Human Rights: Moving from Inspiration to Impact, New York: St. Martin’s Press, 2000
- ◆ Michael Browman, “Towards a Unified Treaty Body for Monitoring Compliance with UN Human Rights Conventions? Legal Mechanisms for Treaty Reform”, Human Rights Law Review, Cilt. 7, No.1, 2007.
- ◆ Ngozi F. Stewart, “International Protection of Human Rights: The United Nations System”, The International Journal of Human Rights, Cilt. 12, No.1, 2008.
- ◆ Thierry Balzac ve Yılmaz Ensaroğlu, İnsan Hakları ve Güvenlik: Türkiye, İngiltere ve Fransa, İstanbul:TESEV Yayınları, 2008.

TEMA2: İNSAN HAKLARI DÜZENLEMELERİ

Konular

- ◆ İnsan Hakları düzenlemelerinin tarihsel gelişimi,
- ◆ İç düzenlemeler, bölgesel ve küresel düzenlemeler,
- ◆ Beyanname ve Sözleşme arasındaki farklar,
- ◆ Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki temel haklar,

Anahtar Kelimeler

- ◆ İnsan Hakları Belgeleri
- ◆ Yerel, Bölgesel ve Küresel
- ◆ İnsan Hakları Düzenlemeleri
- ◆ Evrensel İnsan Hakları Beyanname
- ◆ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- ◆ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
- ◆ 1982 Anayasasında Temel Haklar

Giriş

İnsan Hakları gelişimine baktığımızda öncelikle felsefi tartışmalar sonucu insan haklarının gerekliliği ve insan haklarının neler olduklarına ilişkin fikirlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu fikir tartışmaları insanları eyleme yöneltmiş ve devlete-krala karşı girişilen özgürlük ve hak mücadelesi netice vermiştir. Tüm bu faaliyetler sonucunda gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde standart koyan ve hukuken bağlayıcı olan insan hakları düzenlemeleri ortaya çıkmıştır.

Bu düzenlemeleri üç ana başlık altında incelemek mümkündür:

- ◆ Yerel İnsan Hakları Düzenlemeleri
- ◆ Bölgesel İnsan Hakları Düzenlemeleri
- ◆ Küresel İnsan Hakları Düzenlemeleri

Kıtap: İnsan haklarının temel kavramları, gelişimi ve korunması ile ilgili geniş bilgiye İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yayınlanan İnsan hakları, Ankara:Matus Yayıncılık, 2006, kitapta ulaşmak mümkündür.

Yerel İnsan Hakları Düzenlemeleri

İnsan haklarını bazı hukuki belgelerle garanti etme konusuna baktığımızda temel mantığın öncelikle bunun ulusal hukuki düzenlemelerle yapılmasının gerekli olduğu söylenebilir. Zira insan haklarını ihlal edecek olan öncelikle egemenlik yetkisini kullanan yerel kamu makamlarıdır. Ülkesinde yaşayan tüm insanların temel haklarını devlet gücü karşısında düzenlemek ve sağlamak da bu bağlamda ulusal hukuk tarafından yapılmalıdır. Ulusal hukukta haklar ve hürriyetler normlar hiyerarşisi içinde aşağıdaki sıralamada gösterilen metinler tarafından düzenlenerek korunurlar.

- ◆ Anayasalar
- ◆ Yasalar
- ◆ Kanun Hükmünde Kararnameler
- ◆ Kararlar
- ◆ Yönetmelikler
- ◆ Tüzükler
- ◆ Tebliğler
- ◆ Uygulama Esasları

***Yana Çıkma:** İnsan Haklarını devlete karşı garanti altına alan temel iç düzenleme anayasadır. Anayasanın en önemli görevi devleti sınırlandırmaktır.*

Anayasa'da Haklar ve Özgürlükler

Anayasaların ortaya çıkışı temelde sınırsız devlet gücüne karşı insanların temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almak fikrinden kaynaklanmıştır. 1982 Anayasası İnsan Haklarını ikinci kısımda üç bölüm altında Temel Haklar ve Ödevler olarak 12 ile 100. maddeleri arasında düzenlemiştir.

Madde 12– Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

Anayasamıza göre Temel Hak ve Hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder. Şüphesiz her toplumda bireyin bazı ödev ve sorumlulukları da vardır. Ancak insan hakları bu ödev ve sorumluluklara bağlı değildir. Sırf insan olmak, başka herhangi bir şarta bağlı olmaksızın, temel hak ve hürriyetlere sahip olmayı gerektirir.

Anayasanın 13, 14 ve 15. maddeleri hakların kısıtlanması, kötüye kullanılması ve kullanılmasının durdurulmasını düzenler.

Milli Eğitim Bakanlığı Kanunlarında Haklar

Milli Eğitimin Temel Amaçları arasında insan hakları da sayılmaktadır:

- ◆ Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
- ◆ Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır.

***Yana çıkma:** Anayasaya göre, insan hakları eğitimin de temel amaçları arasında sayılmaktadır.*

Bölgesel İnsan Hakları Düzenlemeleri

İnsan haklarının gelişimi, içişlerine başka devletler tarafından karışılmaz anlayışına muhalif olarak devletleri bağlayan ve sınırlayan uluslararası belgelerin ortaya çıkması ile hızlanmış ve derinleşmiştir. BM ve bölgesel uluslararası kurumların bu alandaki çalışmaları sonucunda da başlıca evrensel ve bölgesel insan hakları hukuki belgeleri ortaya çıkmıştır. Bölgesel düzenlemeler diğer uluslararası düzenlemelere göre daha güçlü ve etkili yaptırım içerir. Bu düzenlemeler genelde bölgesel sözleşmeler ve ekleriyle sınırlıdır. Üyelik de bölgelerle sınırlıdır. Başlıca örnekler Avrupa, Amerika ve Afrika sistemleridir.

***Yana Çıkma:** Bölgesel sistemlerden Avrupa Konseyi tarafından hazırlanıp kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bireyi ilk defa uluslararası hukukun bir öznesi haline getirmiştir.*

Afrika

- ◆ Afrika İnsan ve Topluluk Hakları Şartı – 1998

Amerika

- ◆ Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi-1978
- ◆ Amerika İşkenceyi Önleme Anlaşması-1985

Avrupa

- ◆ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-1953
- ◆ Avrupa İşkenceyi Önleme Anlaşması-1987
- ◆ Avrupa Sosyal Şartı-1961 (1996'da yeniden düzenlendi)

***Kitap:** Küresel ve bölgesel insan hakları sistemleri hakkında daha geniş bilgi için Kemal Başlar, İnsan Hakları, Polis Akademisi Yayınları, 2012 kitabına bakılabilir*

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Türkiye'nin de kurucularından ve tarafı olduğu Avrupa Konseyince hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kurmuş olduğu mahkeme ile bugün en etkili ve sonuç alıcı insan hakları belgesi olarak kabul edilmektedir.

***Yana çıkma:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dünyanın ilk ve tek daimi insan hakları mahkemesidir.*

Sözleşmenin önemli bazı düzenlemeleri şöyledir:

- ◆ Madde-2: 1. Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır.
- ◆ Madde-3: Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz
- ◆ Madde 5: 1. Herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı vardır
- ◆ Madde 9: 1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.
- ◆ Madde 11: 1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir.
- ◆ Madde 14: Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırimcilik yapılmadan sağlanır.

***Yana Çıkma:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kurmuş olduğu koruma sistemi ile en etkin uluslararası İnsan Hakları mekanizmasıdır.*

Küresel İnsan Hakları Düzenlemeleri

Günümüze kadar yapılan düzenlemelere baktığımızda başlıca uluslararası düzenlemeler şunlardır:

- ◆ Uluslararası Anlaşmalar
- ◆ Sözleşmeler
- ◆ Bildirgeler
- ◆ Küresel Konferanslar
- ◆ Küresel Düzenlemeler
- ◆ Bölgesel Düzenlemeler

Bu düzenlemelerin hepsinde de insan haklarına ilişkin temel prensiplerin aşağıdakiler olduğunu görülmektedir.

- ◆ Evrensellik
- ◆ Ayrılmazlık
- ◆ Katılımcılık
- ◆ Ayrımcılığın Olmaması
- ◆ Hukukun Üstünlüğü

Özetle insan haklarını hangi uluslararası düzenlemeler garanti ediyor sorusunun cevabı aşağıdaki maddelerdir:

- ◆ Evrensel ve Bölgesel Düzenlemeler
- ◆ Bağlayıcı olan ve Bağlayıcı Olmayan Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri
- ◆ Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve İkiz Anlaşmalar
- ◆ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Anlaşmaları
- ◆ Uluslararası Konferanslar
- ◆ Ulusal Düzenlemeler

Tabii başta da belirttiğimiz gibi bu önemli uluslararası belgelerin ortaya çıkmasının arkasında tarihsel süreç ve gelişimler vardır. Bu temel tarihi belgeleri şöyle özetlemek mümkündür:

- ◆ MÖ 1760 Hammurabi Kanunları
- ◆ MÖ 539 Kiros Silindiri
- ◆ MÖ 451 On iki Levha Kanunları
- ◆ 622 Medine Vesikası
- ◆ 632 Veda Hutbesi,
- ◆ 13. yy Magna Carta Libertatum
- ◆ 1688 Büyük Devrim - Bill of Rights
- ◆ 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesi - 1791 Bill of Rights
- ◆ 1789 Fransa Devrimi - İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

Deklarasyon ya da Beyanname

Hukuki bir bağlayıcılığı olmayan, başlıca özelliği etik ve uluslararası kamuoyu baskısı oluşturmak olan bu belgelerin başlıcaları:

***Yana Çıkma:** Deklarasyon ya da beyannameler insan hakları alanında standart koyan ve hukuken bağlayıcı olan sözleşmelerin temelini oluşturan belgelerdir.*

Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi

Birleşmiş Milletlerin (Birleşmiş Milletler Şartından sonra) insan hakları alanında atmış olduğu ilk ve en önemli adımdır. Beyanname, Soğuk Savaş'ın ideolojik yaklaşımının aksine, insan haklarına yönelik kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmiş ve bir dizi siyasi, sivil, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları aynı dokümanda birleştirmeyi başarmıştır. Hukuken bağlayıcılığı olmamasına rağmen, zamanla uluslararası insan hakları hukukunun temel bir metni haline almıştır.

Önemli bazı diğer beyannameler şunlardır:

- ◆ 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi
- ◆ 1959 Çocuk Hakları Deklarasyonu
- ◆ 1963 Her Türlü Irkçı Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu
- ◆ 1967 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu
- ◆ 1975 Engelli Hakları Deklarasyonu

- ◆ 1986 Kalkınma Hakkı Deklarasyonu
- ◆ 1993 Viyana Eylem Planı
- ◆ 1998 İnsan Hakları Savunucularını Koruma Deklarasyonu
- ◆ 2000 Millennium Deklarasyonu
- ◆ 2007 Yerel Topluluk Hakları Deklarasyonu

Anlaşma ya da Sözleşme

Bağlayıcı olan Birleşmiş Milletler uluslararası insan hakları belgeleridir

- ◆ 1966 tarihli ikiz anlaşmalar, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
- ◆ 1979 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi
- ◆ İşkenceye ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme (1984)
- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989),
- ◆ Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi (1990)
- ◆ 2006 tarihli Engelli Hakları Sözleşmesi

Sonuç

İnsan hakları fikri insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen yönetimler tarafından korunma altına alınması gerçek anlamda 20. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Daha önce bir takım belgeler geliştirilmesine rağmen bu belgeler ya çok az insan haklarını içermişler, ya bağlayıcı olmamışlar ya da çok dar bir bölgede uygulanabilir gelmiştir. Oysa 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile başlayan süreç giderek yaygınlaşmış ve bugün hem bölgesel hem de küresel ölçekte bağlayıcı bir dizi insan hakları düzenlemeleri ve korunma sistemleri geliştirilmiştir.

Farklı Fikirler (FF)

1. Bildirge ile Sözleşme arasındaki temel fark nedir?
2. İnsan Hakları ulusal düzenlemelerle mi, uluslararası düzenlemelerle mi daha iyi korunur?
3. Bölgesel düzenlemeler neden küresel düzenlemelerden daha etkin bir koruma sağlarlar?
4. Milli Eğitim Bakanlığı kanunlarında yer alan haklar uluslararası düzenlemelerle uyumlu mudur?

Kaynakça

- ◆ Akyeşilmen, N. ve Şen, B.,(2008), “Bir Güvenlik ve İnsan Hakları Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler”, Demokrasi Platformu, No.16.
- ◆ Crawshaw, R., Devlin, R., Williamson, T., (1998), Human Rights and Policing, The Hague, London ve Boston: Kluwer law International.
- ◆ Donnally, J., (2007), International Human Rights, (Third Edition) Oxford: Westview Pres.
- ◆ Hannun, H.,(ed.),(2004), Guide to International Human Rights Practice, (Forth Edition), Ardsley ve New York: Transnational Publishers, Lc..
- ◆ Smith, R.K.M.,(2010), Textbook on International Human Rights, Oxford: Oxford University Press.
- ◆ Steiner, H.J., Alston, P., (2000), International Human Rights in Context, (2. baskı), Oxford ve New York: Oxford University Press.

TEMA 3: İNSAN HAKLARI KUŞAKLARI

Konular

- ◆ Dünyada ve ülkemizde geçmişte ve günümüzde yaşanan önemli olaylar,
- ◆ Hak ve özgürlüklerin kullanılması bağlamında görev ve sorumlulukların önemi,
- ◆ İnsan hakları kuşakları,
- ◆ Pozitif yükümlülük ve negatif yükümlülük gerektiren haklar,
- ◆ İnsan haklarının doğal hukuk niteliği.

Anahtar Kelimeler

- ◆ Pozitif Haklar
- ◆ Negatif Haklar
- ◆ İnsan Hakları Kuşakları
- ◆ Dayanışma Hakları
- ◆ Kolektif Haklar

Her ne kadar insan hakları, hakların oluşum süreçleri ve öğrenimini kolaylaştırmak, felsefi bakış açısından kuşak hakları şeklinde gruplandırılıyorsa da tüm hakların evrensel, bölünmez ve birbiriyle bağlı olduğu bir gerçektir. Bir başka gruplandırma kıstası ise devletin yükümlülükleri bakımındandır. Bu çerçevede insan hakları pozitif haklar ve negatif haklar şeklinde iki gruba ayrılmaktadır.

Yana Çıkma: Tüm insan hakları evrensel, bölünmez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilgilidir.

Başlıca hak grupları ve temelleri:

- ◆ Felsefi bakış-İdeoloji-Oluşum süreci ile ilişkisi bakımından:

1. Birinci Kuşak Haklar
Liberal, Birey Hakları
2. İkinci Kuşak Haklar
Sosyalist, Grup Hakları, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar
3. Üçüncü Kuşak Haklar
Üçüncü Dünya'ya ilişkin haklar
4. Dördüncü Kuşak Haklar
Uzlaşma ve dayanışma hakları

- ◆ Devlet ile ilişkileri açısından:

1. Negatif Haklar- Devlet müdahalesi olmayan
2. Pozitif Haklar- Devlete yük yükleyen

Felsefi Bakış Açısı ve Oluşum Süreçleri Açısından İnsan Hakları Kuşakları

İnsan Hakları literatür'de dört gruba ya da kuşağa ayrılmıştır. Özellikle batılı liberal demokrat devletler tarafından desteklenen birinci kuşak *sivil ve siyasal haklar*; sosyalist ülkelerin öncelendiği ikinci kuşak *ekonomik, sosyal ve kültürel haklar* ve üçüncü dünya ülkelerinin desteklediği üçüncü kuşak *uzlaşma ya da grup hakları*. Son olarak, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bilişim ve iletişim hakları gibi hak grupları ortaya çıkmaktadır.

Birinci Kuşak Haklar: Kişisel ve Siyasal Haklar

Birinci kuşak haklar, ortaya çıkışına yoğun olarak siyasi kaygıların önyak olduğu, 17 ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan haklardır. Halk arasında bu yüzyıllarda tüm iktidarı elinde bulunduran devletin her şeyi yapamayacağına, insanlara keyfi bir şekilde hükmedemeyeceğine dair düşünceler yavaş yavaş kabul görmeye başladı. Halk kendi hayatını doğrudan ilgilendiren politikalar üzerinde etkili olmak istedi. Bu düşünceler ışığında bu dönemde kişisel özgürlük ve bireyin devletin müdahalesinden korunması şeklinde iki temel düşünce oluştu ve gelişti. Bunlara negatif haklar da (“-den özgür olma”) denir. Burada temelde kast edilen ise devletten özgür olmaktır. Wang’a göre ‘birinci kuşak haklar bireyci liberalizmin siyasi felsefesinden ve bırakınız yapsınlar ekonomik doktrininden’ etkilenmiş olan 17. ve 18. yy reformist teorilerinden gelir. *Birincil kuşak hakların en belirgin özelliği* özgürlük fikridir. Bu haklar devlet müdahalesinin yokluğunu öngörür. Yaşama hakkı, adil yargılanma hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, oy kullanma hakkı gibi.

Yana çıkma: Birincil kuşak hakların en belirgin özelliği özgürlük fikridir.

Medeni - kişisel haklar bireylerin fiziksel ve ahlaki bütünlüklerini garanti altına alarak bireylerin vicdan ve inançları için kendi alanlarını yaratma imkânına sahip olmalarını sağlar. Örneğin eşitlik ve özgürlük hakkı, düşünceyi ifade etme özgürlüğü, dini yaşama özgürlüğü, yaşam hakkı, işkenceye uğramama hakkı.

Yasal haklar bireyleri hukuki ve siyasi süreçlerde koruma altına alan ve genelde kişisel haklar kategorisinde yer alan haklardır. Keyfi tutuklama ya da gözaltına almaya karşı korunma, bir mahkeme tarafından suçlu bulununcaya kadar masum kabul edilme hakkı gibi haklar örnek olarak verilebilir.

Siyasal haklar ise toplumsal yaşama, siyasal sisteme katılma için kullanılan haklardır. Örnek olarak verilebilecek haklar ise oy kullanma hakkı, özgürce toplanma ve örgütlenme hakkı, siyasi partilere katılma-seçme ve seçilme hakkı, düşünceyi ifade etme hakkı gibi haklardır.

Tabii hemen belirtmek gerekir ki kategoriler arasındaki çizgiler çok net değildir. Bu kategoriler, birçok başka yol içinde, farklı hakları sınıflandırmak için kullanılan basit bir yoldur. Örneğin bir kişinin fikrini ifade etmesi hem kişisel hem de siyasal bir haktır. Bu hak kişisel bir özgürlük olduğu gibi siyasi yaşama katılım için de gerekli bir haktır. Kişisel ve siyasal haklar Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi başta olmak üzere birçok küresel ve bölgesel uluslararası kuruluşun hazırladığı sözleşmeler-anlaşmalar ile detaylı bir şekilde tanımlanmış ve korunmaya alınmıştır. Bazı otoritelere göre EİHB sivil ve siyasal haklara daha fazla önem vermiştir. Evrensel İnsan Hakları beyannamesinde düzenlenen medeni ve siyasi haklar:

- ◆ Yaşama hakkı
- ◆ Kölelik yasağı
- ◆ İşkence yasağı
- ◆ Özgürlük ve güvenlik hakkı
- ◆ Adil yargılanma hakkı
- ◆ Seyahat hakkı
- ◆ Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
- ◆ Özel hayat hakkı
- ◆ İfade özgürlüğü
- ◆ Örgütlenme özgürlüğü
- ◆ Azınlıkların korunması

- ◆ Hukuk önünde eşitlik

Kitap: İnsan hakları gruplarıyla ilgili detaylı bilgiye Mustafa Erdoğan'ın İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku, Ankara: Orion Kitap Evi, 2007 kitabından ulaşılabilir.

İkinci Kuşak Haklar: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar

Yana Çıkma: 'İnsan Hakları kahvaltıda başlar' Leopold Senghor

İkinci kuşak haklar sosyalist gelenekten gelmektedir. Bu hakların ortaya çıkışı sanayileşme ve işçi sınıfının gelişmesi bağlamında uluslararası toplumun bu haklarla ilgilenmesi ve mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu haklar basit olarak insanların temel ihtiyaçları ve insanların nasıl birlikte yaşayacağı ve çalışacağıyla ilgili haklardır. Eşitlik ve yaşam için gerekli sosyal, ekonomik ürün, hizmet ve fırsatlara erişimin güvence altına alınması düşüncesini esas alırlar. Bu gelişmeler sonucunda onurlu bir yaşam sürmek için yeni talepler ve düşünceler oluşmaya başladı. İnsanlar, insan onuru için kişisel ve siyasal haklarla önerilen haklardan daha fazlasına ihtiyaç duyulduğunu fark etmeye başladılar.

Yana çıkma: İkinci kuşak haklarına eşitlik hakları da denmektedir.

İkinci kuşak haklar tarihsel olarak birinci kuşak hakların karşısında değerlendirilir. Temelde sosyal eşitliğe vurgu yaparlar. İnsan haklarını daha çok pozitif anlamda değerlendirir ("yapma hakkı") ve değer ve yeteneklerin adil üretimi ve dağılımı için devlet müdahalesini öngörür.

Çalışma, sendikal, barınma, giyinme, sağlık, sosyal güvenlik ile işsizlik ödeneği gibi haklar Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 22-27 maddeleri ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde listelenmişlerdir.

Toplumsal yaşama tam anlamıyla katılabilmek için eğitim, aile kurma, aile yaşantısını devam ettirebilme, sağlık ve ayrımcılığa maruz kalmama gibi **sosyal haklara** ihtiyaç vardır. İnsan onurunu asgari düzeyde garanti altına almak için gereken güvenceyi sağlayan ekonomik bakımdan onurlu bir yaşam sürme, çalışma, engelliler ve yaşlılar için bakım ve barınma gibi **ekonomik hakların** önemi göz ardı edilemez. Bir toplumun yaşam tarzı ile ilgili haklar ise **kültürel haklardır**.

Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar; Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı tarafından tanımlanıp korunmuştur.

- ◆ Çalışma hakkı
- ◆ Sendikal haklar
- ◆ Adil ve uygun işte çalışma hakkı
- ◆ Sosyal güvenlik hakkı
- ◆ Ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması hakkı
- ◆ Yaşama ve sağlık standardı hakkı
- ◆ Eğitim hakkı
- ◆ Kültürel yaşama katılma hakkı

Üçüncü Kuşak Haklar: Kollektif Haklar veya Uzlaşma Hakları

İnsan Hakları kaynağını doğal hukuk anlayışından alır. Pozitif hukukun düzenlemeleri ile sınırlandırılmış ve tamamlanmış değildir. Uluslararası toplumun benimsemiş olduğu insan hakları listesi de bu bağlamda sabit kalmış değildir. II. Dünya savaşı sonrası kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde yer alan haklar sorgulanmamış olsa da yeni sözleşme

ve belgeler beyannamede yer alan temel kavramları, hakları netliğe kavuşturarak geliştirdi. İnsan onuru anlayışının süreç içerisinde değişimi, kısmen teknolojik değişimlerle ve yoğun olarak yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla mevcut insan hakları belgelerindekine bir dizi yeni hakların eklendiğini gözlemliyoruz.

Üçüncü kuşak haklar olarak önerilen bu yeni haklar kategorisi birinci ve ikinci kuşak hakların gerçekleştirilmesinin önündeki çeşitli engellerin farklı şekilde kavranması sonucu ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin hız kazanması, kaynakların bahsedilen engellerin kaldırılmasını mümkün kıldığını söyleyebiliriz.

***Kitap:** hak kategorileriyle ilgi bilgi daha geniş olarak Jack Donnelly'nin Universal Human Rights in Theory and Practice, Second Edition, London: Cornell University Press, 2003.*

Üçüncü kuşak hakların temelinde yatan düşünce bu hakların toplumun ya da halkların kolektif haklarını kapsamaları ve dayanışma fikridir. Sürdürülebilir gelişme, barış ya da sağlıklı bir çevre hakkı bu haklara örnek verilebilir. Dünyanın büyük bir bölümünde aşırı yoksulluk, savaş, ekolojik düzensizlik ve doğal felaketler gibi olaylar insan haklarına saygının sınırlı düzeyde gerçekleşmesine sebep oldu. Buna bağlı olarak, birçok düşünür insan hakları kategorilerinin yeniden oluşturulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Temel hedef de bu hakların toplum için özellikle dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde uygun şartları hazırlayarak zaten benimsenmiş olan birinci ve ikinci kuşak hakların garanti altına alınmasını sağlamaktır.

***Yana çıkma:** Üçüncü kuşak hakların temelinde yatan düşünce bu hakların toplumun ya da halkların kolektif haklarını kapsamaları ve dayanışma fikridir.*

Üçüncü kuşak haklar sivil ve sosyal haklar ötesine geçen haklar olarak bilinir. 20. yy'in ikinci yarısında ulus devletlerin tüm dünyaya yayılması ile ortaya çıkan haklardır. Kendi kaderini tayin hakkı, ekonomik ve sosyal kalkınma hakkı, temiz bir çevre hakkı, doğal kaynaklar hakkı, iletişim hakkı, kültürel mirasa katılma hakkı, sürdürülebilirlik hakkı örnek verilebilecek başlıca üçüncü kuşak haklardır. Bu haklar genellikle bütün olarak toplumun haklarını vurgular. Bu kolektif haklar BM'nin birçok düzenlemesinde yer almaktadır. Bunlar genellikle grup haklarıdır.

Her ne kadar temel haklar bu şekilde gruplandırılmış ise de buna yönelik eleştiriler de vardır. Hak grupları arasındaki fark çok net değildir, haklar birçok kez iç içedirler. Bazen bir hakkın gerçekleştirilmesi başka bir grupta yer alan bir hakka ihtiyaç duyabilir. Felic'e göre hak kuşakları birbiriyle bağlantılı olup bireysel haklar kimi zaman ancak grup içerisinde kullanılabilir. Örneğin, sendika hakkı bir sendikaya katılma hakkını öngörür, yani grupla beraber yürütülen bir haktır.

Dördüncü Kuşak Haklar

Artık bilgi ve teknolojinin çok hızlı geliştiği ve bu gelişimin de toplumu aynı hızda değiştirdiği dönüştürdüğü bir çağdayız. Bunun insan hakları alanına yansımalarının olmaması düşünülemez. Bu bağlamda son zamanlarda, doğal olarak yavaş yavaş dördüncü kuşak haklar kategorisi tartışmaları yapılmaktadır.

Bu kategorideki haklar temelde Bilgi toplumu haklarıdır, iletişim hakları gibi. İfade özgürlüğü, negatif bir hak fakat bugün iletişim hakkı olmadan ifade özgürlüğünün tam olarak kullanılması zordur. Bilgi yayıldıkça çoğalan bir şeydir, mesela mülkiyet yayılmaz ve çoğalmaz. Otoriter yönetimler bu nedenle bilginin yayılmasına karşı çıkıyorlar, basın özgürlüğünden kaçınıyorlar. İletişim hakkının kullanılmasının toplumun gelişmişlik düzeyi ile ilgisi var. Afrika'da iletişim altyapısı olmadığı için, devletin gücü yok, bu hak tam olarak

kullanılmıyor. Teknoloji ile birlikte iletişim hakkını ayrı kategoride değerlendirenler olmasına rağmen, bu düşünce literatürde yeterince kabul görmüş değildir.

***Yana çıkma:** teknoloji ile birlikte iletişim hakkını ayrı kategoride değerlendirenler olmasına rağmen, bu düşünce literatürde yeterince kabul görmüş değildir.*

Devlet İle İlişkisi Açısından Haklar

Bildiğimiz gibi insan hakları temelde devlete karşı ileri sürülebilen haklardır. Yine insan haklarının korunması da birincil olarak devletlerin görevidir. İşte bu bağlamda devletin yükümlülükleri bakımından temel insan haklarını pozitif haklar ve negatif haklar şeklinde iki grupta incelememiz mümkündür.

Negatif Haklar

Daha çok medeni ve siyasi haklardan oluşan ve temelde devletin müdahale etmeme yükümlülüğünü içeren haklardır. Bu bağlamda kısaca bu haklar dış müdahale, yani devletin müdahalesini kabul etmeyen haklardır. Kişinin mahrum edilemediği haklar olup özgürlük temellidirler. Bu haklar Locke felsefesine dayalı haklardır denilebilir.

***Yana çıkma:** negatif hakların temel mantığı devletin müdahale etmemesi fikrine dayanır.*

Negatif hakları temelde Özgürlük haklarıdır. Sivil ve siyasal haklardır. Kişinin meşru haklarını korumasını sağlar ve meşru haklar diğer insanların haklarına herhangi bir zarar vermez. Kişi egemenliği, özel hayat, ifade özgürlüğü, katılımcılık, din ve vicdan özgürlüğü bu haklara verilebilecek birkaç örnektir.

Pozitif Haklar

Bu haklar ise genelde ekonomik sosyal ve kültürel haklardan müteşekkil olup gerçekleşebilmeleri için devletin bazı icraatlarına, belirli bir bütçe ayırarak harcama yapmasına ihtiyaç duyan haklardır. Somut bir fayda elde etme durumu mevcuttur. Temel insan ihtiyaçlarına denk gelen haklardır ve hak-yükümlülük ilişkisi daha net ve güçlüdür.

***Yana çıkma:** pozitif haklar, devlete pozitif sorumluluk yükler.*

Refah hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da diyebileceğimiz bu haklar devlete yük yükler. Eğitim hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı ve polis koruması gibi temel ihtiyaç haklarından oluşur. Bu temel hakları sağlamak devletin görevidir. Bu bağlamda her devletin sağlaması gereken minimum yaşam standartları ve minimum sağlık standartları vardır, bunları gerçekleştirebilmek için ise devletin bireyleri özgür bırakması, bu haklarını kullanmalarına müdahale etmemesi yeterli değildir, ayrıca bazı icraatlarda bulunması, yatırımlar yapması da gerekir.

John Rawls'e göre adil toplumlar hem pozitif hem de negatif hakları sağlarlar. Zira rasyonel bir kişi daha çok mutluluk ve daha çok özgürlük sağlayan bir toplumda yaşamak ister. Yine Rawls'e göre adil bir toplumun kurulmasında herkesin çıkarı vardır. Her insan temel ihtiyaçlarının toplum tarafından sağlanması hakkına sahiptir. Kişi hürriyeti sadece başka bir kişi hakkının sağlanabilmesi için kısıtlanabilir ve sosyal, sınıfsal ve ekonomik yapı herkesin yararlanacağı şekilde kurulmalıdır.

Sonuç

İnsan hakları temelde ayrılmaz bir bütün olmakla birlikte, hakları daha iyi anlamak ve analiz edebilmek amacıyla literatürde gruplara ayrılmıştır. Fakat özellikle Soğuk Savaş Döneminde ve günümüzde az sayıda kişi tarafından bu gruplar ideolojik olarak algılanmaktadır. İnsan hakları kişiden kişiye öncelik sırası değişebilir fakat hepsi aynı derecede önemli ve gereklidir. Gruplara ayrılması sadece hakları daha iyi anlama amaçlıdır.

Farklı Fikirler (FF)

1. Sizce devlet herkese konut sağlamak zorunda mıdır?
2. Çalışma hakkı herkese devletten iş vermesini talep etme hakkı verir mi?
3. Seçilme hakkı hangi kuşak haklardandır?
4. İnsan Hakları evrensel olduğuna göre kuşaklara ayrılması doğru mudur?

Kaynakça

- ◆ Akyeşilmen, N. ve Şen, B.,(2008), “Bir Güvenlik ve İnsan Hakları Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler”, Demokrasi Platformu, No.16.
- ◆ Crawshaw, R., Devlin, R., Williamson, T., (1998), Human Rights and Policing, The Hague, London ve Boston: Kluwer law International.
- ◆ Donnally, J., (2007), International Human Rights, (Third Edition) Oxford: Westview Pres.
- ◆ English, K., Stapleton, Aç, (1997), The Human Rights Handbook, Kenwyn: Juta & Co, Ltd.
- ◆ Mustafa Erdoğan, İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku, Ankara: Orion Kitap Evi, 2007
- ◆ Hannun, H.,(ed.),(2004), Guide to International Human Rights Practice, (Forth Edition), Ardsley ve New York: Transnational Publishers, Lc..
- ◆ Okeke, J.M.,(2009), “Humanitarianism and Human Security in a post-9/11 world”, The International Journal of Human Rights, Cil.13, No.1.
- ◆ Smith, R.K.M.,(2010), Textbook on International Human Rights, Oxford: Oxford University Press.
- ◆ Steiner, H.J., Alston, P., (2000), International Human Rights in Context, (2. baskı), Oxford ve New York: Oxford University Press.

TEMA 4: İNSAN HAKLARININ KORUNMASI (ÜLKESEL, BÖLGESELVE KÜRESEL SİSTEMLER)

Konular:

- ◆ İnsan haklarının korunmasının önemi,
- ◆ İnsan haklarının korunması mekanizmaları,
- ◆ İç ve dış koruma sistemleri,
- ◆ Mevcut mekanizmaların eksikleri.

Anahtar Kavramlar

- ◆ Sivil Toplum Kuruluşları(STK)
- ◆ İnsan Hakları Eğitimi
- ◆ Yargısal mekanizma
- ◆ Siyasi mekanizmalar
- ◆ İdari Mekanizmalar
- ◆ Birleşmiş Milletler
- ◆ İnsan Hakları Rejimi
- ◆ Bölgesel mekanizmalar
- ◆ Ülkesel İnsan hakları kurumları
- ◆ AIHM

İnsan onuruna yakışır bir şekilde yaşamamızı sağlayan asgari şartları oluşturan insan hak ve özgürlükleri, çağdaş dünyada hem toplumsal hem de uluslararası düzeyde giderek önem kazanmaktadır. İnsani, ahlaki, sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel boyutları olan insan hakları, kişi ve topluma güvenli ve huzurlu bir ortam sağlamaya çalışırken, dünya sisteminde de barışı öngörmektedir. Özgürlükçü siyaset bilimi teorilerinde devletin var oluş nedeni olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, devletin asli görevi, insana huzurlu ve güvenli bir ortamı hedefleyen insan hak ve özgürlüklerini korumaktır. Bunu sağlayamayan devletlerin meşruluğu sorgulanır ve ihlalin niteliğine göre, uluslararası toplumun müdahalesine maruz kalabilir. Zira hem anayasalarda hem de bölgesel ve küresel düzeyde onlarca uluslararası insan hakları anlaşmalarında insan haklarının korunması sistemleri düzenlenmiştir. İç ve uluslararası hukuk, devletlerin insan hakları ve özgürlüklerini korumasını temel bir yükümlülük olarak belirlemiştir.

***Kitap:** İnsan haklarının felsefesi, tarihi, evrenselliği, özgürlük ve eşitlik, koruma mekanizmaları ve hukuku gibi konuların detaylarına Mustafa Erdoğan, İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku, Ankara: Orion Kitap Evi, 2007 kitabında ulaşılabilir.*

Hukuki ve zorunlu sistemlerin ötesinde insan haklarının korunmasında en önemli araçlarından biri hak-temelli bir eğitimidir. İnsan hakları ve demokratik normları esas alan, çoğulcu, eleştirel ve kapsayıcı bir bakış açısı kazandıran, kişinin gelişimini sağlayan bir eğitim modeli, hak ve özgürlüklerini bilen ve onları koruyan aynı şekilde diğer insanları da kendine eşit gören bireyler yetiştirir. Temel hak ve özgürlüklerin korunmasında bu denli kapsayıcı bir eğitimin rolü büyüktür. Aynı şekilde, insanları hakları konusunda bilinç oluşturan, hak ihlallerine karşı kamuoyunu bilgilendiren ve yönetimler üzerinde kamuoyu baskısı oluşturabilen sivil toplum kuruluşları (STK)'nın varlığı da hakların korunmasında önemlidir.

***Yana çıkma:** İnsan hak ve özgürlüklerinin korunmasında yargı, siyasi ve idari sistemler gibi iç düzenlemeler ile uluslararası hukuki mekanizmaların yanında hak-temelli bir eğitim ve STK'lar da önemlidir.*

İnsan haklarının korunmasında bireysel ve toplumsal bilinç, bilgi, eğitim ve STK'lar son derece önemli rol oynarken, temel koruma mekanizmasında birincil düzey ülkeseldir. Yani ülkenin içinde geliştirilen başta hukuki, idari ve siyasi düzenlemelerle insan haklarının korunmasıdır. Özellikle demokratik ülkeler anayasalarında “temel hak ve hürriyetler” bölümleri ile insan haklarını güvence altına alırlar. Temelde devlete karşı bireyi koruyan, bu nedenle devlete karşı bireyi yetkilendiren ve güçlendiren insan hakları, her zaman yönetimlerin saygı gösterdiği bir alan olmamıştır. Neticede, karar alıcıların siyasi ve felsefi görüşlerinin de etkili olduğu dünyamızda, insan hakları, devlet çıkarı ya da uluslararası ilişkilerin en tartışmalı kavramlarından birisi olan ulusal çıkar karşısında, genellikle göz ardı edilmiştir. Bu keyfiliğin önüne geçmek ve insan haklarına, daha doğrusu insana güvenli ve huzurlu bir alan oluşturmak için ülkesel düzenlemeleri aşan, normlar hiyerarşisinde onların üstünde olan Afrika, Amerika ve Avrupa gibi bölgesel ve Birleşmiş Milletler (BM) küresel düzenlemeler, mekanizmalar, rejimler ya da sistemler kurulmuştur. Bu uluslararası sistemler, istenilen düzeyde olmasa bile son yarım asırdır insan haklarının korunmasında önemli rol oynamaktadır.

Bu bölümde öncelikle insan haklarının ülke düzeyinde korunması mekanizması incelendikten sonra, bölgesel ve küresel sistemler irdelenecektir.

İnsan Haklarının Korunmasında İç Mekanizmalar

İnsan hakları koruma mekanizması oldukça karmaşık ve çok katmanlıdır fakat, ilk ve en etkili koruma ülke düzeyindeki hukuki, idari ve sivil mekanizmalardır. Anayasal ve demokratik bir düzende insan hak ve özgürlükleri diğer haklar gibi öncelikle hukuk yoluyla korunur. Hukukla birlikte idari ve siyasi mekanizmalar da hakların korunmasında önemli rol oynarlar. Bu bağlamda bir ülkedeki hukukun evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde şekillenmesi, demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü bir anayasal düzenin oluşması, kanunları uygulayan yargı ve güvenlik sektörünün zihnen bu hakları önceleyen bir anlayışla donatılması ve vatandaşın hakları konusunda bilinçli ve talepkâr olması esastır. Toplumda bu bilincin oluşması ve yerleşmesi için hak temelli bir eğitim sistemi ve STK faaliyetlerinin rolü yadsınamaz derecede önemlidir.

***Yana çıkma:** İnsan hakları en etkili şekilde iç hukukla korunabilir.*

Yargı Yoluyla İnsan Haklarının Korunması

Bir ülkede hukuk normları hiyerarşisinde en üstün düzenleme anayasalardır. Bazı ülkelerde, özellikle yerleşmiş demokratik ülkelerde, temel hak ve özgürlüklerle ilgili olanlar başta olmak üzere, uluslararası anlaşmaların anayasal düzenlemelerin üstünde tutulduğunu da vurgulamakta yarar vardır. Genellikle anayasalarda “temel hak ve özgürlüklerin korunması” bölümleri ile insan hak ve özgürlükleri korunma altına alınırken, demokrasinin konsolide olmadığı ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşmediği ülkelerde ciddi insan hakları ihlalleriyle karşılaşmaktadır.

İdari ve Siyasi Yollarla İnsan Haklarının Korunması

İdari ve siyasi yollarla hak arama mekanizması yargı dışı tüm insan haklarını koruma yollarını içermektedir. Bunlar da ülkeden ülkeye farklılık gösterse de BM organlarının geliştirmiş olduğu Paris ilkeleri sayesinde tüm ülkelerde giderek benzer kurumlar oluşturulmaktadır.

***Yana çıkma:** İdari ve siyasi insan hakları mekanizmalarının etkin olabilmesi özerk olmasına bağlıdır.*

Bu bağlamda ülkeler düzeyinde insan haklarının geliştirilmesi ve korunması amacıyla kurulan kurumların etkin ve verimli olabilmesi için BM Genel Kurulu 1993 yılında “Paris İlkeleri” olarak bilinen bir takım önerileri kabul etmiştir.

“Paris Prensipleri”ne göre, ülkesel insan hakları kuruluşları şu özellikleri taşımalıdır:

1. Ülkesel kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin geniş yetkilerle donatılmalı. Görevleri, yapı ve yetki alanları hukuksal geçerliği olan bir metinle belirlenmelidir.
2. Yapısı toplumun çoğulcu yapısını yansıtmalı ve üyelere gerekli bütün güvenceler sağlanmalıdır.
3. Ülkesel kuruluşlar, çalışmalarını gerektiği gibi yürütebilmeleri yeterli mali kaynaklara sahip olmalıdır.
4. Yetki alanlarına giren bütün konuları özgürce araştırabilmeli, gerektiğinde ilgili bütün kişileri dinlemeli, bütün bilgi ve belgeleri edinebilmeli, tavsiyelerini kamuoyuna doğrudan veya basın aracılığıyla bildirebilmeli, yargı gücü olsun-olmasın insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla yükümlü diğer organlarla karşılıklı olarak danışma ilişkileri sürdürebilmeli.

İnsan hakları ile ilgili gelişmeler, yeni düzenlemeler, raporlar ve istatistiklere ulaşabilmek için Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı internet sitesine <http://www.ihb.gov.tr/Anasayfa.aspx> bakabilirsiniz.

Türkiye’de bu kapsamda, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, İnsan Hakları Kurumu ve İl ile İlçe İnsan Hakları Kurulları bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu kurumların bağlayıcı kararlar alma gibi bir fonksiyonları yoktur. Bu kurumlar nispeten insan haklarını korurken, daha ziyade ülke çapında insan haklarının geliştirilmesine katkı sağlarlar. Bu bağlamda 21 Haziran 2012’de kabul edilen 6332 Sayılı Kanunla nispeten bağımsız ve özerk olan İnsan Hakları Kurumu’nun görevleri bize ipucu verebilir. Kanunun 4. maddesine göre, Kurumun görevleri şunlardır:

(1) Kurum, insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak; işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek; şikâyet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek; sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak; bu amaçla eğitim faaliyetlerini yürütmek; insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmakla görevli ve yetkilidir.

(2) Kurum, bu Kanun ve diğer mevzuatla Kuruma verilen inceleme, araştırma, ziyaret ve başvuruları inceleme görevi esnasında bir suçun işlendiğini öğrenmesi hâlinde, genel hükümlere göre işlem yapılabilmesi için gerekli gördüğünde ihbar veya şikâyette bulunabilir.

İnsan Hakları ve Bölgesel Korunma Sistemleri

İnsan haklarını korumanın en etkin yollarından birisi bölgesel düzeyde kurulan sistemlerdir. Bölgesel mekanizmalar, bölgesel çapta yapılan uluslararası antlaşmalar yoluyla kurulmuşlardır. Bölgesel mekanizmalarda denetim amaçlı genellikle komisyonlar ve mahkemeler mevcuttur. Bölgesel mahkemelere başvurmak için öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekir. Dünyanın ilk ve tek daimi insan hakları mahkemesi Avrupa insan hakları mahkemesidir. Afrika ve Amerika insan hakları mahkemeleri yılın belli dönemlerinde çalışır. Hâlihazırda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1953), Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (1969) ve Afrika İnsan ve Topluluk Hakları Şartı (1986) çerçevesinde kurulmuş olan

rejimlerin yanında Arap Ligi ve ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) çerçevesinde ise bölgesel koruma mekanizmaları kurulma aşamasındadır.

Daha önce vurgulandığı gibi, insan haklarını ülke düzeyinde tam bir korumaya kavuşturmak özellikle demokratik olmayan ülkelerde imkânsızdır. BM sisteminin yanında, daha etkin ve verimli olacağı, yaptırım açısından daha sağlıklı işleyeceği düşünülen bölgesel mekanizmalar geliştirilmiştir. Bölgesel mekanizmaların çalışma usulleri farklılık arz etse bile temelde birbirlerine benzerdir. Bu nedenle, burada sadece Avrupa sistemi üzerinde durulacaktır.

İnsan hakları ile ilgili yeni düzenlemeler, araştırma raporları, denetim, tutanaklar ve yeni gelişmelere ulaşabilmek için TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu sitesinden <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/index.htm> ulaşılabilir.

Avrupa İnsan Hakları Sistemi

Avrupa İnsan hakları mekanizması, genel hatlarıyla başta Avrupa Konseyi olmak üzere Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği (AB) çerçevesinde geliştirilmiştir. AGİT ve AB sistemleri çok işlevsel olmadığından bu bölümde daha çok Avrupa Konseyi üzerinde durulacaktır.

Yana çıkma: Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa Konseyi'nin 47 üyesi bulunmaktadır.

Avrupa Konseyi 5 Mayıs 1949 yılında on Avrupa ülkesi tarafından kurulmuş ve bugün bütün Avrupa, Balkanlar ve Kafkas ülkelerini de kapsayan 47 üyeli bir bölgesel kurumdur. Avrupa Konseyi, insan haklarını, etkili denetim ve koruma mekanizmaları ile bireylerin sivil ve siyasal özgürlükleri, sosyal, ekonomik ve kültürel haklarına saygıyı güvence altına almaya çalışmaktadır. Bunu bir uluslararası anlaşma niteliğinde olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve ekli protokolleri ile Sözleşmeye dayanılarak kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kanalıyla yapmaktadır.

Dünyanın tek daimi insan hakları mahkemesi olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile ilgili detaylı bilgiye mahkemenin <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home> sitesinden ulaşılabilir.

AİHS, 1950 yılında imzalanmış ve 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme ile güvence altına alınan hakların uygulanmasını denetleyecek iki ayrı bağımsız organ kurulmuştur. Bunlar 1954 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (1959) dir. Bu ikili sistemin etkili ve etkin olmadığı fark edilmesiyle, ikisini tek çatı altında toplayan yeni mekanizma ile 1998 yılında Strasbourg'da dünyanın ilk daimi insan hakları mahkemesi kurulmuştur. AİHS ve onunla kurulan bölgesel mekanizma dünyada diğer bölgesel mekanizmaların kurulmasına öncülük etmiştir.

Avrupa Mekanizmasının Çalışma Sistemi

AİHS'yi imzalayan her ülke Sözleşmede belirtilen hakları korumayı ve onlara saygı göstermeyi taahhüt etmiş olur. Bu kapsamda hakları ihlal edilen kişi, grup, kurum ve kuruluşlar iç hukuktaki yargı süreçlerini tamamladıktan sonra AİHM'ye başvurabilir. Aynı şekilde, devletler de diğer devletler aleyhinde dava açabilirler. AİHM yargısını kabul eden bütün ülkeler için mahkeme kararları bağlayıcıdır. Mahkemenin üye sayısı kadar yani 47 hâkimi vardır.

Yana çıkma: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) dünyanın tek daimi insan hakları mahkemesidir.

Mahkeme tarafsız ve bağımsız çalışmak üzere kurulmuş olsa bile Mahkemeye yönelik değişik eleştiriler var:

- ☑ Birincisi, mahkemenin bir diploması mahkemesi olduğu yönünde eleştiriler vardır.
- ☑ İkincisi, her ülkenin bir yargıcının olması, yargıçların hukukçu olma zorunluluğunun olmaması, adayların devletler tarafından Parlamenterler Konseyi'nin onayına sunulması gibi hususlardan dolayı Mahkemenin tarafsız ve bağımsız olmadığı ileri sürülmektedir.
- ☑ Üçüncüsü, mahkemenin çok yavaş çalışması, yeterli kaynaklara sahip olmaması gibi adaletin gecikmesi eleştirileri de var.
- ☑ Dördüncüsü, Mahkemeye yapılan davaların yaklaşık %90'ı bir yargı sürecine tabi tutulmadan ilk heyet tarafından reddedilmektedir. Red oranının bu kadar yüksek olması Mahkemenin devletleri aklama mekanizmasına dönüştüğü eleştiri ve endişesini beslemektedir.

Başvurular mahkemeye ulaştığında öncelikle başvurunun kabul edilip edilmemesine karar verilmesi için daha önce Komisyon tarafından yapılan bu işlem 1998 yılından beri üç kişilik bir yargıç heyetine verilmektedir. Davanın kabul edilebilmesi ilk heyetin baktığı kriterler şöyle: İç hukuk yollarının tüketilmiş olması (Olağanüstü hal ve sıkıyönetim bölgelerinde bu şart aranmaz), iç hukukta en üst mahkemenin verdiği karardan itibaren ilk altı ay içerisinde başvurunun yapılması gerekir ve başvuruda ileri sürülen hak ihlallerinin AİHS kapsamında olup olmadığına bakılır. Bu şartları taşımayan başvurular ilk inceleme heyetince reddedilir.

Başvuru ilk heyet incelemesinden sonra kabul edilebilir olduğundan, Mahkeme öncelikle tarafları dostane bir çözüm için teşvik etmeye çalışır. Tarafların dostane bir çözüme ulaşamamaları halinde yargılama süreci başlar. Mahkeme yedi hakimden oluşur, 7 hakimli heyetin verdiği karara taraflardan birisi üç ay içerisinde itiraz ederse, dava 17 hakimden oluşan "Büyük Mahkeme"ye gider.

Küresel Koruma: BM Rejimi

Birleşmiş Milletlerin insan hakları rejimini insan hakları belgeleri ve denetim organları olmak üzere iki ana başlıkta incelemek mümkündür.

BM İnsan Hakları Belgeleri

BM'nin insan hakları alanında atmış olduğu ilk ve önemli adım 10 Aralık 1948'de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) dir. Beyannamenin küresel insan hakları gelişiminde önemine binaen 10 Aralık her yıl dünyada "İnsan Hakları Günü" olarak kutlanmaktadır. Beyanname, Soğuk Savaş'ın ideolojik yaklaşımının aksine, insan haklarına yönelik kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmiş ve bir dizi siyasi, sivil, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları tek belgede birleştirmeyi başarmıştır. Ağırlıklı olarak sivil ve siyasal hakların vurgulandığı Beyanname toplam 30 maddeden oluşmaktadır.

***Yana çıkma:** Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin (EİHB) kabul edildiği tarih olan 10 Aralık tüm dünyada İnsan Hakları Günü olarak kutlanır.*

Hem küresel hem de bölgesel düzeyde sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ilgili onlarca anlaşma, bildirge ve sözleşme için ilham kaynağı olan İHEB, insan hakları tarihinde bir dönüm noktasıdır. İHEB'den sonra önemli bazı beyannameler, 1984 tarihinde kabul edilen ve barışı bir insan hakkı olarak tanımlayan Barış Hakkı Deklarasyonu, 1986 tarihli Kalkınma Hakkı Deklarasyonu ve 2007 yılında kabul edilen Yerli Halkların Hakları Beyannamesi'dir.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden sonra BM İnsan Hakları Komisyonu, üyeler arasında bu konuda bağlayıcı anlaşmalar geliştirmenin yolunu aramış ve 1966 yılında hedefe ulaşmıştır. BM Genel Kurulu Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Anlaşması ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşmasını kabul etmiştir. 1979'da BM tarafından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kabul edilmiştir. İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ise 1984 yılında kabul edilmiştir. İnsan hakları alanında çıkarılan diğer bir anlaşma ise, 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi olup, 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede, çocukların, temel yaşam hakkının yanında, eğitim, sağlık, aile ve kültür haklarına vurgu yapılmıştır. 1990 yılında BM tarafından kabul edilen Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'sinde tüm göçmen işçi ve aile fertlerinin insan hakları vurgulanmış ve taraf devletlerden haklar konusunda ayrımcılık yapmamaları yükümlülüğü getirilmiştir. İnsan hakları alanında BM tarafından kabul edilen son sözleşme, 2006 tarihli Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Çocuklar, kadınlar ve göçmenlerle birlikte toplumun dezavantajlı gruplarından birisi olan engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesinde bu anlaşma gelecekte önemli bir rol oynayabilir.

İnsan Hakları ile İlgili BM Organları

BM sisteminde insan hakları ile ilgili birimleri BM Şart ve anlaşmalara dayalı birimler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği gibi BM Şartı ile kurulan birimler dışında, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve CEDAW gibi anlaşmalarla kurulan toplam sekiz ayrı komite bulunmaktadır.

İnsan Hakları Komisyonu

BM'nin insan hakları ile ilgili ana birimi ECOSOC (Ekonomik ve Sosyal Konsey) 'a bağlı, 1946 yılında kurulan İnsan Hakları Komisyonu'dur. Komisyon 2006 yılında BM Genel Kurulu'nun almış olduğu bir karar ile ismini İnsan Hakları Konseyi olarak değiştirmiştir. İnsan Hakları Konseyi, görevlerini yerine getirirken, Konseye bağlı, fakat ondan farklı olarak üye ülkelerin aday gösterdiği ve Konsey tarafından atanan 26 bağımsız uzmandan oluşan İnsan Hakları Alt komisyonları vardır. Sözleşme temelli insan hakları birimlerinin aksine, Şarta dayalı insan hakları kurumları siyasi oluşumlar olup, görev ve yetki alanları geniştir. Buna ek olarak Komisyon hali hazırda çalışmalarında ayrıca 14 çalışma grubundan da destek almaktadır.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesini sağlamakla görevli bir başka Birleşmiş Milletler birimi ise, 1993 yılında kurulan İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'dir. Temel görevleri insan hakları ihlallerini engellemek, insan haklarına saygıyı korumak, bu alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek ve BM tarafından yürütülen tüm faaliyetlerde insan hakları bakışını hâkim kılmaktır. Yüksek Komiserlik aynı zamanda BM insan hakları birimlerine uzmanlık ve destek sağlamaktadır. Aynı zamanda insan hakları birimlerin çoğu sekreterlik hizmetlerini Yüksek Komiserlikten almaktadır.

Anlaşmalar ile Kurulan BM İnsan Hakları Organları

Bunlar 1966 yılından 2006 yılına kadar olan 40 yıllık sürede kabul edilen sekiz sözleşmenin her biri için kurulan izleme ve denetim komiteleridir. Bağımsız uzmanlardan oluşan bu komiteler, uluslararası insan hakları anlaşmalarının uygulamasını denetleme görevini yürütürler. Her biri ilgili sözleşme ile kurulmuş olup, yapıları birbirinden farklı arz etmektedir. Bunlar;

- ◆ İnsan Hakları Komitesi (CCPR)

- ◆ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR)
- ◆ Irk Ayrımcılığını Önleme Komitesi (CERD)
- ◆ Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi (CEDAW)
- ◆ İşkenceyi Önleme Komitesi (CAT)
- ◆ Çocuk Hakları Komitesi (CRC)
- ◆ Göçmen İşçiler Komitesi (CMW)
- ◆ Engelliler Komitesi (CRPD)'dir.

Sözleşmeye dayalı BM insan hakları denetim organları olan Komiteler, görevlerini yerine getirirken, yukarıda değinildiği gibi raporlama, bireysel ya da devletlerarası şikâyetler ve soruşturma gibi değişik prosedürlerden yararlanırlar.

Sözleşme organlarının hepsi, sözleşme hükümlerinin ilgili ülkede uygulanmasının ayrıntılarına ilişkin olarak taraf devletlerin sunmuş oldukları raporları incelerler. Bu yöntem raporlama yöntemi olarak anılmaktadır. Bazı sözleşme organları, sözleşmede tanınmış olan hakların bir taraf devletçe ihlal edildiğini ileri süren bireyler tarafından yapılan şikâyetleri inceleyerek, ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda karar verirler. Bu yöntem bireysel şikâyet yöntemi olarak anılmaktadır. Üçüncü yöntem devletlerarası şikâyet yöntemidir. Bu yöntem, sözleşmede yer alan hakların bir taraf devletçe ihlal edildiğini düşünen diğer bir taraf devlete ilgili komiteye şikâyetle bulunma olanağı tanımaktadır. Dördüncü yöntem ise, soruşturma yöntemidir. Bu yöntem, sözleşmede yer alan hakların taraf devletçe ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edilmesi durumunda, ilgili komiteye bu konuda soruşturma yapma yetkisi tanımaktadır. Denetim yöntemlerin sonucusu ziyaret yöntemidir. Bu yöntemden amaç önceden düzenli ziyaretler yaparak ihlallerin önüne geçmektir.

Yana çıkma: *BM nezdinde sekiz tane insan hakları komitesi bulunmaktadır.*

Sözleşmelerin izlenmesinden sorumlu komiteleri ve yetkili oldukları yöntemleri aşağıdaki tabloda izlemek mümkündür.

BM İnsan Haklarını Komitelerinin Denetim Yöntemleri					
Komiteler/Yöntemler	Düzenli Raporlama	Bireysel Şikâyet	Devletlerarası Şikâyet	Soruşturma	Düzenli Ziyaret
İnsan Hakları Komitesi (CCPR)	X	X	X		
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR)	X				
İrk Ayrımcılığını Önleme Komitesi (CERD)	X	X	X		
Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi (CEDAW)	X	X		X	
İşkenceyi Önleme Komitesi (CAT)	X	X	X	X	X
Çocuk Hakları Komitesi (CRC)	X				
Göçmen İşçiler Komitesi (CMW)	X	X	X		
Engelliler Komitesi (CRPD)	X				

Kaynakça: Akyeşilmen, N. ve Şen, B.,(2008), "Bir Güvenlik ve İnsan Hakları Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler", Demokrasi Platformu, No.16.

Her komitenin yapısı birbirinden farklı olduğu gibi, tablodan da görüldüğü üzere yetkileri de birbirinden farklıdır. Bu komiteler aynı zamanda birbirinden bağımsız ve habersiz çalışmaktadır. Bu durumda hem enerji hem anlaşmaların uygulama ve denetiminde bir

yeknesaklık mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, son yıllardan bütün anlaşmaları denetleyecek ortak bir organın kurulması konusunda BM nezdinde ciddi müzakereler yürütülmektedir.

Sonuç

60 yıl önce bir ütopya olarak görülen insan hakları, bugün dünyanın her köşesinde kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda bir ideal olmaktan çıkmış, günlük politikanın ve yaşamın bir gerçeği haline gelmiştir. Siyasal rejimlerden bağımsız olarak bütün insanlar, haklarını ve özgürlüklerini talep eder hale gelmiştir. Bu anlamda küresel çapta bir bilinçlenme ve aynı zamanda farklı düzey ve yöntemlerle bir mücadele söz konusudur. Uluslararası kamuoyunun bir dayanışma alanına dönüşen insan hakları, en otoriter hatta totaliter rejimleri bile sarsmakta ve daha insani ve demokratik bir dönüşüme tabi tutmaktadır. İnsan hakları temelde statükoyu değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlayan, hak ihlallerinin olmadığı ya da minimize edildiği bir toplumsal ve küresel düzeni hedeflemektedir. Farklılıklara saygıyı insanlığın gereği olarak görür ve onu korumayı amaçlar. İnsan hakları evrensel bir değerler kümesi olduğundan, onları korumak için uluslararası koruma mekanizmalarına da gerek duyulmaktadır. Bu nedenle, bölgesel ve küresel düzeyde koruma mekanizmaları geliştirilmiştir.

Farklı Fikirler (FF)

1. Uluslararası mekanizmalar olmasaydı, insan haklarında gelinen nokta nasıl olurdu?
2. İnsan hakları ihlalleri durumunda, uluslararası toplum bir devlete kolayca müdahale etmeli mi?
3. İnsan hakları, etkin biçimde daha başka nasıl korunabilir?
4. İnsan haklarına herkes neden saygı göstermek zorundadır?
5. İnsan haklarını korumada uluslararası mekanizmalara neden ihtiyaç duyulur?
6. İnsan haklarını korumada, iç mekanizmalar mı yoksa uluslararası mekanizmalar mı daha etkilidir?

Kaynakça

- ◆ Akyeşilmen, N. ve Şen, B.,(2008), “Bir Güvenlik ve İnsan Hakları Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler”, Demokrasi Platformu, No.16.
- ◆ Avrupa Konseyi, “Human rights”, <http://hub.coe.int/what-we-do/human-rights> (01.06.2013).
- ◆ Browman, M., (2007), “Towards a Unified Treaty Body for Monitoring Compliance with UN Human Rights Conventions? Legal Mechanisms for Treaty Reform”, Human Rights Law Review, Cilt. 7, No.1.
- ◆ Crawshaw, R., Devlin, R., Williamson, T., (1998), Human Rights and Policing, The Hague, London ve Boston: Kluwer law International.
- ◆ Davidson, S.,(1993), Human Rights, Buckingham: Open University Press.
- ◆ Donnally, J., (2007), International Human Rights, (Third Edition) Oxford: Westview Pres.
- ◆ English, K., Stapleton, Aç, (1997), The Human Rights Handbook, Kenwyn: Juta & Co, Ltd.
- ◆ Mustafa Erdoğan, İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku, Ankara: Orion Kitap Evi, 2007
- ◆ Galligan, B., Sampford,c. (eds.), (19907), Rethinking Human Rights, Leichardt: the federation Press.
- ◆ Hannun, H.,(ed.),(2004), Guide to International Human Rights Practice, (Forth Edition), Ardsley ve New York: Transnational Publishers, Lc..
- ◆ Okeke, J.M.,(2009), “Humanitarianism and Human Security in a post-9/11 world”, The International Journal of Human Rights, Cil.13, No.1.

- ◆ Poole, H., (ed.), (1999), *Human Rights: The Essential Reference*, Arizona: The Oryx Press.
- ◆ Smith, R.K.M.,(2010), *Textbook on International Human Rights*, Oxford: Oxford University Press.
- ◆ Steiner, H.J., Alston, P., (2000), *International Human Rights in Context*, (2. baskı), Oxford ve New York: Oxford University Press.

TEMA 5: BARIŞIN DİLİ

Konular:

- ◆ Bireyin kendisiyle barışık olması ile toplumsal barış arasında ilişki,
- ◆ Barış dilinin önemi,
- ◆ Toplumsal yapının bütünlüğü ve devamlılığı için barışçıl davranışlar,
- ◆ Ülkemizde ve dünyada uluslararası barışı tesis etme ve onu koruma,
- ◆ Dünya barışı için faaliyet yürüten uluslararası kuruluşların çalışmaları.

Anahtar Kelimeler

- ◆ Barış
- ◆ Barış dili
- ◆ Çatışma dili
- ◆ Negatif Barış
- ◆ Pozitif Barış
- ◆ Ötekileştirme
- ◆ Dışlama
- ◆ Çatışma
- ◆ Uzlaşma
- ◆ Antlaşma
- ◆ Arabuluculuk

Toplumsal barış ve uyumun olabilmesi için toplumdaki çatışmalı ilişkilerin asgari düzeye indirilmesi gerekir. Bunun da yolu toplumsal algıların barış ve barışçıl kavramlarla donatılmasından geçer. Algıların oluşmasında ve yerleşmesinde en önemli unsur kullanılan dildir. Barışçıl bir dilin yaygınlaştığı toplumlarda barışçıl ilişkilerin geliştirilmesi çok daha muhtemeldir. Oysa çatışma dilinin yer bulduğu toplumlarda barışın sağlanması oldukça zordur. Bu nedenle, toplum önderleri, siyasetçiler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, aydınlar ve basın yayın mensupları gibi toplumu doğrudan etkileyen ve yönlendiren kişi ve kuruluşlar kullandıkları dilin ayrımcı olmamasına, nefret içermemesine ve kucaklayıcı olmasına dikkat etmelidir.

Barış, barışla ilgili temel kavramlar, şiddet ve çatışma gibi detaylara Doğu Ergil'in Barışı Aramak, İstanbul: Timaş, 2010 kitabında ulaşılabilir.

Barış Nedir?

Barış kavramı tarih boyunca, zaman ve mekâna ve ayrıca disiplinlere göre farklı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Dil Kurumu Büyük Sözlükte barış şöyle tarif edilmektedir: “1. Barışma işi. 2. Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum.3. Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç.4. Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam.” Longmann English Dictionary de benzer tanımlarla barışı savaşın ya da çatışmanın olmama hali olarak tarif etmektedir. Literatürde barış negatif ve pozitif barış ya da barış ve gerçek barış olarak tasnif edilmektedir. Barış ya da negatif barış toplumda şiddetin olmaması halidir. Gerçek barış ya da pozitif barış ise toplumda sosyal adaletin sağlanması, tüm toplumsal kesimlerin tüm hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi durumudur. İnsan hak ve hürriyetlerinin sağlanması barış ortamının oluşmasıyla mümkündür. Savaş insan haklarının en çok ihlal edildiği ve insanların büyük acı ve ızdıraplar çektiği zamanlardır.

Doğu Ergil *Barışı Aramak* isimli kitabında aşağıdaki satırlara yer vermektedir:

Norveçli bilim adamı Johan Galtung, iki savaş arasındaki sükûnet haline veya doğrudan şiddetin olmadığı duruma “olumsuz veya negatif barış” adını vermiştir. Negatif barış halinde ırkçılık, azınlıkların ezilmesi, cinsiyet ayrımı, ekonomik sömürü, yoksulluk, siyasal ve kültürel baskılar gibi yapısal şiddet türleri sürebilir. Bu nedenle biz barışı, ne olduğu üzerinden değil, ne olmadığı üzerinden tanımlıyoruz: Şiddetin ve savaşın olmaması hali. Şiddet, çatışma, acı ve mücadele olmayan bir dünya imgesi hayal mahsulüdür. Kişiselden küresele kadar uzanan bütün insani etkileşim düzeylerinde çatışma vardır. Deyim yerindeyse insanın insana değdiği her ilişkide çatışma ve uyumsuzluk vardır. Bu anlamda çatışma ve uyumsuzluk hayatın itici gücüdür. Barış durumunu (veya barış halindeki dünyayı) belirleyen, uyumsuzluk ve çatışmanın olmaması değil, bunların gereksiz yere açık çatışmaya dönüşmemesinin sağlanması ve şiddet içermeyen yöntemlerle kontrol altında tutulmalarıdır.

Barış aynı zamanda bir insan hakkı olarak da tanınmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1984 yılında kabul ettiği “Barış Hakkı Deklarasyonu” ile insanların barış hakkına sahip olduğu, barışın sağlanmasının ülkelerin yükümlülüğü arasında yer aldığına, ülkelerin savaş ve çatışmalardan kaçınmalarına ve olası çatışmaları barışçıl yöntemlerle çözmesi gerektiğine ve son olarak barışı ülke ve dünya düzeyinde sağlamanın hem devletler hem de uluslararası örgütlerin temel fonksiyonları arasında yer aldığına işaret etmektedir.

Avrupa Konseyi de barış ve özgürlüklere dayalı toplumsal birliktelik için çaba sarf eden yeryüzünün ilk uluslararası insan hakları kuruluşlarından. Bu çerçevede genç kuşaklarda barış algısının yerleşmesi için eğitim faaliyetleri ve programları düzenlemektedir.

Doğu Ergile göre, barışı beklemek, geleceği hakkında hiçbir tasarrufta bulunmayan edilgin insanların çaresizliğini yansıtır. Neyin geleceği belli olmaz. Barışın yolunu açmak gerekir. Barış, büyük zahmet ve özveriyle inşa edilmesi gereken ve herkesin kazanacağı bir süreçtir. Barışsızlık ortamından kısa vadede yararlananlar olabilir ama uzun vadede böyle bir ortamdan herkes kaybeder. Ama asıl kaybedilen, insani değerler ve umuttur. Umudun olmadığı yer ise ebedi cehennemdir.

Barış Eğitimi

Barış eğitimi, kişinin kendisi, başkası ve doğal çevreyle uyum içinde yaşayabilmesi için gerekli olan davranış, beceri, bilgi ve değerleri kazanma süreci olarak tanımlanmaktadır. Barış eğitimi, bir hayat boyu eğitim olup okulla sınırlı olmamasına rağmen, okul barış eğitimi için en fonksiyonel kurumdur. Bu çerçevede, barış eğitimi için başta BM olmak üzere, Avrupa Konseyi ve UNESCO gibi uluslararası örgütler önemli projeler geliştirmektedir. Barış eğitimi, kişilere barış sevgisi kazandırma, çatışma yönetiminde barışçıl çözüm yollarını geliştirme ve toplumda adaletsizlik ve eşitsizlikleri besleyen yapısal kalıplara eleştirel bakabilme becerisi kazandırmalıdır.

Barış eğitimi temelde demokrasi ve insan hakları eğitimi ile iç içedir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi'nin üye devletlerde uyguladığı “Demokratik Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi” projeleri bir nevi barış eğitimidir. Bu sayede temel hak ve özgürlüklere dayalı barışçıl bir Avrupa'nın oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Toplumsal Çatışma Nedenleri

Yapılan eylemlerin çatışmalı ilişkilere zemin hazırlamaması ve toplumsal ilişkilerde gerginlik oluşturmaması için toplum kesimlerinde empati duygusunun geliştirilmesi, diyalog ve hoşgörü kültürünün yerleşmesi gerekir. Aksi takdirde çatışma için zemin her zaman vardır ve toplumsal, özellikle, siyasal çatışmalar bir başladı mı kontrol etmek oldukça zordur. Çatışma başlayınca insanlar genellikle onun üzerine yoğunlaşırlar. Oysa çatışmanın altında yatan nedenlere bakmak daha sağlıklı neticeler verecektir. Zira çatışma, aysbergin sadece görünen

kısımdır. Onun altında ise, değerler, çıkarlar, duygular, algılar, davranışlar, ihtiyaçlar, umutlar, korkular, bilgi, değer ve inanç farklılıkları ve hedefler vardır. Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal faktörler, karşılanmayan ihtiyaçlar, adaletsizlik ve eşitsizlikler, ayrımcılık ve baskılar, diyalog eksikliği, güç ve statü arayışları gibi unsurlar vardır.

Çatışmanın doğası ve dinamikleri sektörden sektöre farklılık gösterirken, çatışmalı ilişkilerin itici güçleri genellikle benzerlikler göstermektedir. Bu itici güçler temelde kişi ya da grupların çıkarlarını, ihtiyaçlarını, değerlerini ve isteklerini gerçekleştirmek isterken başka kişi ya da gruplarca engellenebileceği algısına kapılmasıyla oluşur. Bu algı yeterince yoğun olduğunda, algı eyleme dönüşür ve ötekinin hilafına çıkar ve taleplerini gerçekleştirmeye çalışır ki bu da, taraflar arasında gerginliğin oluşmasına ve nihayetinde çatışmaya neden olabilir.

Siyasi çatışma nedenleri diğer çatışmalardan birtakım farklılık arz etse bile temelde benzerdirler. Nieuwmeijer, Louise ve Cloete göre, siyasi çatışmaların nedenleri siyasi, ideoloji ve değer farklılıkları, ekonomik, kültürel ve etnik farklılıklar, sosyal, psikolojik ve coğrafi unsurlardır. Ho-Wong Jeong'e göre, çoğu çatışmada değer farklılıkları ve güç dengesizliği yer alırken, çatışmalı ilişkilerin gelişmesinde yanlış algı ve iletişim eksikliği önemli rol oynamaktadır. Çatışma gerçek nedenlere dayanmayabilir. Bazı durumlarda, hatta çoğunlukla, potansiyel nedenler ve yanlış algı nedeniyle çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

Siyasi çatışmalar, çoğunlukla sistemden ve hükümet hizmetlerinden memnun olmayan toplumsal kesimlerce üretilebildiği gibi bazı durumlarda devlet tarafından da üretilebilmektedir. Galtung'un yapısal ve kültürel şiddet olarak tanımladığı bu durum, devlet tarafından başvuru sistemik eylem ve politikaların doğurduğu baskı ve ayrımcı uygulamalar sonucu çatışmalar çıkabilmektedir ki bu tür çatışmaların ana müsebbibi demokratik ve hakkaniyete dayanmayan siyasi rejimler ya da ayrımcı ve totaliter hükümet politikalarıdır. Küresel düzeyde, özellikle demokratikleşemeyen ulus devletin homojenleştirme, dışlama ve asimilasyon politikaları sonucu özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çok sayıda bu tür çatışmalar ortaya çıkmıştır.

Siyasi çatışma nedenleri her zaman siyasi unsurlarla sınırlı olmayabilir. Ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikler; aşırı fakirlik; ekonomik durgunluk; kötü yönetim; yüksek işsizlik oranları; çevre kirliliği ve şiddetin teşvik edilmesi çatışmanın ana nedenleri arasında yer almaktadır. Steward, kültürel faktörlerin yanında özellikle iç çatışmalara neden olan dört ekonomik faktör üzerinde durmaktadır: grup motivasyonu (etnik, dini, kültürel, coğrafi ya da sınıfsal olsun duyguları harekete geçiren grup motivasyonu) özel motivasyon (çatışma, bireyleri ayrımcılık nedeniyle, fakirlik nedeniyle ya da kişisel çıkar ile motive edebilir), yasal düzenlemelerin kapsayıcı olmaması (insanlar mevcut yasaların ve hükümetin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verememesi nedeniyle çatışmaya motive olabilirler) ve çevrenin tahribi (çevrenin tahribi beraberinde fakirliği o da çatışmayı besleyebilir).

Yapılan birtakım yeni çalışmalar, doğal kaynakların iç savaşları hızlandırdığı hatta ürettiğini göstermektedir. Bunlardan bazıları, çatışmaya neden olan şeyin doğal kaynakların kıtlığından ziyade çokluğu olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin Siere Leon, Liberya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Angola'daki iç savaşlar yada Angola, Sudan ve Endonezya'daki (Açe) petrol kaynaklarının bölünmeyi teşvik etmesi gibi. Genel olarak siyasi çatışma nedenleri siyasi yapı, güç dağılımı, dışlama, sivil asker ilişkisi, sivil toplum kuruluşlarının rolü, medyanın rolü, insan hakları durumu gibi siyasi olabileceği gibi; gelir dağılımındaki adaletsizlikler, doğal kaynaklar, ticaret, şehirleşme, kaynak çeşitleri, üretim, uluslararası ekonomi ile bağımlılık derecesi gibi ekonomik de olabilir; nüfus yapısı, eğitim, eşitlik, ayrımcılık, sağlık ve demografi gibi sosyal olabilir ya da ideoloji, etnik, din, dil, gelenek, kimlik, empati ve tolerans yokluğu gibi kültürel nedenler ya da bunlardan birkaçının kombinasyonu olabilir.

Çatışma Dili Değil, Barış Dili

Çatışmada taraflar hep karşı tarafı ötekileştirir, kötülüğün kaynağı olarak görür, her türlü olumsuzluğu ona yükler, kötüler ve hatta insandıılaştırır. Tarafların kullandığı bu tarz suçlayıcı, ötekileştirici ve aşağılayıcı dil, taraflar arasında nefreti ve düşmanlığı körükler. Zamanla bu dil normalleşir ve nefret diline dönüşür ki, bu da, tarafların mantıklı düşünmesinin önüne geçecek bir inanca dönüşebilir. Çatışma dili olarak bilinen bu dilin terk edilmesi, tarafların birbirini anlama ve diyaloga hazır olma sürecini hızlandırabilir.

Çatışma yönetimi, çatışma analizi, arabuluculuk, Türkiye ve dünyadaki başlıca siyasi çatışmaların detaylarına Nezir Akyeşilmen'in editörlüğünü yaptığı Barış Konuşmak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013 kitabında ulaşılabilir.

Segah Tekin'e göre, çatışmaların dile yansımaları, çatışma gruplar veya ülkeler arasında olsa bile, iki kişi arasındaki basit diyaloglardan siyasilerin ve medyanın söylemlerine kadar toplumun çeşitli kesimlerinin düşüncelerini ifade ediş biçimlerinde ve hayatın değişik anlarında gözlemlenebilir. Kullanılan dilin hem söyleyen hem de muhatabı için düşmanlık taşıyabilen iki ayrı boyutu vardır. Bu açıdan, kelimelerin nasıl anlamlandırıldığı, söyleyen ve/veya muhatabının sosyal konumundan bağımsız olarak ele alınamaz. Özellikle farklı etnik kökenlerin veya eşitsizliklerin olduğu toplumlarda gündelik iletişimin farklı kesimler arasındaki ilişkileri etkilediği, hiçbir sözcüğün masum kalamayacağı, düşmanlık hislerine yol açabileceği açıktır.

Çatışma dilinin günlük söyleme ve medyaya hakim olması çatışmaları derinleştirir ve çözümü zorlaştırır. Çatışmalarda dilin günlük hayattaki kullanımını, eşitsizlikleri ve anlaşmazlıkları açığa çıkarırken siyasetçiler, kanaat önderleri ve medya tarafından nefreti tırmandırmak veya kamuoyunun düşünceleri yönlendirilerek ayrımcı politikaları ya da fiziksel güç kullanımını meşrulaştırmak için de kullanılır. Çatışmalarda dilin olumsuz işlevi, farklılıkların altını çizen, düşmanlık taşıyan, gerginliği tırmandıran veya gerçekleri çarpıtan bir dil kullanımında, bir çatışma veya tahakküm aracı olarak propagandada ve kendi söylemini hâkim kılma çabasıyla karşı tarafı baskı altına almada kendini göstermektedir. Dilin düşünsel bir ürün olup somut bir silah olmaması, zarar verme kapasitesinin bulunmadığını göstermez.

Kullanılan dil, aynı zamanda bir bütün olarak toplumun vicdan, ahlak ve adalet duygusunu zamanla etkileyebilmektedir. Bu nedenle, çatışma dilinin özellikle toplumu etkileyen ve yönlendiren kişi ve kurumlarca kullanımı, onarılması zor durumlara neden olabilir. Bu nedenle, bilhassa siyasetçiler, yazarlar, medya mensupları, dini liderler, diğer toplum liderleri, akademisyenler ve toplumdaki diğer görünür kişilerin çatışma dilini kullanmaktan kaçınması gerekir.

Segah Tekin'e göre söylem, içinde yaşadığımız sosyal, kültürel ve siyasal ortamı anlamlı hale getirir. Söylemde sözcüklerin ve nasıl kullanıldıklarının özel bir önemi bulunmaktadır. Bir dağın güzel olduğu birisi tarafından dile getirildikten sonra diğer insanlar tarafından da güzel olarak anılması gibi, bir olay sorun olarak nitelendikten sonra, insanların gözünde sorun olarak algılanmaya başlanacaktır. Fakat söylemin gerçeklik üzerindeki bu etkisi belirli kalıplar dâhilinde gerçekleşir. Bir nesneyi olduğundan farklı bir şeyle özdeşleştiremeyiz. Örneğin bir dağın aslında bir kedi olduğunu söyleyemeyiz. Benzer biçimde sosyokültürel açıdan güzel veya sorunlu kavramların, insanların zihninde uyandırdığı kalıplaşmış çağrışımlar vardır. Bu nedenle güzel veya sorunlu tanımlaması yapılarak dile getirilen söylemin benimsenebilmesi için var olan gerçeklikle tutarlı olması gerekir.

Foucault, söylemin insanların yaşadıkları dünyayı anlamlandırmalarını sağlayan, tekrarlayan bir pratik olma özelliğine dikkat çekmiştir. Bu anlamlandırmaların, sonrasında kullanılan dile ve davranışlara yansımalarıyla farklı biçimde düşünmeyi engelleyen bir döngüye girilir. Söylemler aracılığıyla dilin yinelenen kullanımını, insanların toplumsal normları ve kabulleri içselleştirmelerini sağlarlar. Söylemler gündelik hayatın tartışılmayan, sıradan yönleriyle

alakalı olabildikleri gibi güç ilişkilerini sürdürmek için de kullanılabilirler. Evin reisi erkektir ya da özürülüler kendilerine yapılan yardımlara müteşekkir olmalıdırlar gibi söylemler hem tartışılmalıdırlar hem de güç ilişkisinde doğal üstünlüğe sahip olan kesimleri ayrıcalıklı hale getirmeye yöneliktirler. Söylemler, hâkim kıldıkları varsayımı sorgulanma gereği duyulmayan bir sıradanlık içinde, düzenin işleyişinin bir parçası biçiminde sunarlar ve böyle muamele görürler. Bu nedenle, çatışma dili açısından baktığımızda söylemlerin doğal yapılar olarak kabulü yerine sorgulayıcı bir yaklaşımla ele alınmaları çok önemlidir.

Söylemler, toplumsal konumlanmalardan bağımsız değildirlir. Bazı söylemler diğerlerinden daha değerli sayılır, bu değerleri nedeniyle anlam kazanırlar. Güç ve etki ilişkileri, bazı kişilerce doğru biçimde üretilmiş söylemlerin daha güvenilir ve etkin addedilmelerine neden olur. Çatışan tarafların kamuoyu nezdinde masum görünebilmek için demokrasiyi savunma, insan hakları, özgürlük gibi kendilerine olumlu puan kazandıracak söylemler üzerinden yaşananları yorumlayarak kendi gerçeklerini inşa etmeye çalışmaları oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bu yöneme başvuran taraf, kendisini dışarıdan eleştirebilecek kesimlerin argümanlarını içselleştirerek tezini sunar.

Sonuç

Toplumsal barış için öncelikle toplumda barış algısının yerleşmesi gerekir. Bunun için de okul, medya ve toplumu yönlendiren kişi ve kurumların barış eğitime önem vermesi ve çatışma dili değil, barış dilini kullanmaya özen göstermesi önemlidir. Medya haber ve yorumlarında ötekileştirmeden ve haksız haklı gösterme çarpıtmasına girmeden hizmet sunmalıdır. Bunların ötesinde barış eğitiminin temelini oluşturan demokrasi ve insan hakları eğitime önem verilmelidir.

Farklı Fikirler (FF)

1. Bir toplumda barışı tesis etmek için nasıl bir eğitim yapılmalıdır?
2. Toplumsal çatışmanın nedenleri nelerdir?
3. Çatışma dilini doğuran etmenler neler olabilir?
4. Barış dilini kurmada en etkili yol nedir?

Kaynakça

- ◆ Akyeşilmen, Nezir, Barışı Konuşmak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.
- ◆ Avrupa Konseyi, Global Education Guideline, Lizbon: AK, 2012.
- ◆ Avrupa Konseyi, “The Resolution of Conflicts ‘Camps for Peace’ Theme”, <http://hub.coe.int/camps-for-peace> (30.05.2013).
- ◆ Ergil, Doğu, Barışı Aramak, İstanbul: Timaş, 2010.
- ◆ Gilmore, Elizabeth, et.al, “Conflict Diamonds: A new Dataset”, Conflict Management and Peace Science, Routledge, Vol.22, 2005.
- ◆ Jeong, Ho-Wong, Understanding Conflict and Conflict Analysis, London: Sage, 2008.
- ◆ Nieuwmeijer, Louise ve Fanie Cloete, (ed.) “Conflict Management: Theory, Analysis and Practice” 2001, <http://www.sopmp.sun.ac.za/faniecloete/Papers/conflictmgmt.doc>.
- ◆ Steward, Frances, “Root Causes of Violent Conflict in Developing Countries”, BMJ, Vol.324, February 2002.
- ◆ Vidal, Gore, Perpetual War for Perpetual Peace:How We Got to be so hated,New York: Nation Books, 2002.
- ◆ Vrbensky, Rastislav, “Can Development Prevent Conflict: Integrated Area-Based Development in the Western Balkans”, Conflict, Security and Development, Vol.9, Sayı 1, 2009.

TEMA 6: ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK

Konular:

- ◆ Demokrasilerde özgürlük ve eşitlik,
- ◆ Devlet ve birey arasındaki özgürlük sınırları,
- ◆ Eşitliğin ve özgürlüğün toplum barışı için önemi.

Anahtar Kelimeler

- ◆ Özgürlük
- ◆ Eşitlik
- ◆ Ayrımcılık yasağı
- ◆ Pozitif ayrımcılık
- ◆ Hukuk önünde eşitlik

Genel bir tanım yapılacak olursa, sözcük olarak özgürlük, bağlı ve bağımlı olmama, dış etkenlerden bağımsız olma, engellenmemiş ve zorlanmamış olma hali şeklinde tanımlanabilir. Yine gündelik kullanım içerisinde özgürlük, insanın kendi kararlarını kendi düşünce ve iradesine göre vermesi ve kendi seçimlerini bir baskı altında kalmadan özgür iradesine göre yapması şeklinde de tanımlanmaktadır.

Özgürlük ve eşitlik insan hakları anlayışının temel iki kavramıdır. Bu iki kavrama verilen anlam ve atfedilen önem zaman zaman farklılık gösterse bile insanın özgür iradesiyle başkasına zarar vermeden yaşaması ve herkesin onur ve hakları bakımından eşit olarak kabul edilmesini içerir.

Özgürlük

Özgürlük kavramı Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğünde serbesti, hürriyet kelimelerinin karşılığı olarak tanımlanırken TDK sözlüğünde özgürlük şöyle tanımlanmaktadır:

1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme, davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti.
2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet.

İhsan Dağı'ya göre özgürlük kelimesi çok kullanılan ama az anlaşılan bir kavramdır. Neredeyse herkesin bir özgürlük tanımı ve öncelik verdiği özgürlük alanları vardır. Ancak bu, özgürlüğün, sınırsız sayıda tanımı olan, üzerinde konuşmayı anlamsız kılacak kadar mutlak bir kavram olduğunu göstermez. Özgürlük literatürünün ilk önemli ismi bilindiği üzere John Locke'tur. Locke'un başlatıcısı olduğu geleneğe *özgürlükçü (liberal) düşünce geleneği* denir. Buna göre özgürlük, bir bireyin, kendi dışından gelen keyfi zorlamalara maruz kalmadan hayatını tanzim edebilmesi hakkıdır. Başka bir deyişle, birey, yapmak istediği şeyi yapmaktan engellenmediği, olmak istediği şeyin olmasına mâni olunmadığı durumda ve derecede özgürdür. Aynı şekilde, bireyin yapmak istemediği şeyi yapmaya, olmak istemediği şey olmaya zorlanmaması onun özgür olduğunu gösterir. Burada özgürlük için gerekli olan şey, bireyin keyfi biçimde engellenmemesi ve keyfi bir zora maruz bırakılmamasıdır.

Yana çıkma: Özgürlük ve eşitlik insan haklarının en temel iki kavramıdır.

Vehbi Hacıkadıroğlu "Doğal Hukuk Sorununu" irdelerken, özgürlüğün tanımı ve mahiyetini izah edebilmek için önemli bir örnekleme yapmaktadır. Örnekleme göre: meyveli bir ağaç ve bu meyveleri elde etmek isteyen hayvanlar düşünür. Bu hayvanların o meyveleri

alabilmeleri için her birinin belli bir özelliği bulunmaktadır. Tırmanarak, uçarak, zıplayarak gibi. Bir kısmı da bu özellikleri olmadığından meyvelerin yere düşmesini bekleyeceklerdir. Halbuki insan kendisine verilen özellikler —ki öncelikle akıl yetisi— sayesinde bir çubuğun ucuna çengel takıp ulaşır ve meyveyi koparabilir. Bu özelliği ile insan, hayvanlar arasında herhangi bir hayvan olmaktan kurtulmuş, insan kavramının bir örneğini oluşturmuş olur. Hatta başka seçenekleri de buldukça bu seçeneklerden hangisinin kendisine daha uygun olabildiğini tercih edebilecektir. İşte diyor yazar, insanın özgürlüğü de, belli bir amaca ulaşabilmek için birden çok yol düşünebilip yeri geldiğinde o yollar arasından kendisi için en uygun olanı seçebilme özgürlüğüdür. Böylece insan, amacına ulaşma yolunda bulabildiği seçeneklerin sayısı arttıkça özgürleşecek, özgürleştikçe de daha yetkin bir insan olabilecektir. Bunun için de bilgilenmek zorundadır. Yani bilgi edinme özgürlüğü ve zorunluluğu bulunmaktadır.

Temel hak ve özgürlüklerle ilgili bilgi ve etkinliklere Uluslar arası Af Örgütü www.amnesty.org.tr sitesinden ulaşılabilir.

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin interdisipliner bir çizgide ele alındığı ve birçok kavrama farklı bakış açısıyla bakıldığı Michael Freeman'ın İnsan hakları: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım, Ankara: Birleşik Yayınları, 2002 kitabında geniş bilgiye ulaşılabilir.

Felsefi Açıdan Özgürlük

J.J. Rousseau'ye göre, özgürlük insanın gücünün yettiği her şeyi yapmasıdır. Bu tanımda özgürlüğü sınırlayan ahlak, adalet veya başka bir sınırlama yoktur. Liberal teoriye göre, başkasına zarar vermemek kaydıyla kişinin yapmak istediği her şeydir. Yani başkasının özgürlüğünü kısmama, onlara fiziki zarar vermeme gibi sınırlamalar vardır. İnsan hakları anlayışına göre ise, özgürlük, kişinin kendisine ve başkasına zarar vermemek kaydıyla yapmak istedikleridir. Aynı şekilde kişi kendisini insanlık onuruna aykırı bir duruma düşürme özgürlüğüne de sahip değildir. Örneğin, bir kişi kendi hayatına son veremez, istese bile köle olamaz, köle olma hakkı yoktur. Çünkü bu fiiller insanlık onuruna aykırıdır.

Yana çıkma: özgürlüğün sınırı insanlık onurunun korunması sınırlarıdır.

İnsan haklarının kurucu babası J. Locke göre “Bütün insanlar eşittir. Çünkü bütün insanlar aynı yaratıcı tarafından yaratılmıştır.” Önemsediği üç temel hak da hayat, hürriyet ve mülkiyettir.

Amerika Bağımsızlık Bildirgesine göre, Yaratıcı tarafından insana bahşedilmiş devredilemez ve ihlal edilemez bir takım haklar vardır. Bunlardan bazıları hayat, hürriyet ve mutluluğu arama hakkıdır. BM J. Locke'un dilini sekülerleştirmiştir. Fakat ana düşüncesini almıştır. İlk madde “bütün insanlar onur ve hakları bakımından özgür ve eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşçe davranmalıdırlar”. Evrensel Beyannamenin 29. maddesinde haklar ve özgürlüklerin sınırı şöyle ifade edilmektedir: “Herkes, haklarını kullanmak ya da özgürlüklerinden yararlanmak konusunda, salt başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla ve demokratik bir toplumda törenin, düzenin ve genel esenliğin haklı gereklerini karşılamak için yasa ile saptanmış olan sınırlamalara bağlıdır.” Yani burada sınırlama aynı zamanda kurala bağlanmıştır. Bunun ötesindeki bir sınırlama insan haklarına uygun olmaz.

Locke'cu toplumsal sözleşme teorisine göre, insanlar doğa durumunda özgür ve eşittir. İnsan hakları toplum öncesi yani devlet öncesinden de vardı ve devlet sonrasında da var olacaktır. Devleti kurarken insanlar sadece koruma hakkını devrederler. Bu nedenle, devletin tek görevi, hakları korumak, ihtilaf durumunda tarafsız bir hakem olmaktır. Devlet belirleyici ya da tayin

edici değil, insanlar tarafından belirlenen ve tayin edilendir. İdarenin kaynağı halktır ve halkın iradesidir.

***Yana Çıkma:** Özgürlük odur ki ne başkasına ne de kendisine zararı olsun. Hürriyet hayat makinesinin buharıdır. Özgürlük olmadan insanın anlamlı bir yaşamından bahsedilemez.*

Özgürlüğü Korumanın Zorluğu

Ünlü siyaset bilimci Tocqueville'e göre, çağdaş modern devletlerin toplumsal projeleriyle insanlar birer birer özgürlük alanlarını kaybetmekte, farkına varmadan modern ulus devletlerin kölesi durumuna sokulmaktadır. Çağdaş hayatta devlet, elleri ve gözleri ile gündelik hayatın en küçük ayrıntılarına bile giderek her şeye karışmaktadır. Dolayısıyla, daha önce devlet denetiminin dışında bulunan sivil hayat alanları, şimdilerde devletin gözetleyici ve yönlendirici güçlerine tabi hale gelmektedir. Günümüzde elektronik gözetim bunun açık bir örneğidir.

Eşitlik

TDK Sözlüğünde eşitlik sözcüğünün “1. İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavat, muadelet 2. Bedensel, ruhsal başlıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu” şeklinde tanımlanmaktadır. Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise eşitlik kavramının ‘değer, yaş, hak, ödev ve benzeri durumlarda eşit olma’ şeklinde tanımlandığını görmekteyiz. Toplumsal eşitliğin ise yasalarla tanınmış hak ve yükümlülüklerde bütün yurttaşların eşit olması, özdeşliği, siyasal eşitlik, yurdun yönetimine katılma haklarında bütün yurttaşların eşit olması şeklinde tanımlandığını görüyoruz.

***Yana çıkma:** Özgürlük kişinin kendisine ve başkasına zarar vermeden istediğini yapması olarak tanımlanırken, eşitlik ise kimsenin herhangi bir temelde ayrımcılığa tabi tutulmaması olarak ifade edilmektedir.*

İnsan haklarının ana düşüncesi eşitlik ve özgürlük kavramlarına dayanır. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin ilk maddesi “Bütün insanlar onur ve hakları bakımından eşit ve özgür doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşçe davranmalıdırlar” denmektedir. Görüldüğü gibi insan haklarında vurgulanan eşitlik insanlık onuru ve haklar yönüyledir. İnsanlar sosyal statü, cinsiyet, ırk, renk ve dil yönünden farklı olabilirler fakat hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda eşittirler. Evrensel Beyannamesinin ikinci maddesinde bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: “Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da herhangi bir başka inanç, ulusal ya da toplumsal köken, varlıklılık, doğuş ya da herhangi bir başka ayırım gözetilmeksizin bu Bildirge'de açıklanan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.”

***Makale:** Eşit Yurttaş Ve Özgür Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri, Neşet Toku, Liberal Düşünce, Sayı 28, Güz 2002.*

Eşitliğin sağlanması hem kavramsal hem de uygulamada pek de kolay değildir. Burada asıl ölçü ayrımcılığın yapılmamasıdır. Bu çerçevede Avrupa İnsan hakları Sözleşmesinin Ek-12 Protokolünde taraf devletlerin “Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanması” gerektiğini ileri sürer.

Internet Sitesi: Eşitlik ve özgürlük alanında önemli uluslararası faaliyet yapan Avrupa Konseyi Türkiye sayfası www.avrupakonseyi.org.tr adresinden incelenebilir.

Eşitlik tarih boyunca tartışma konusu olmuş fakat tam olarak uygulandığı bir durumun ortaya çıktığını söylemek zordur. Son yarım asrı aşkındır insan hakları belgelerinde sıkça vurgulanmasına rağmen, yönetimler ve insanlar ya çıkarları gereği ya da ideolojik algılarından dolayı söz ile eşitliği savunsalar bile uygulamada çoğunlukla eşitlikten kaçınmaktadırlar. Özellikle son yüzyılda ulus devletin insanlara dayattığı ideolojik eğitim sonucu eşitlik fikri yaygınlaşmasına rağmen, bilinçaltında insanlarda çoğunlukla bir üstünlük algısı oluşabilmektedir.

Sonuç

İnsanlık onurunu korumayı amaçlayan insan hakları çerçevesinde özgürlük ve eşitlik kavramları hayati derecede önemlidir. Değişik felsefe ve gelenekte bu kavramlara farklı farklı anlamlar yüklenmekte, fakat bugün insanlığın ortak değeri olan insan hakları bu iki kavramı da insanlık onuru ve haklar çerçevesinde değerlendirmektedir. Özgürlük kişinin kendisine ve başkasına zarar vermeden istediğini yapması olarak tanımlanırken, eşitlik ise kimsenin herhangi bir temelde ayrımcılığa tabi tutulmaması olarak ifade edilmektedir. Bu iki temel değerlerin korunması insanların bu yönde eğitilmesiyle mümkündür. Eşitlik ve özgürlük kavramı en etkin biçimde ancak pozitif anlamda zihinsel ve kültürel bir dönüşümle mümkündür. Yasalar bir yere kadar bunları koruyabilir, fakat önemli kısmı insanların vicdanı ve ahlakı ile ilgilidir.

Farklı Fikirler (FF)

1. Zihinsel özgürlük nedir?
2. Bir toplumda özgürlük ve eşitliğe nasıl ulaşılabilir?
3. Toplumsal eşitsizliklerin nedenleri nelerdir?
4. Senin özgürlüğünle benim özgürlüğümün arasındaki sınır nerede başlar?

KAYNAKÇA

- ◆ Ayşe Işıl Karakaş vd., İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, AÖF Yayınları, 2013
- ◆ Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, www.echr.coe.int
- ◆ Her İnsan Özgür Doğar, Uluslar arası Af Örgütü, 2010
- ◆ İhsan Dağı, Nezir Akyeşilmen vd., İnsan Hakları ve Demokratikleşme Süreci, AÖF Yayınları, 2012
- ◆ Kenae, J, Democracy and Civil Society, London, New York: Verso, 1988
- ◆ M.Semih Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş
- ◆ Şennur Ağırbaşı, Sınırlı Ayrımcılık Yasağından Genel Eşitlik İlkesine, Seçkin Yayıncılık, 2009
- ◆ Vehbi Hacıkadiroğlu, Doğal Hukuk Sorunu, HFSA, Sayı 4

TEMA 7: EĞİTİM HAKKI: ULUSLARARAS İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE EĞİTİM

Konular

- ◆ “Bir insan hakkı olarak “Eğitim”,
- ◆ Uluslararası insan hakları hukukunda eğitimin yeri,
- ◆ Devletlerin eğitim hakkı ile ilgili yükümlülükleri,
- ◆ Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi,
- ◆ İnsan haklarına uygun bir eğitim modelinin özellikleri,

Anahtar Kavramlar

- ◆ Demokratik vatandaşlık eğitimi
- ◆ İnsan hakları eğitimi
- ◆ Katılımcılık
- ◆ Hesap verebilirlik
- ◆ Çoğulculuk
- ◆ Eleştirel bakış
- ◆ Şeffaflık
- ◆ Ayrımcılık
- ◆ Güçlendirme
- ◆ Fırsat eşitliği

İnsan hakları belgelerinde bir insan hakkı olarak tanımlanan eğitim, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. İnsan hakları, herhangi bir eğitimi değil, insan haklarına uygun bir eğitimi öngörmektedir. Yani, eğitim hakkı ve eğitimin amaçlarını da evrensel ve insan odaklı bir anlayışla tasarlamıştır. Yukarıda da vurgulandığı gibi, EİHB'nin 26. maddesi eğitimi temel bir insan hakkı olarak tanımladıktan sonra eğitimin içeriği ve amaçlarını da şöyle ifade etmektedir: “Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.” Bu şekilde bir eğitimin verilmesi insan hakları anlaşmalarını imzalayan ülkeler için uluslararası hukuka göre, aynı zamanda bir yükümlülüktür.

Yana çıkma: Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır.

Dünyada kimisi ayrımcı kimisi ise kapsayıcı olan ve birbirinden farklı özellikler taşıyan bir dizi eğitim sistemi var. Doğal olarak bir kısmı uluslararası insan haklarında tarif edilen özellikleri taşıırken, bir kısmı hak ihlallerini de içerebilmektedir. Bir eğitim sisteminin hak temelli olup olmamasını ölçmek ve değerlendirmenin farklı yöntemleri vardır. Eğitimde, hem demokratik katılım ve şeffaflık hem de özgürlük, ayrımcılık ve eşitlik gibi insan haklarını tüm boyutları ile bütüncül ele alan yaklaşımlardan biri de PANEL'dir. Panel, katılımcılık, hesap verebilirlik, ayrımcılığın yasak olması, güçlendirme ve insan hakları ile ilişkilendirme gibi bileşenlerden oluşmaktadır.

Yana çıkma: PANEL katılımcılık, hesap verebilirlik, ayrımcılığın yasak olması, güçlendirme ve insan hakları ile ilişkilendirme gibi bileşenlerden oluşmaktadır.

Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim ve Niteliği

Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (EİHB, 1948, 26) başta olmak üzere BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması (1996, 13-14), BM Çocuk Hakları Anlaşması (1989, 28-29), Eğitimde Ayrımcılıkla Mücadele Sözleşmesi, Avrupa Temel Hak ve Özgürlükler Sözleşmesi (1 No'lu Ek protokol, 1952, 2) ile başlıca tüm insan hakları belgeleri eğitimi bir insan hakkı olarak tanımlamaktadır.

İnternet sitesi: eğitim hakkıyla ilgili birçok yararlı bilgiye <http://www.right-to-education.org/> sitesinden ulaşılabilir.

EİHB gibi diğer bütün evrensel ve bölgesel insan hakları düzenlemeleri de eşitlik, adalet ve hürriyet gibi insanlık onurunun korunmasını amaçlayan değerlerin yaygınlaşması, geliştirilmesi ve dünya barışının korunmasında önemli bir araç olarak gördükleri eğitim hakkı ve eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi ile ilgili hükümler içermektedir. Genel hatlarıyla bu belgelerde eğitimin *evrensel, bilimsel, katılımcı, çoğulcu, şeffaf, ayrımcılığı yasaklayan, güçlendiren, kapsayıcı ve kucaklayıcı* gibi nitelikleri vurgulanmakta ve eğitimde aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir:

- (a) *Evrensel insan hakları standartları ve ilkeleri konusunda farkındalık, kavrayış ve kabulün yanı sıra, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması için uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerde güvenceyi geliştirmek;*
- (b) *Herkesin, başkalarının hakları bağlamında kendi hak ve sorumluluklarının farkında olduğu evrensel bir insan hakları kültürü yaratmak, bireyin özgür, barışçıl, çoğulcu ve kapsayıcı toplumun sorumluluk sahibi bir mensubu olarak gelişimini desteklemek;*
- (c) *Tüm insan haklarının etkili bir şekilde hayata geçirilmesini gözetmek ve hoşgörüyü, ayrımcılığın olmamasını ve eşitliği teşvik etmek;*
- (d) *Nitelikli insan hakları eğitim ve öğretimine erişimde hiçbir ayrımcılık olmaksızın herkes için eşit fırsatlar sağlamak;*
- (e) *İnsan hakları ihlal ve suistimallerinin önlenmesine; ayrımcılık, ırkçılık, basmakalıp önyargılar (stereotyping) ve nefret kışkırtıcılığının her biçimi ile ve bunların temelinde yatan zararlı tutum ve önyargılar ile mücadele ederek bunların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak.*

Yana çıkma: Hak-temelli eğitim, evrensel, bilimsel, katılımcı, çoğulcu, eşitlikçi, şeffaf ve kapsayıcıdır.

Aynı şekilde Çocuk Hakları Sözleşmesi de eğitimin amaç ve ilkelerini sayarken *evrensel, kapsayıcı, insani ve ahlaki* boyutuna vurgu yapmaktadır. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul etmektedirler:

- a. *Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;*
- b. *İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;*
- c. *Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;*
- d. *Çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;*

e. Doğal çevreye saygının geliştirilmesi.

Bu iki anlaşmada vurgulanan düşünceyi pekiştiren diğer bir nokta ise, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. maddesidir. Madde, eğitimin toplumlarda *demokratik katılımcılığı, hoşgörü ve dostluğu* pekiştireceğine işaret ederek "Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar."

Kitap: *İnsan hakları çerçevesinde eğitim hakkının kapsamı, amacı ve niteliği ile ilgili daha geniş bilgiye Işık Tüzün'ün Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, İstanbul:ERG,2009 derleme raporunda ulaşabilirsiniz.*

Devletlerin Katılımcı ve Kapsayıcı Eğitim Yükümlülüğü

Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna göre de ülkeler, vatandaşlarına uluslararası insan hakları belgelerinde vurgulanan *evrensel, kapsayıcı, katılımcı, şeffaf, ayrımcı olmayan, güçlendirici ve hak-temelli bir eğitim* sağlamakla yükümlüdür. Bu çerçevede eğitim hakkı ve eğitim ile ilgili düzenlemeleri içeren uluslararası bazı insan hakları antlaşmaları/sözleşmeleri şunlardır:

- ◆ BM Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1966).
- ◆ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966).
- ◆ BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (1979).
- ◆ BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989).
- ◆ BM İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya karşı Sözleşme (1984).
- ◆ BM Her Türlü Irk Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme (1965).
- ◆ Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve buna ilişkin Protokol (1951 ve 1967).
- ◆ Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1950).
- ◆ Avrupa Sosyal Tüzüğü (1961); Onay Kanunu 09.04.2007.

Yana çıkma: *Uluslararası İnsan hakları anlaşmalarına göre, devletler hak-temelli bir eğitim vermekle yükümlüdür.*

İnsan Hakları Eğitimi

Kapsayıcı, çoğulcu ve farklılıklara saygı duyan, toplumsal ve siyasal hayatta etkin katılımcılık sağlayabilen, demokratik ve müreffeh bir toplumu amaçlayan bir eğitim, temel hak ve özgürlüklerini bilen ve bunları içselleştiren, başkalarının da hakkını en az kendi hakları kadar kutsal sayan kişilerin varlığı ile mümkündür. Etkin katılımcı vatandaşlar ve özgürlüklerini bilen nesillerin yetiştirilmesi için hak-temelli bir eğitim önemli bir araç olabilir. Avrupa İnsan Hakları Eğitim Sistemleri raporuna göre, hak-temelli bir eğitim eşitlik, katılımcılık ve kapsayıcılığın yanında uyumsuzlukları engellemeyi ve çözmeyi sağlar. Kısacası hak-temelli eğitim, herkesin haklarına saygının duyulduğu ve haklarının korunduğu bir toplumu inşa etmenin en etkin aracı olarak kabul edilir.

Yana çıkma: *İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi Beyannamesi, 16 Aralık 2011 tarihinde BM genel Kurulunda kabul edildi.*

Avrupa Konseyi Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Şartı (DVİHE) ile BM İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi Beyannamesi insan hakları eğitimini tanımlamaktadır. İnsan Hakları Eğitimi, hem BM İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi Beyannamesi hem de DVİHE Şartı'nda benzer şekilde tanımlanmıştır. DVİHE şartı ikinci paragrafında insan hakları eğitimi;

insan haklarının ve temel özgürlüklerin yaygınlaştırılması ve korunması amacıyla; öğrencileri bilgi, beceri, anlayışla donatmak, tavır ve davranışlarını geliştirmek suretiyle, onları toplumda evrensel bir insan hakları kültürünün yaratılıp savunulmasına katkıda bulunacak şekilde yetkinleştirmeye yönelik, eğitim, öğretim, farkındalık artırıcı girişimler, bilgiler, uygulamalar ve faaliyetler.

olarak tanımlanırken, BM Beyannamesi 2. maddesinde ise aşağıdaki gibi tarif edilmiştir.

İnsan hakları eğitim ve öğretimi, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi ve evrensel ölçekte gördüğü itibarın geliştirilmesini ve böylelikle başka şeylerin yanı sıra, kişileri bilgi, yetenek ve kavrayış ile donatarak ve evrensel bir insan hakları kültürünün inşası ve geliştirilmesine katkıda bulunabilecek hale gelmeleri için onların tutum ve davranışlarını geliştirerek insan hakları ihlalleri ve suistimallerini önlemeye katkıda bulunmayı amaçlayan her tür eğitim, öğretim, bilgilendirme, farkındalık yaratma ve öğrenme etkinliklerini içermektedir.

Yana çıkma: Hak-temelli eğitim hem öğretmenin hem de öğrencinin temel hak ve özgürlüklerini öğrenmesini sağlar.

PANEL Analizi: Katılımcı ve Çoğulcu Bir Eğitim

İnsan hakları ve eğitim, ortak bir mantık ve ortak bir ideal taşımaktadır; herkes için özgürlük, refah ve onurlu bir yaşamı güvence altına almak. İnsan hakları, eğitime basitçe eklenmiş bir ideal değil, aksine eğitim politikalarını yönlendiren bir ilkeler dizisi olarak algılanmaya başlanmıştır. BM İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi Bildirgesi (2011) ve Avrupa Konseyi'nin Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Şartı'nın kabulü bu anlayışın küresel ve bölgesel düzeylerdeki açık bir tezahürüdür.

Katılımcı, çoğulcu, kapsayıcı ve demokratik özellikler taşıyan hak-temelli eğitim modeli, bir dizi uluslararası insan hakları belgelerine dayanılarak geliştirilmiş görüşlerdir. Bu görüşler, kısaca katılımcılık, şeffaflık veya hesap verebilirlik, ayrımcılığın yasak olması, yetkilendirme ve insan hakları ile ilişkilendirme anlamına gelen PANEL (Akyeşilmen, 2008)* ile formüle edilebilir. Bir eğitim sisteminin insan haklarına uygunluğunu ölçmek ve değerlendirmek için PANEL bize yol gösterebilir. Yani bir eğitim sisteminin katılımcı, şeffaf veya hesap verebilir ise, ayrımcı değilse, yetkilendirme ve insan haklarını her safhada rehber olarak kabul ediyorsa, o sistemin hak temelli olma olasılığı daha yüksektir.

Yana çıkma: Katılımcılık, demokratik bir mekanizmanın özünü oluşturmaktadır.

Katılımcılık: İnsanlar Tarafından İnsanlar İçin Eğitim

Hayatın her alanında katılımcılıktan bahsedilmekte ve her sektörde katılım şekli ve düzeyi farklılık arz etmektedir. Katılımcılık nedir ve nasıl sağlanır? Eğitimde katılımcılık deyince ne anlıyoruz? Kimler sürece katılmalı ve uygulamada bu nasıl başarılabilir?

Eğitimde katılımcılık karar almada, uygulamada, sürdürmede, sürecin değerlendirilmesinde, başarı ve başarısızlık durumunda süreçten etkilenen herkesin yani tüm paydaşların eğitimin her safhasında yer almasına işaret eder. Katılımcılık, düzeyi ve şekli farklılık gösterse bile demokratik bir mekanizmanın özünü oluşturmaktadır. Lane'e göre katılımcılık dört farklı

* PANEL temel insan hakları ve demokrasi kavramları olan Participation (katılımcılık), Accountability(hesap verebilirlik ve şeffaflık), Non-Discrimination (ayrımcılığın olmaması), Empowerment(güçlendirme) and Linkages to International Human Rights (uluslararası insan hakları ile ilişkilendirme) kavramlarının ilk harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir formülasyondur.

aşama oluşmaktadır: Bunlar *bilgi paylaşımı, danışma, karar alma ve uygulama başlatma şeklindedir*. Bilgi paylaşımı, karar-alıcıların süreçten etkilenen tüm paydaşlara bilgi vermesi şeklinde cereyan eder. Bu metotta bilgi akışı ve kontrolü yukarıdan-aşağıdır. Danışmaya dayalı katılımcılık sürecinde ise bilgi daha yatay şekilde yani, paydaşların bilgisine başvurulması şeklinde cereyan ederken, kontrol hala yukarıdan-aşağıdır. Katılımcılığın bu ilk iki aşamasına pasif katılımcılık denebilir. Zira burada yararlanıcılar karar alma mekanizmasında yer alma ya da şekillendirmekten ziyade onu izleme ve takip etme pozisyonundadırlar. Katılımcılığın üçüncü safhası olan karar-alma süreçlerinde katılımcılıkta ise yararlanıcılar, uygulayıcılar kadar olmasa bile süreçte bir düzeye kadar kontrol sahibidirler. Son olarak uygulamaya karar verme şeklindeki katılımcılıkta hem bilgi hem de kontrol aşağıdan-yukarıya yani yararlanıcılardan uygulayıcılara doğrudur. Katılımcılığın bu son iki safhasına aktif katılımcılık demek mümkündür. Zira paydaşların tümü süreci uygulamada, sürdürmede ve şekillendirmede rol oynamaktadırlar.

Yana çıkma: katılımcılık, pasif katılımcılık ve aktif katılımcılık olarak ikiye ayrılır.

Eğitimde katılımcılık aile, öğrenci, öğretici ve yöneticiler arasında diyalog kanallarının açık olması, bütün bu paydaşların eğitim süreçlerinde ortak hareket etmesi ve ortak kararlar alabilmesi anlamlarına gelir. Dünya Bankası da katılımcılığı “ paydaşların kendileriyle ilgili gelişmeler, kararlar ve kaynakları etkileme ve kontrol etme süreci” olarak tanımlamaktadır. Eğitim kalitesinin artırılması, ulaşımının kolaylaştırılması ve uluslararası standartların yakalanabilmesi için katılımcılık giderek uluslararası literatürde, düzenlemelerde ve uygulamalarda önemsenen bir unsur haline gelmiştir.

Kıtap: Eğitim hakkının gelişimi, dünya ve bölgesel düzeyde bir insan hakkı olarak eğitim hakkı, azınlık eğitimi, engelli ve diğer hassas grupların eğitimi gibi konuların detaylarına Douglas Hodgson'un The Human Right to Education, Michigan: Ashgate, 1998, isimli kitabında ulaşılabilir.

Okuldaki katılımcılık, öğrencileri gelecekte katılımcı bir vatandaş olmasını sağlarken, diğer eğitim paydaşlarının işlerini daha etkili ve verimli yapmasını sağlar. Katılımcılık demokrasinin önemli bir göstergesi, aynı zamanda eğitimin de vazgeçilmez bir parçasıdır. Özellikle veli ve öğrenci hatta öğretmenin eğitim süreçlerini şekillendirmede ve yönlendirmede katılımını kısıtlayan birtakım yapısal, yasal ve sosyo-kültürel engeller vardır. Özellikle demokratik kültür ve kalkınma düzeyinin düşük olduğu toplumlarda katılımcılık daha da zor olmaktadır. Bunda öncelikle, demokratik katılımcılık düşüncesinin kültürde yer edinmemiş olması ve yapısal olarak böyle bir şeyin arzu edilmemesinin yanında, ekonomik engeller ve paydaşların eğitime yüklediği anlam ve önemin farklı olmasından olabilir. Bunun yanında eğitimin değişen sosyo-kültürel boyutlarının yeterince analiz edilememesi, karar-alma süreçlerinin anlaşılabilmesi ve bilgi eksikliği katılımcılığın önündeki temel engelleri teşkil etmektedir.

İnternet sitesi: Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi ile ilgili detaylı bilgiye Avrupa Konseyi'nin http://www.edchreturkey-eu.coe.int/Description_TU.asp sitesinden ulaşılabilir.

Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık: Kim, Kime ve Nasıl Hesap Vermeli?

Eğitimde hesap verebilirliği tanımlamak da en az onu sağlamak kadar zor ve karmaşıktır. Eskiden daha çok süreçler üzerinde yoğunlaşan düşünceye göre, eğitim alanında üç tür hesap verebilirlikten bahsetmek mümkündür. Bunlar her düzeydeki yöneticilerin mevzuata uyması,

meslek kurallarına bağıllık, üst makamlara ve demokratik topluma karşı sorumlu olması demektir. Hesap verebilirlik gerçek anlamda şeffaf olan süreçlerle mümkündür. Hesap verebilirlik mekanizması hedefler, değerlendirmeler, kurallar, kaynaklar ve ödüllendirmeler gibi bileşenleri içermektedir. Bugün için hala bu üç hesap verebilirlik kriteri önemliken, son zamanlarda yapılan çalışmalar daha ziyade kapasite geliştirme ve kamuoyuna hesap verme üzerinde durmaktadır.

***Yana çıkma:** Hesap verebilirlik karar-alıcıların gücünü sınırlandırırken diğer paydaşları güçlendirmektedir.*

Hesap verebilirlik eğitimde toplumsal değerleri öne çıkarmaktadır. Hesap verebilirlik aynı zamanda eğitim paydaşlarının katılımını teşvik edecek bir düzeyde olmalıdır. Katılımcılık gibi, hesap verebilirlik ve şeffaflık da demokratik bir yapının en önemli gerekliliklerindedir. Eğitimde hesap verebilirlik veya şeffaflık eğitim paydaşlarının katılımını ve güçlenmesini sağlayan bir araçtır. Hesap verebilirlik karar-alıcıların gücünü sınırlandırırken diğer paydaşları güçlendirmektedir. Katılımcılık ve şeffaflık aynı zamanda bir sistemin demokratik yönüne de işaret eder (Lijphart, 1996, 165). Gerçek manada bir şeffaflık veya hesap verebilirliği sağlamak için, iyi yönetime gerek duyulmaktadır.

Ayrımcılığın Yasak Olması: Herkes İçin Eğitim

İnsan hakları belgeleri, haklardan yararlanma konusunda kimsenin ayrımcılığa tabi tutulamayacağını vurgular. Eğitim kadın, çocuk, engelli ve etnik, kültürel veya dini azınlıklar ve diğer hassas gruplar için ayrımcılığı ortadan kaldıran işlev görmelidir. Başta EİHB olmak üzere, Her Türlü Irk Ayrımcılığı ile Mücadele Sözleşmesi, Kadına Karşı her Türlü Ayrımcılıkla Mücadele Anlaşması ve Çocuk Hakları Sözleşmesi herhangi bir temelde ayrımcılık yapmayı yasaklar.

***Yana çıkma:** Ayrımcılığın olmadığı bir eğitim ortamı, herkesin eşit davranıldığı ve herkesin tüm boyutlarıyla katılım sağladığı yerdir.*

Eğitimde ayrımcılığın olmaması eğitim hakkının herkese açık ve herkes için ulaşılabilir olmasını gerektirdiği gibi, eğitim politikalarının herkesin özel durumlarını ve ihtiyaçlarını da kapsayacak şekilde düzenlenmesi ve bu sayede fırsat eşitliğinin sağlanmasını gerektirmektedir. “Ayrımcılığın olmadığı bir eğitim ortamının sağlanması için, okul herkesin eşit davranıldığı ve herkesin tüm boyutlarıyla katılım sağladığı yerdir”.

Güçlendirme: Özgür Birey

Eğitim çok boyutlu bir süreç olup, insanların kendi kaderini şekillendiren eylemleri tasarlama fırsatı vermektedir. Bunun için kişilerin bilgiye, ekonomik kaynaklara ve karar-alma mekanizmasına ulaşması gerekir. Bu çerçevede eğitim, insanların kendi kaderini kontrol edebilmesi için güçlendirmeyi sağlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Eğitimde güçlendirme sadece maddi çıkarları elde etmekle sınırlı olmayıp yöneticilere karşı eğitim paydaşlarını söz sahibi yapması ve yetkilendirmesiyle de ilgilidir.

***Yana çıkma:** Güçlendirmenin olabilmesi için, eğitimin çoğulcu ve eleştirel olması ve ideolojik olmaması gerekir.*

Güçlendirme aynı zamanda, eğitimin bireyleri özgür kılması, düşünce ve ifade hürriyeti sağlanması, kişiliğinin tam gelişmesi için ortam hazırlaması ve endoktrinasyondan (fikir aşılama) uzak olması demektir. Bu tarz bir eğitimle ancak özgür ve aktif katılımcı bir

vatandaş yetiştirilebilir. Bireyin kişisel, zihinsel, entelektüel ve profesyonel gelişimine ortam hazırlamayan bir eğitim, bireyi güçlendiremez. Demokratik toplumun gelişmesine katkı sağlayacak bir kişilik kazanamaz. Güçlendiren eğitim, bireyi her türlü zorlamadan, baskıdan, ideoloji ve endoktrinasyondan özgür kılar. Çoğulculuk demokratik toplumun olmazsa olmazıdır. Zira, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görülen *Catan ve Diğerleri vs Moldova ve Rusya (2012)* davasının 138. paragrafında Sözleşmede öngörülen "demokratik toplum"un korunması için eğitimde çoğulculuğun korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, devlet, müfredatta işlediği bilgilerin objektif, eleştirel ve çoğulcu olmasını sağlamakla yükümlüdür. Aynı şekilde devlet, "ailelerin dini ve felsefi düşünceleriyle çelişen endoktrinasyon amaçlı bir eğitim veremez" denmektedir.

İnsan Hakları ile Doğrudan İlişkilendirmek: Evrensel İnsan Hakları Kültürü

Eğitim insan haklarını, refahını, güvenliğini ve onurunu (EİHB, 1948, giriş bölümü) koruyacak şekilde tasarlanmış olup, insanların ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, katılım hakkı, adil yargılanma, örgütlenme ve toplanma hakkı ile yeme, giyinme, barınma, sağlık ve ücretli tatil gibi temel ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlar. Eğitim, Avrupa Konseyi Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Şartında ifade edildiği gibi uluslararası insan hakları belgelerinde belirtilmiş olan bütün hak ve özgürlükleri korumayı ve geliştirmeyi amaçlar.

İnsan hakları belgelerine göre, eğitim, insanın tam olarak gelişimini sağlayan temel hak ve özgürlükler ile demokratik değerlerin korunması ve geliştirilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Eğitim politikasının amacı vatandaşların bireysel, entelektüel ve profesyonel kapasitelerini geliştirmek için ortam oluşturmaktır. Eğitim mevzuatı teknik bir düzenleme ile sınırlı tutulmalıdır. İlle de bir değer yüklenecekse bu değer(ler) evrensel, bilimsel, insan merkezli ve insan hakları ile özgürlüklerini içermelidir.

Demokratik katılımcılık, hesap verebilirlik ya da şeffaflık, ayrımcılığın olmaması, güçlendirme ve hak-temelli olan PANEL, bir eğitim sisteminin insan hakları ve demokratik değerlerle uyumlu olup olmadığının belirlenmesinde kullanılabilir.

Sonuç

İnsan hakları, son yarım asrı aşkındır dünya politikasında önemli bir yer edinirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek hayatın tüm alanlarında kendisini hissettirmekte ve dünyayı insan-merkezli bir anlayışla tasarlamayı hedeflemektedir. İnsanı bir unsur olmaktan çıkarıp her safhada gelişmelerin ve süreçlerin öznesi haline getirmek isteyen insan hakları, son yıllarda diğer birçok alanda olduğu gibi eğitimde de yol gösterici ve model dizayn eden bir ideal olmuştur. Dünyadaki bu siyasal, sosyal ve kültürel değişimleri doğru analiz edebilen ve doğru zamanda onları adapte edebilen toplumlar daha sağlıklı ve barışçıl bir gelişim sağlayabilirler. Bir eğitim sisteminin insan haklarıyla ve demokratik değerlerle paralellik göstermesi, doğal olarak zamanın ruhunu yansıtmaya açısından bir toplum için hayati önemdedir. Bunun sağlayabilmenin farklı yolları ve değişen metotları vardır. Fakat farklı yol ve metotlarla tasarlanmış olsa bile bu nitelikleri taşıyan sistemler ortak birtakım özellikler taşımaktadırlar. Bu özelliklerin tespiti ve ölçünü ise geliştirilen birtakım teori ve formülasyonlarla mümkündür. Bu çalışmada üzerinde durulan PANEL de bu yollardan birisidir.

Bölgesel ve küresel insan hakları düzenlemelerinin değerleri olan demokrasi, insan hak ve özgürlükleri ile hukukun üstünlüğü ilkesini barındıran PANEL'e dayalı bir eğitim modeli uygulandığında, özgürlükçü, eleştirel, çoğulcu, adil, eşitlikçi ve farklılıklara saygı duyan,

toplumsal hayatta etkin katılımçılık sağlayabilen, demokratik ve müreffeh bir toplumun oluşmasına katkı sağlar.

Farklı Fikirler (FF)

1. Eğitim, insan haklarının korunmasında nasıl bir rol oynamaktadır?
2. Hak-temelli bir eğitimin eleştirel ve çoğulcu bir bakış açısı kazandırmadaki rolü nedir?
3. Eğitim özgür düşüncüyü şekillendirir mi?
4. Hak-temelli eğitimin farkındalık oluşturmadaki rolü nedir?
5. Eğitim hakkının ihlali durumunda toplumda ne tür olumsuzluklar yaşanır?
6. Eğitim hakkı insanlar için neden gereklidir?

Kaynakça

- ◆ AIHM, Catan ve Diğerleri, Moldova ve Rusya'ya Karşı Davası, no. 43370/04, 19/10/2012.
- ◆ AIHM, Lautsi ve diğerleri İtalyaya karşı davası, no.30814/06, 18/03/2011.
- ◆ AKYEŞİLMEN, Nezir, (2008), "İnsan Hakları ve Kalkınma : İnsan Yüzlü Kalkınma", Demokrasi Platformu, No.16, SS.185-199.
- ◆ Avrupa Konseyi, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi Şartı, http://www.edchreturkey-eu.coe.int/Source/Resources/Charter_TUR.pdf (30.05.2013).
- ◆ Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi.
- ◆ ANDERSON, Jo Anne, (2005), Accountability in Education, UNESCO International Academy of Education, Paris.
- ◆ AREF, Abrisham, (2010), "Community Participation for Educational Planning and Development", Nature and Science, No. 8-9, ss.1-4.
- ◆ Avrupa Temel Hak ve Özgürlükler Sözleşmesi, 1950.
- ◆ BM Çocuk Hakları Anlaşması, 1989.
- ◆ DIAMOND, Larry, (2006), "Three paradoxes of Democracy", Diamond, Larry, and Plattner, F., (eds.), The Global Resurgence of Democracy, second edition, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- ◆ Evrensel İnsan hakları Beyannamesi (EİHB), 1948.
- ◆ GIRVAN, Norman, (1995), (ed.) "Introduction: Repot on the Caribbean Symposium on Social development", Girvan, N., Powerty, Empowerment and Social Development in the Caribbean, Canoe Press, Barbados and Jamaica.
- ◆ LIJPHART, Arend, (1996), "Constitutional Choices for New Democracies" Diamond, L., and Plattner, F., (eds.), The Global Resurgence of Democracy, second edition, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- ◆ OSCE, Council of Europe, UNHCHR and UNESCO, Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practice, Poligrafus Andrzej Adamiak, 2008, Warsaw.

TEMA 8: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE AKTİF VATANDAŞLIK

Konular:

- ◆ Sivil Topluma dair Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler düzenlemeleri,
- ◆ Aktif Vatandaşlığın önemi,
- ◆ Sivil Toplum,
- ◆ İnsan haklarının korunmasında Sivil Toplumun rolü,
- ◆ Türkiye'deki STK faaliyetleri.

Anahtar kelimeler

- ◆ Sivil Toplum Kuruluşları (STK)
- ◆ Birleşmiş Milletler
- ◆ Avrupa Konseyi
- ◆ Aktif Vatandaşlık
- ◆ İnsan hakları

Demokrasi oldukça dinamik bir kavramdır. Hem şekilleri hem de yöneten-yönetilen ilişkileri zamanın ruhuna göre değişiklik gösterebiliyor. Dünyanın ilk demokrasi denemelerinde küçük toplulukların olması ve katılma hakkının sınırlı olması nedeniyle doğrudan demokrasi mümkündü. Fakat zamanla nüfuslar artmış ve doğrudan demokrasi mümkün olmadığından halkın adına kararları almak için temsilcilerin meclislere yollandığı temsili demokrasi gelişmiştir.

Temsili demokraside en büyük eksiklik vatandaşların seçimden seçime katılım sağlaması ve seçimler arası dönemlerde kararları etkileyememesiydi. Bu nedenle, demokrasilerde karar alma mekanizmalarını daha çok etkilemek için bir takım Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ortaya çıktı. STK'lar doğal olarak sadece demokratik katılımın araçları değillerdir. Demokratik katılımın yanında kalkınma, çevre, insan hakları, engelli, kadın ve çocuk hakları, gibi alanlarda hem kararları etkilemek hem de devletlerin yetersiz olduğu durumlarda insanlara ve çevreye yardımcı olmak için faaliyetlerde bulunurlar.

***Kitap:** STK'larla ilgili geniş bilgiye Michael Yaziji- ve Jonathanh Doh'un NGO and Corporations, Cambridge: Cambridge University, Press,2009 kitabından ulaşılabilir.*

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte STK çeşitliliği ve ihtiyacı da artmıştır. Ayrıca, küreselleşme devletlerin birçok alanda yetersiz kaldığını da gün yüzüne çıkarmış bir süreçtir. Zaman içerisinde bu eksiklikleri gidermek amacıyla da bireylerin devlet dışında bir araya gelerek örgütlenmesi ve faaliyetlerinin artmaya başlaması Sivil Toplum Kuruluşlarının (Non-Governmental Organisations/ STK) daha dikkatle incelenme zorunluluğunu doğurmuştur. Küreselleşme hızı STK'ların sayılarını ve etkinliğini her geçen gün artırırken, tanımı konusunda da çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Kamu ve özel sektörden farklı olarak "üçüncü sektör" olarak adlandırılan STK'lar ile ilgili evrensel bir tanım bulmak zordur. Birleşmiş Milletler STK'ları şu şekilde tanımlamaktadır. "Devletlerarası antlaşma yoluyla oluşturulmayan tüm örgütler sivil toplum örgütü olarak tanımlanmaktadır." Levis, Doh ve Yaziji gibi alanın önde gelen teorisyenlerinin tanımında üzerinde durduğu ortak noktalar şunlardır: kar amacı gütmeyen, gönüllü ve toplum yararını önceleyen sivil kuruluşlar.

***Yana çıkma:** STK kar amacı gütmeyen, gönüllü ve toplum yararını önceleyen sivil kuruluştur.*

STK ve Aktif Vatandaşlık

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sivil toplum örgütlerinin uluslararası kuruluşlarca tanınmaları için ortak hedefleri olan bireyler tarafından kurulmuş olmasını, demokratik yapıya sahip olmalarını ve kendi yönetimini seçmeleri ve hiç bir kar amacı gütmemeleri koşulunu koymuşlardır.

***Internet adresi:** Türkiye'deki belli başlı STK listesine e-devletin http://www.e-devlet.com/sivil_toplum_kuruluslari/vakiflar.asp sitesinden ulaşmak mümkündür.*

Bu tanım doğrultusunda bakıldığında bireysel girişimlerin bağımsız kalabilmesi ve olabilmesi için ekonomik bağımsızlık önemliyken, bu bağımsızlığın devam ettirilmesi için devletten destek alınmamalıdır. Devletlerden alınan her destek STK'ların kuruluş ruhuna aykırı hareket etmeyi beraberinde getirmektedir. Bu anlayış, demokratik ülkelerde farklı bir güç odağı olarak ön plana çıkmakta ve bireylerin aktif olarak devletlerin karar alma sürecine etki etmesinin önünü açmaktadır. Bu nedenle, aktif vatandaşlık bilincinin oluşumunda önemli yere sahip olan STK'lar demokratik sistemlerin vazgeçilmez araçlarıdır. Bireylerin, taleplerini yönetime duyurmada, kamuoyu oluşturmada ve yönetimi etkilemede herhangi bir güçlüğü aşmada; sorunlara kamu düzeni dışında çözüm üretmede etkili olabilecek demokratik araçlar STK'lar dır. Bu araçların sayısı her geçen gün artmakta ve Birleşmiş Milletlerin raporlarında 30.000 e yakın sayıdan bahsedilmektedir. Sayıları her ne kadar artsa da STK'lar asıl etkinliğini demokratik sistemlerin oturduğu toplumlarda oluşturmaktadır.

***Yana çıkma:** Aktif vatandaşlık bilincinin oluşumunda önemli yere sahip olan STK'lar demokratik sistemlerin vazgeçilmez araçlarıdır.*

Demokratik sistemleri yerleşmiş bir toplum bireylerin karar alma sürecine katılımını bir zenginlik olarak algılayabilmekte ve devlete yöneltilmiş bir tehdit olarak görmemektedir. Fakat demokrasini henüz yerleştirememiş toplumlar bireylerin örgütlü hareketlerini kendi bekalarına yöneltilmiş doğrudan bir tehdit olarak algılar ve daha merkezîyetçi ve denetleyici bir tavır sergilerler. Bu tavırsa, devletlerin kendi toplumuna güven bunalımının varlığının da göstergesidir. Devletler üzerinde bu kadar etkin konuma evrilen STK'lar, dini konulardan çevre konularına, eğitimden sağlığa geniş bir yelpazede varlığını sürdürmektedir. Dünyanın hemen her yerinde şubeleri bulunan STK'lar küresel bazda etkin konuma gelmeye başladılar. Bu etkinliklerden kimisi de insan hakları gibi evrensel bazda hareket etmeyi ve uygulamayı gerektiren konulara ilişkindir.

***Internet:** Türkiye'deki STKlarla ilgili sorunlar, aktiviteler, faaliyetler ve daha pek çok konu için Sivil Toplumu Geliştirme Merkezinin <http://www.stgm.org.tr/tr> sitesine bakılabilir.*

STK'lar ve İnsan hakları

STK'ların dünyada en aktif oldukları alanların başında insan hakları gelmektedir. Bugün küresel çapta faaliyet gösteren Uluslar arası Af örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, İnsan Hakları Eylem Merkezi, Çocukları Koruma Fonu (CDF) ve Sınırsız İnsan Hakları Örgütü gibi insan hakları STK'ları mevcuttur. Dünya çapında meydana gelen temel hak ve özgürlükleri dünya kamuoyuna duyuran, ihlalcı ülke yönetimlerine baskı uygulayan, bu konuda yayın ve eylemler yapan bu örgütler aynı zamanda büyük bütçelere de ihtiyaç duymaktadırlar. STK'ların bütçe kaynakları ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen genelde üye aidatları, özel sektör destekleri, bazen hükümet fonları ve en önemlisi ise uluslar arası örgütlerin sağladığı fon, destek ya da proje destekleridir.

Yana çıkma: STK'ların bütçe kaynakları ülkeden ülkeye fark etmesine rağmen genelde üye aidatları, özel sektör destekleri, bazen hükümet fonları ve en önemlisi ise uluslar arası örgütlerin sağladığı fon, destek ya da proje destekleridir.

Bu çerçevede, demokrasi ve insan haklarının yaygınlaştırılması için çaba sarf eden Avrupa Konseyi önemli rol oynayan bir uluslararası örgüttür. Avrupa Konseyi, gençlik ve eğitim alanındaki hedefleri belirleyerek, gençlerin aktif vatandaşlık, insan hakları, hoşgörü, sosyal adalet, nesiller arası diyalog, barış ve kültürler arası anlayış gibi değerlere bağlılığı ve bunların tanıtımına katkısını teşvik etmek amacıyla yaygın eğitim/öğrenme girişimlerine destek vererek, zaman zaman STK'larla bu doğrultuda işbirliği yapmaktadır. Bu çerçevede, Avrupa Konseyi raporları ve Pusulaya baktığımızda, yurttaşların onuru devlet iradesi tarafından tehdit ediliyorsa, STK'ların ilgili bireylerin onurlarının korunmasında önemli roller üstlenmesi gerektiği belirtilir ve STK'lardan aşağıdaki rolleri üstlenmesini bekler: İnsan haklarının bireysel haliyle mücadele, hakkı çiğnenen bireylere doğrudan yardım sunmak, ulusal ve uluslararası hukukta değişikliğe gidilmesi için lobi yapmak, ilgili kanunların içeriklerinin geliştirilmesinde yardımcı olmak, halk arasında insan haklarına saygı duyulmasını ve bu alanda bilgi birikiminin geliştirilmesini sağlamaktır.

Kitap: Türkiye'deki aktif STÖ'lerin, kendi kurumsal kapasitelerine, işbirliklerine, kurum içi demokrasiye bakışları ile ilgili detaylı bilgiye STGM tarafından yayınlanan ve derleme niteliğindeki Türkiye'de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri, (ikinci baskı) Ankara: Stgm, 2012 kitabından ulaşılabilir

Türkiye-STK

Türkiye'nin gelişmesi, demokratikleşmesi, dönüşmesi ve modern bir toplum haline gelmesi için STK'ların rolü yadsınamaz boyuttadır. Son 20 yılda Türkiye büyük mesafeler elde ettiyse STK'ların bu dönemde artan faaliyetleri ve rolünü de göz ardı etmemek gerekir. Fakat gerek artan STK ve gerekse Türkiye'nin geçirdiği değişim ve dönüşüm Türkiye'de hala bir STK açığı olduğu gerçeğini değiştirmez. Türkiye demokratik toplumlara kıyasla STK alanında çok gerilerdedir. Bunun da en önemli nedenlerinden birisini, belki de en önemlisini, devletin kuruluş felsefesinde aramak gerek. Zira, vatandaş-devlet ilişkisi daha ziyade devlet merkezli bir anlayış üzerine kurulmuştur. Oysa demokratik bir anlayışın vatandaş merkezli olması gerekirdi. Bu nedendir ki Türkiye'de yönetimlerde sürekli STK'larla ilgili bir kuşku mevcuttur. Bu kuşkunun çeşitli mekanizmalarla vatandaşlara da sirayet ettiği STK üyeliklerinden de anlaşılabilir.

Yana çıkma: Bugün Türkiye'de 4.547'si vakıf, 86.031'i dernek olmak üzere, 90.578 sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir.

Türkiye'de Nüfusuna oranla sivil toplum kuruluşlarının sayısı bir hayli azdır. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı tarafından hazırlanan [Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası](#) adlı rapora göre, Bugün Türkiye'de 4.547'si vakıf, 86.031'i dernek olmak üzere, 90.578 sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermekte, bu rakamlara sendikalar, meslek odaları ve kooperatiflerin de eklenmesi durumunda sayı 150.000'i aşmaktadır. Türkiye nüfusuna oranla STK sayısı oldukça düşüktür: ülke genelinde ortalama her 780 kişiye bir STK düşmektedir. Fakat hem küreselleşme hızının artmasıyla hemse sosyal medya aracılığıyla insanlar daha kolay bir araya gelebilmekte ve organize olabilmektedir. Genelde internet ve özelde sosyal medya üzerinden organize olan topluluklar STK'ları olumlu anlamda etkilemiştir. Bu STK sayısını, faaliyet alanlarını ve etkinliğini arttırırken, maliyetlerini düşürmüştür.

Sonuç

Demokratik katılımın ve aktif vatandaşlığın göstergesi olan STK'ların sayısının ve çeşitliliğinin artması için son yıllarda hem dünya genelinde hem de Türkiye'de ciddi bir çaba sarf edilmektedir. Eskiden oldukça gizli yürütülen birçok devlet faaliyeti bugün nispeten daha açık, şeffaf ve hesap verebilir şekilde yürütülmektedir. Aktif vatandaş olmanın bir yansıması olan STK'ların artması hem demokratikleşmeyi, hem şeffaflığı hem de kalkınmayı olumlu anlamda etkileyecektir.

Farklı Fikirler (FF)

1. Sivil Toplum Kuruluşlarının nasıl ortaya çıkmıştır?
2. Sivil Toplum Kuruluşları kişisel hakların korunmasında nasıl bir rol üstlenmektedir?
3. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarına üye sayısının artırılmasının önündeki kaldırılması gereken en önemli üç engel ne olabilir?
4. Sivil Toplum Kuruluşları ile demokratik aktif vatandaşlık arasında nasıl bir ilişki olabilir?
5. Sivil Toplum Kavramı sadece demokratik yönetimlere mi özgüdür?

Kaynakça

- ◆ Avrupa Konseyi, "Non-Governmental Organizations", <http://www.coe.int/t/ngo/> (02.06.2013).
- ◆ Avrupa Konseyi, "The Conference of International Non-governmental Organisations of the Council of Europe" http://www.coe.int/t/ngo/conf_intro_en.asp (02.06.2013).
- ◆ TESEV, Sivil Toplum İzleme Raporu 2012, İstanbul: TESEV Yayınları, 2013.
- ◆ UNDP, www.undp.org.tr/...TR/Recommendation%202003-8_TU_NT.DOC (02.06.2013).
- ◆ Yaziji, M. And Doh, J., NGO and Corporations, Cambridge: Cambridge University, Press,2009.

TEMA 9: DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞME (HALKIN YÖNETİMİ, HALKIN KATILIMI)

Konular:

- ◆ Demokrasi ve demokratikleşme,
- ◆ Demokrasinin kurumsal ve değer boyutu,
- ◆ Demokrasinin ana unsurları,
- ◆ Demokratikleşme için gerekli şartlar,
- ◆ Demokratik konsolidasyon,
- ◆ Dünya tarihinde meydana gelen demokrasi dalgaları.

Anahtar Kavramlar

- ◆ Demokrasi
- ◆ Demokratikleşme
- ◆ Katılım
- ◆ Demokratik Konsolidasyon
- ◆ Demokrasi Dalgaları
- ◆ Seçimler
- ◆ Hukukun üstünlüğü
- ◆ Temel hak ve özgürlükler
- ◆ Hesap verebilirlik
- ◆ Eşitlik
- ◆ Parlamento
- ◆ Hükümet

Demokrasi kavramı Yunanca'da halk anlamında olan demos ile güç ve yönetim anlamına gelen kratein kelimelerinin birleşmesinden oluşur ve "halkın yönetimi" anlamına gelmektedir. Demokrasi tarih boyunca ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğinden genel kabul görmüş bir tanımını yapmak oldukça zordur. Demokrasinin geçirdiği değişim ve dönüşüm, doğrudan ve sınırlı katılımdan, temsili demokrasiye, katılımcı ve müzakereci demokrasiye evrilmesi onun ne kadar dinamik bir kavram olduğunu göstermektedir. Literatürde 500'den fazla demokrasi tanımından bahsedilmektedir. Fakat hem yöntem hem de yönetim şekli olarak demokrasinin net tanımı Abraham Linkoln tarafından yapılmıştır: "*Halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi*".

Yana çıkma: Abraham Linkoln'a göre, demokrasi, "halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesidir".

Demokrasi zaman ve mekana göre, siyasi kültür, tarih ve ekonomik durumuna göre değişiklik gösterebilir. İlk demokrasi uygulamalarının olduğu Yunan şehir demokrasilerinde nüfus az olduğundan ve karar-alma mekanizmasına katılım sınırlı olduğundan kararlara, yetkisi olan herkesin toplandığı ve karar alma sürecine doğrudan katıldığı için doğrudan demokrasi denirdir. Zamanla hem nüfusun artması hem de oy hakkının yaygınlaşması ile birlikte herkesi bir arada toplamak imkânsız olduğundan kararlar temsilciler yoluyla alınmaya başlandı ki buna da temsili demokrasi denmektedir. Temsili demokrasinin en büyük sorunu demokratik temsilin ve katılımın tartışmalı olmasıdır. Çağdaş demokrasilerde sadece demokratik kurumların varlığı yetmez onların yanında insan hakları, hukukun üstünlüğü ve ifade özgürlüğü gibi değerlerin de sağlanması gerekir. Demokrasiler bu değerleri karşılama kapasitelerine göre de sınıflandırılmaktadır. Örneğin, seçim demokrasisi ya da delege

demokrasisi, demokrasinin genellikle sadece kurumsal boyutunun uygulandığı fakat değer boyutunun göz ardı edildiği demokrasi türleridir. Fakat son yıllarda hem değerlerin sağlanması hem de katılımın artırıldığı katılımcı demokrasi, müzakereci demokrasi ve radikal demokrasi gibi değişik temsili demokrasi şekilleri ortaya çıkmıştır.

Kitap: demokrasi kavramı, prensipleri ve ilkeleri gibi konuların detaylarına Mustafa Erdoğan'ın, Anayasal Demokrasi, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2012 kitabında ulaşılabilir.

Bir yönetimin demokratik olabilmesi için bir takım demokratik özellikleri taşıması gerekir. Bu kapsamda Dahl'a göre demokrasi için önemli olan temel yedi kriter şunlardır;

1. Yönetimle ilgili kararların anayasal olarak seçilmiş kişilerce verilmiş olması,
2. Adil ve serbest seçimlerin belli aralıklarla yapılması,
3. Genel oy ilkesi,
4. Devlet memurluğunun ayrımcılık yapılmaksızın tüm vatandaşlara açık olması,
5. İfade özgürlüğünün tam olarak sağlanması,
6. Devlet ya da bir kişi ve kurum tarafından tekelleştirilmeyen farklı bilgi kaynaklarına herkesin ulaşabilmesi,
7. Örgütlenme özgürlüğü (siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve çıkar gruplarını kurma, üye olma ya da yönetme gibi).

Yana çıkma: Demokrasi sadece seçimlerin yapıldığı bir rejim değildir, aynı zamanda temel hak ve özgürlüklerin sağlandığı bir sistemdir.

Demokrasinin en önemli özelliği halkın karar alma mekanizmasına katılımıdır. Bu sayede halkın çıkarları, hak ve özgürlükleri korunmuş olur. Bunların sağlanması için katılım kanallarının açık tutulması, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerekir. Çağdaş katılımcı demokrasinin iki önemli boyutu vardır. Birisi olmadan diğersinin sağlanması oldukça zordur: Kurumsal boyut ve değer boyutu. Kurumsal boyut demokrasinin asgari şartı olarak kabul edilir. Kurumsal boyut bir demokraside güç dağılımını, seçimler, siyasi partiler ve seçim sistemlerini kapsayan bir kavramdır. Değer boyutu ise daha çok çağdaş demokrasilerin olmazsa olmazıdır. Değer boyutu insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi demokratik gücü bireyler ve çoğulculuk lehine sınırlayan değerlerdir.

Yana çıkma: Freedom House verilerine göre dünya ülkelerinin çoğunluğu tam özgür değildir.

İnternet: Dünyadaki demokratik düzeyi gösteren ülkelerin özgürlükler karnesi sayılabilecek çalışmalara, demokrasi konusunda dünyanın en köklü kuruluşlarından birisi olan Freedom House'in <http://www.freedomhouse.org/> sitesinde ulaşılabilir.

Son yıllarda yapılan demokrasi indeksleri, değerler boyutuna daha büyük bir önem atfetmekte ve demokrasileri daha çok özgürlükler ve insan hakları gibi değerle ölçmektedirler. Freedom House bu anlamda her yıl bütün ülkeleri özgür, yarı özgür ve özgür olmayan ülkeler şeklinde kategorize etmektedir.

Demokrasi giderek uluslararası ilişkilerde bir prestij ve meşruiyet kaynağı olmaktadır. Hatta birçok uluslararası örgüt giderek üyelik kriterleri arasına demokrasiyi şart koşturmaktadır. Dünyanın en eski demokrasi ve insan hakları kurumlarından birisi olan Avrupa Konseyi de ülkeleri üyeliğe kabul ederken demokrasi olmalarını ön şart olarak ileri sürer. Ardından, üye ülkelerde demokrasinin yerleşmesi ve insan hak ve özgürlüklerinin tam olarak

gerçekleşebilmesi için kararları bağlayıcı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi bir mekanizmayı çalıştırmaktadır. Bu çerçevede, kurumsal olarak Avrupa'da demokrasinin kurumsal ve değer boyutuyla yerleşmesi için Avrupa Konseyi önemli bir çaba sarf etmektedir.

Demokratikleşme: Sürekli Gelişen Bir Süreç

Demokratikleşme bir rejimin demokrasiye doğru evrilmesidir. Demokratikleşme kısaca rejim değişikliği olarak tanımlanabilir. Fakat bu değişikliğin demokratik yönde olması gerekir. Yani demokratik olmayan bir rejimin demokrasiye geçmesi ya da yarı-demokratik olan bir ülkenin demokratik düzeyini ileri taşımasıdır. Başka bir ifade ile bir ülkenin demokrasisini yerleştirmesi ya da konsolide etmesi için yapmış olduğu her türlü sosyal, siyasal, yasal ve anayasal reformlara demokratikleşme denmektedir. Demokratikleşme bir süreçtir, dolayısıyla zamana ihtiyaç duyar. Bir ülke ne kadar demokratikleşme düzeyini yükseltirse yükseltsin, daha da gideceği bir üst nokta olabileceği ileri sürülür.

***Yana çıkma:** Demokratikleşme bir süreç olduğundan sürekli değişim içindedir.*

***Kitap:** Demokrasi, demokrasi türleri, demokrasi ve insan hakları arasındaki ilişkiler ve demokratik vatandaşlık gibi konuların detaylarına David Beetham'ın Demokrasi ve İnsan Hakları, Ankara: Liberte Yayınları, 2006 kitabında ulaşılabilir.*

Demokratikleşmenin olabilmesi için birtakım iç ve dış dinamiklerin harekete geçmesi, toplumsal, ekonomik ve siyasal uygun bir ortamın oluşması gerekmektedir. Demokratikleşmeyi en çok etkileyen iç faktörlerin başında demokrasi tecrübesi, kalkınma, zenginlik, eğitim, orta sınıfın varlığı, toplumsal çoğullaşma, siyasi çatışmalar, elit tercihlerinin farklılaşması ve sivil toplumun varlığı gelmektedir. Dış faktörler ise, uluslararası rekabet, uluslararası iklim, kurumsal tercihler, uluslararası ekonomik ya da siyasi baskı, dış müdahale ile küresel iletişim ve medya gibi unsurları kapsamaktadır.

***İnternet:** Türkiye'de demokratikleşme ile ilgili detaylı çalışmalara TESEV'in demokratikleşme programının <http://www.tesev.org.tr/tr/program/demokratiklesme-programi> sitesinden ulaşılabilir.*

Demokratikleşme Teorileri

Demokratikleşmeyi açıklayan teoriler farklı farklı nedenler ve unsurlar üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede üç farklı teoriden bahsedilebilir: Modernleşme, geçiş ve yapısalci teori. Modernleşme teorisi diğer etkenlerin varlığını kabul etmekle birlikte daha çok demokratikleşmenin ekonomik kalkınma sonucu olabileceğini ileri sürer. Diamond'un başını çektiği teorisyenlere göre demokratikleşme için bir ülkenin kalkınma düzeyi ana unsur olup, daha zengin olan bir ülkenin demokratikleşme ihtimalinin daha yüksek olduğunu iddia ederler.

Geçiş teorisi ise, daha çok siyasi elit üzerinde durur ve elitlerin özellikle siyasi elit tercihlerinin demokratikleşmeyi etkilediğini iddia eder. Buna göre, demokratikleşme hareketleri hep elitin inisiyatifi ile olmuştur. Siyasi elitin bazı tercih ve eylemleri demokratikleşmeyi hızlandırırken bazıları o kadar etkili olamayabiliyor.

Yapısalci teori ise, sınıf, devlet ve uluslararası güçlerin yapısal değişimi üzerinde durur. Onlara göre, tarihsel demokratikleşme trendleri elitin tercihleri ya da modernleşmeden ziyade yapısal değişimler sonucu olduğunu ileri sürerler. Bunların içine bir ülkedeki toplumsal, yasal

ve anayasal değişim ve dönüşüm olduğu gibi dünya düzenindeki yapısal değişim ve dönüşümler de demokratikleşme trendlerini belirlemektedir.

Dünyada Demokratikleşme Süreçleri

Tarih boyunca bazı zamanlarda demokratikleşme hızlanırken, bazen geri gidebilmiştir. Bu anlamda Huntington'un *Üçüncü Dalga: 21. Yüzyılda Demokratikleşme* çalışması önemlidir. Demokrasi dalgaları, belli bir zaman diliminde anti-demokratik rejimlerden demokrasiye evrilen rejimleri ifade eder. Huntington'a göre tarihte üç demokrasi dalgası olmuştur. Bunlar Tablo- 1'de görüldüğü gibi;

Dalgalar	Ülkeler	Ters Dalgalar	Ülkeler
1.dalga 1828-1926	İngiltere, ABD, Fransa, İsveç, İsviçre, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, İtalya, Şili, Arjantin ve Almanya	1922-1942	Almanya, İtalya, İspanya ve Arjantin
2. dalga 1943-1962	Batı Almanya, İtalya, Japonya, Hindistan, Sri Lanka, Türkiye, İsrail, Venezuela, Brezilya ve Kolombiya	1958-1975	Arjantin, Brezilya ve Şili
3. dalga 1974+	Portekiz, İspanya, Yunanistan, Latin Amerika, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika		Nijerya, Sudan, Lübnan

- ◆ Uzun ve yavaş olan ilk dalga 1828'den 1926'ya kadar sürer, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Arjantin bu süreçte demokrasiye geçer.
- ◆ 1922-1942 tarihlerinde ise demokrasileri ortadan kaldıran veya azaltan ters bir dalga olmuştur. Milliyetçilik temelli faşizm ve nazizmin bu dönemde ortaya çıkması ve bu ilkel anlayışların yaygınlaşması dünya demokrasisi adına talihsiz bir durumdur. Bu zararlı cereyanların hala var olması ve giderek güçlenmesi ise ayrı bir talihsizlik olarak görülmektedir.
- ◆ II. Demokratikleşme dalgası ise 1943-1964 : Batı Almanya, İtalya, Japonya, Hindistan, İsrail ve Türkiye demokrasiye geçen ülkeler arasında sayılabilir.
- ◆ Yine ters dalga 1965-1975 tarihlerinde bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin önemli bir kısmı tek parti diktatörlüğüne teslim olmuştur.
- ◆ III. Dalga ise, 1970'lerde İspanya ve Portekiz'le başlar. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Latin Amerika'ya yayılır. Yine 1980'lerde Asya'da, 1980'lerin sonu Orta ve Doğu Avrupa'da ve 1990'larda ise Güney Afrika'ya yayılır.

Üçüncü demokratikleşme dalgası ise oldukça kapsamlı ve uzun vadeli olmuştur. Bu dalganın hala devam ettiğini ileri sürenler olduğu gibi, Arap Baharı olarak adlandırılan ve son yıllarda Ortadoğu'da ortaya çıkan halk hareketleri ile rejim değişikliğine dördüncü dalga diyenler de vardır.

Yana çıkma: Bazı siyasi analiste göre, Arap baharı dördüncü demokratikleşme dalgasıdır.

Demokratik Konsolidasyon: Kasabadaki Tek Oyun Demokrasi!

Demokrasinin konsolidasyonu, demokrasinin bir toplumda bütün kurum ve kurallarıyla yerleşmesi demektir. Başka bir ifade ile işleyen demokrasi ya da yerleşmiş demokrasi de

denmektedir. Konsolidasyon ya da demokrasinin yerleşmesi, istikrardan farklı ve daha geniş bir yapı arz eder; tabanda ve tavanda yani elit ve halk arasında demokratik rejimin geniş kitlelerde meşruiyet kazanması sürecidir. Bazı kuramcılara göre, bu toplumun büyük bir kesimi %80 üzeri demokrasiyi en iyi rejim olarak kabul etmesi demektir. Başka bir ifade ile *kasabadaki tek oyunun demokrasi olması* demektir.

Yana çıkma: Demokrasinin konsolidasyon “kasabadaki tek oyunun demokrasi olması” anlamına gelmektedir.

Huntington’a göre, karar alıcıların adil, dürüst ve periyodik seçimlerle işbaşına geldiği ve adayların özgürce yarıştığı bir sistem demokratiktir. Schedler ise konsolide demokrasi kavramını, bir demokrasinin geleceğinin sadece demokratik bir süreçte olabileceğine herkesin inanması süreci olarak tanımlamaktadır. Linz ve Stephan de kasabadaki tek oyunun demokrasi olması şeklinde ifade etmektedir.

Yana çıkma: Demokrasi konsolidasyonu için siyasi çoğullaşma, ekonomik çoğullaşma, kültürel ve sosyal çoğullaşma önemli bir zemin hazırlar.

Demokratik konsolidasyon için gerekli bazı unsurlar vardır. Bunlar ;

- ◆ Anayasal vatandaşlık – Bütün vatandaşlar eşittir ilkesinin uygulanması,
- ◆ Aktif demokratik kurumlar- Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının varlığı,
- ◆ Hukukun üstünlüğü – Bağımsız ve tarafsız yargı,
- ◆ Yolsuzluğun olmaması – iyi yönetim,
- ◆ Dağıtım kapasitesi – refah devleti,
- ◆ Ayrımcılığın olmaması – etnik, dil, din ve cinsiyet eşitliği,
- ◆ Hesap verebilir bir bürokrasi – şeffaf devlet.
- ◆ Demokratik çoğullaşma- Ekonomik, siyasi çoğullaşma ve medyanın çoğullaşması,

Yukarıda sayılan durumlar daha ziyade konsolidasyon için gerekli iç şartlar ve durumlardır. Bazı durumlarda iç dinamikler kadar dış unsurlar da demokratikleşme sürecinde hayati rol oynayabilmektedir. Özellikle küreselleşme sürecinde dış faktörler demokratikleşme sürecinde büyük rol oynamaya başlamıştır. Uluslararası faktörlerin demokratik konsolidasyonu etkileme durumlarından bazıları şöyledir: Uluslararası sistem egemenlerinin demokrasiyi benimsemesi; Demokrasi yardımlarının artırılması; STK ve sivil toplumun desteklenmesi; Reform yanlısı partilerin ve kesimlerin desteklenmesi; Demokratik bölgesel kurumların desteklenmesi.

Yana çıkma: Demokratik konsolidasyonun oluşabilmesinde iç dinamikler kadar uluslararası dinamikler de önemli rol oynar.

Demokratikleşme sürekli olumlu yönde gelişen bir süreç değildir. Zaman zaman bu süreç tersine de işleyebilmektedir ki bu ters gidişatı tetikleyen şartlar ve durumlara *demokrasiye yönelik tehditler* demek yerinde olur. Genel olarak kabul edilen tehditlerden bazıları şöyledir: a) hukukun üstünlüğü ilkesinin zayıf olması: Bu durumda yolsuzluklar, hak ihlalleri, şiddet, suç ve hukuksuzluklar yoğun bir şekilde görülür; b) zayıf ekonomik performans: Bu durumda da fakirlik, eşitsizlik ve adaletsizlikler artar; c) etnik ve dini ayrımcılık durumlarında toplumda hukuksuzluk, adaletsizlik ve şiddet artabilir; d) zayıf ve etkisiz siyasi kurumlar (partiler, parlamento ve yatay sorumluluk); e) otoriter liderleri sınırlayan unsurların zayıf olması. Örneğin, sivil toplum ve uluslararası aktörler; f) kötü yönetim.

Sonuç

Demokrasi bugün geldiği nokta itibariyle sadece bir yönetim şekli olmayıp aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak da tarif edilir. Başka bir ifade ile sadece seçimler bir rejimin demokrasi olması için yeterli değildir, aksine periyodik, adil ve şeffaf seçimlerle beraber temel hak ve özgürlüklerin sağlanması, demokratik bir kültürün oluşması ve farklılıklara saygının pekiştirilmesi gerekir. Bu da ancak demokratik vatandaşlık ve insan hakları eğitimi gibi geniş çaplı projelerle mümkündür. Demokratik bir toplumsal düzenin toplum ve devletin kurum ve kuruluşları tarafından kabullenmesi ve içselleştirilmesi esastır. Yani kasabadaki tek oyunun demokrasi olması gerekir. Dünyada kısa demokrasi tarihine bakıldığında kurumsal ve değer boyutlarıyla konsolide olmuş demokrasilerin sayısının bugün bile yeterli olmadığı görülmektedir. Freedom House'in 2013 dünya özgürlük haritasına bakıldığında tam özgür ülke sayısının azınlıkta olduğunu göstermektedir.

Fikirler (FF)

1. Demokrasinin temel özellikleri nelerdir?
2. Demokratik olmayan bir ülkede yaşamak sizce nasıldır?
3. Bazı ülkelerde neden sık sık darbe olur?
4. Özgürlük ile demokrasi arasında nasıl bir ilişki vardır?
5. Demokrasi ve diktatör rejimler arasındaki temel farklar neler?
6. Demokratik konsolidasyon için gerekli şartlar neler?
7. Demokrasilerde çoğulculuk ne demektir?

Kaynakça

- ◆ Akyeşilmen, N., (2011), Who is Responsible for Human Rights: the State or Corporations, Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- ◆ Avrupa Konseyi, Democracy, <http://www.coe.int/t/democracy/>, (30.05.2013).
- ◆ Avrupa Konseyi, Framework Convention for the Protection of National Minorities, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=8&DF=22/05/2013&CL=ENG> (25.05.2013)
- ◆ Archibugi, D., and Held, D., (1995), Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order, Cambridge: Polity Press.
- ◆ Beeatham, D., Demokrasi ve İnsan Hakları, Ankara: Liberte Yayınları, 2006.
- ◆ Erdoğan, M., Anayasal Demokrasi, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2012.
- ◆ Held, D., (1995), Democracy and the Global Order, Stanford: Stanford University Press.
- ◆ Held, D., (2006), Models of Democracy, Cambridge: Polity Press.
- ◆ Huntington, S.P., (1992), The Third Wave: Democratization in the Twenty-First Century, University of Oklahoma Press.
- ◆ Li, Q., and Reuveny, R., "Economic Globalization and Democracy: An Empirical Analysis", <http://www.international.ucla.edu/cms/files/glodem39.pdf> [Son ziyaret tarihi: 15 Temmuz 2012].
- ◆ Milner, H.V. and Mukherjee, B., "Democratization and economic Globalization", Annual Review of Political Science, No.12, s.163-181.
- ◆ Sorensen, G.,(1995), Democracy and Democratization: Processes and Prospects in a Changing World (Dilemmas in World Politics),New York: Westview Press.

TEMA 10:KADIN HAKLARI

Konular:

- ◆ Kadın hakları,
- ◆ Kadın haklarına yönelik Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler düzenlemeleri,
- ◆ Kadın Haklarına yönelik ihlaller,
- ◆ “Aile İçi Şiddet” ve “Kadına Yönelik Şiddet”,
- ◆ Türkiye’de kadın hakları ile ilgili uygulamalar.

Anahtar kelimeler

- ◆ Kadın hakları
- ◆ Birleşmiş Milletler
- ◆ Avrupa Konseyi
- ◆ Ayrımcılık
- ◆ Tecavüz
- ◆ Doğum
- ◆ Kadın hakları ihlalleri
- ◆ Aile içi şiddet
- ◆ Kadına yönelik şiddet
- ◆ Kadın hakları Komitesi

İnsan hakları, kadınlar, erkekler ve çocukların insan olmaktan kaynaklanan herkesin eşit derecede sahip olduğu evrensel haklardır. Bu durum İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) ikinci maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.” Avrupa Konseyi’nin geliştirdiği ve dünyanın ilk bölgesel insan hakları düzenlemesi olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin birinci maddesi de taraf ülkelerde yaşayan herkesin Sözleşmede vurgulanan temel hak ve özgürlüklerden eşitçe yararlanma hakları olduğunu vurgulamaktadır.

Yana çıkma: İlk insan hakları belgeleri kadın, erkek, çocuk, yetişkin, engelli ve engelsiz ayırımı yapmaksızın eşitlikçi bir temelde insan haklarını kabul etmişlerdir.

İlk insan hakları belgeleri kadın, erkek, çocuk, yetişkin, engelli ve engelsiz ayırımı yapmaksızın eşitlikçi bir temelde insan haklarını kabul etmişlerdir. İHEB birinci madde bu durumu “*Bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğarlar* “ diyerek düzenlemektedir. Fakat zamanla uluslararası toplum bu eşitlikçi anlayışın dezavantajlı ya da hassas grupların haklarını tam olarak koruyamadığını fark etmiştir. Bunun için kadın hakları, çocuk hakları, azınlık hakları ve engelli hakları gibi yeni ve özel bir takım insan hakları düzenlemeleri yapmışlar. Bu düzenlemeler temelde var olan ayrımcı uygulamalarla mücadele şeklindedir. Kadına karşı ayrımcılık BM Sözleşmesinde “kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsivete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.”

Yana çıkma: Bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğarlar

Kadın Haklarının Gelişimi

Evrensel beyannameden 20 yıl sonra ilk önce 1967 yılında BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu ardından 1979 yılında Kadına Karşı her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Anlaşmasını kabul etmiştir. Avrupa Konseyi de 2011 yılında Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Sözleşmesini kabul ederek toplumda kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için geniş kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Zira kadınlar kadın olmaları nedeniyle aile içi şiddete maruz kalabiliyor, dünyadaki tecavüz vakalarının neredeyse tamamı kadınlara yöneliktir, kadınlar doğum esnasında ölümler yaşayabiliyor ve dünyanın değişik bölgelerinde kadınlara zorla bir takım geleneksel güzellik uygulamaları dayatılarak kadın sağlığına zararlar verilebiliyor. Bu nedenle, kadınların biyolojik yapı ve sosyal konumlarından dolayı maruz kaldıkları bir dizi ayrımcılık ve insanlık onuruna yakışmayan durumlar mevcuttur. Kadın hakları temelde bu ayrımcı uygulamaları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

***Yana çıkma:** BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Anlaşmasını 1979 yılında kabul edilmiştir.*

***Yana çıkma:** Avrupa Konseyi 2011 yılında Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Sözleşmesini kabul etmiştir.*

Mustafa Erdoğan'a göre kadın haklarının bir kısmının geçmişte bir grup olarak kadınlara kasıtlı olarak veya başka şekilde yapılmış olan haksızlıklara ilişkin telafi edici haklar niteliğinde olmasıdır. Bu haksızlıkların sonucunda kadınlar hukuk tarafından veya toplumsal uygulamada ayrımcılığa uğramışlar ve çalışma hayatı ve ücretler, şiddet veya tacize uğrama, erkeklerle eşit statüde olmama gibi bazı alanlarda hassas hale gelmişlerdir. Dolayısıyla bunlar geçici haklardır.

Kadın haklarının literatürde uzun bir zaman için insan hakları olup olmadığı tartışılrsa da 1993 Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı 8. maddesinde "Kadın hakları evrensel insan haklarının devredilemez ve ihlal edilemez bir parçasıdır" diyerek tartışmaya son verir. Zira ayrımcılığın yasak olması insan haklarının en temel değerlerindedir.

***İnternet:** Avrupa'da kadın hakları ve kadına yönelik şiddetle mücadele ile ilgili detaylı bilgiye Avrupa Konseyi'nin Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Kampanyası internet sitesinden [http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/ ulaşmak mümkün](http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/ulaşmak_mümkün).*

Kadın Haklarının Korunması, Avrupa Konseyi (AK) ve Birleşmiş Milletler (BM)

Avrupa Konseyi 2011 yılında kabul etmiş olduğu Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Sözleşmesinin amaçları birinci maddede şöyle tanımlanmıştır:

- Kadını her türlü şiddetten koruma ve kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önleme ve ortadan kaldırmak;
- Kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkı sağlama ve kadın ile erkek eşitliğini desteklemek;
- Şiddet ve aile içi şiddete maruz kalan mağdurları korumak amacıyla kapsamlı politikalar oluşturmak;
- Bu alanda uluslar arası işbirliğini desteklemek;
- Kadına karşı şiddeti ortadan kaldırmak için yargı ve sivil kuruluşlara destek olmak.

Yana çıkma: *Şiddet ve aile içi şiddete maruz kalan mağdurları korumak amacıyla kapsamlı politikalar oluşturmak gerekir*

Sözleşme, kadına yönelik şiddeti bir “insan hakkı ihlali” olarak düzenlemektedir. Sözleşme aile içi şiddeti de tanımlamaktadır. Aile içi şiddet “aile içinde fiziki, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddetle ilgili tüm eylemler” olarak ifade ediliyor.

Internet: *Kadın hakları ve sorunlarıyla ilgili bilgiye Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonunun <http://www.tkdf.org.tr/> sitesinden ulaşılabilir.*

Kadına Karşı her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) amacı ve taraf ülkelerin uygulamayı taahhüt ettikleri politikalar ikinci maddede şöyle düzenlenmiştir:

Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

- a. Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı;
- b. Kadınlara karşı her türlü ayrımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi;
- c. Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı;
- d. Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı;
- e. Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayırım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;
- f. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı;
- g. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı taahhüt eder.

Yana çıkma: *taraf devletler kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı taahhüt eder.*

Kıtap: *Kadın haklarının ulusal ve uluslar arası boyutları, kadının insan haklarının mahiyeti ve önemi ile ilgili geniş bilgi için Rebecca J. Cook'un *Human Rights of Women: National and International Perspectives*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994, kitabına bakılabilir.*

Kadın haklarına özel vurgu 1980'lerde marjinalleşmeye neden olur. 1993 Viyana deklarasyonu kadın haklarına genel olarak insan haklarına entegre ederek marjinalleştirmekten korumuştur.

Yana Çıkma: *Dünya Kadınlar Günü her yıl 8 Mart'ta kutlanan ve Birleşmiş Milletler tarafından tanımlanmış uluslararası bir gündür.*

Kadın Hakları ve Eğitim

Sözleşme özellikle eğitim alanında kadınlara yönelik ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına özel bir önem atfetmekte ve bu konudaki düzenlemeleri de detaylı bir şekilde ifade etmektedir. Sözleşmenin 10. maddesi eğitim hakkını hem kapsamlı hem de insan haklarına paralel bir şekilde düzenlemektedir. Maddeye göre, taraf devletler kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımı önleyen bütün uygun önlemleri alacaklardır:

- ◆ Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit meslekte eğitimde eşit şartların sağlanması;
- ◆ Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul, bina ve malzemesine sahip olmaları;
- ◆ Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi;
- ◆ Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması;
- ◆ Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik olarak, yetişkin ve fonksiyonel okuma-yazma programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi;
- ◆ Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız çocukları ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi.;
- ◆ Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine aktif olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması;
- ◆ Kadınların, ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dâhil, özel eğitici bilgiyi sağlamaları.

Sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını denetleyen BM Kadın hakları Komitesi (CEDAW Komitesi) de son yıllarda oldukça aktif çalışmalar yürütmektedir. Bu komite ülkeler ile ilgili raporlar hazırlar, ülkelere tavsiyelerde bulunur, gerektiğinde ülkelerle ilgili bireysel şikâyetleri alır ve değerlendirir.

***Yana çıkma:** Sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını denetleyen BM Kadın hakları Komitesi (CEDAW Komitesi) de son yıllarda oldukça aktif çalışmalar yürütmektedir.*

Türkiye ve Kadın hakları

Türkiye son yıllarda kadın hakları alanında ciddi bir takım ilerlemeler sağlamasına rağmen ihlallerin toplumda tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır. BM Kadın Hakları Komitesi'nin 2005 Türkiye Raporu çarpıcı bir takım ayrımcılık ve kadın hakları ihlallerini içermektedir. Rapora göre, Türkiye'de mevcut sorunlar şöyle sıralanmıştır:

- ◆ Aile içi şiddet
- ◆ Başörtüsü yasağı
- ◆ Başörtüsü yasağından doğan eğitim hakkı ihlalleri
- ◆ Yetersiz koruma kurumları
- ◆ Ataerkil davranışlar
- ◆ Erken evlilik
- ◆ Namus cinayetleri

- ◆ Zorla evlilik
- ◆ Siyasette ve kamuda kadınların yetersiz temsil edilmesi

Internet: Türkiye’de kadın ve kadın hakları ile ilgili geniş bilgiye Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr> sitesinden ulaşılabilir.

Bu ihlalleri ortadan kaldırmak amacıyla son yıllarca bazı mekanizmalar geliştirilmiştir. Bunlar;

- ◆ Şikayet hatlarının kurulması,
- ◆ Kadın koruma merkezlerinin yaygınlaştırılması,
- ◆ TBMM’de Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulması,
- ◆ Kadına karşı şiddetin suç kapsamına alınması,
- ◆ Anayasa’da kadın-erkek eşitliğinin düzenlenmesi,
- ◆ Kadına yönelik pozitif ayrımcılığın anayasal güvenceye alınması,
- ◆ Avrupa Konseyi’nin Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Sözleşmeyi içine alan bir Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Kanun (2012) yapılması,

Yana çıkma: Türkiye son yıllarda kadın hakları alanında ciddi bir takım ilerlemeler sağlanmasına rağmen ihlallerin toplumda tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır.

Bütün bu tedbirlerden istenilen düzeyde bir sonucun alınması zaman alabilir, kısa vadede çok da süreci olumlu etkilediklerini söylemek zor görünmektedir. Aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet ve ölüm haberleri, medyada sık sık yer almaktadır.

Bu çerçevede Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Kanun (2012) çok önemli bir yasal çerçeve sunmaktadır. Özellikle kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet kavramlarının tanımlanması ve suç kapsamına alınması önemli noktalar. Yasaya göre, Ev içi şiddet, “Şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddeti” kapsarken, kadına yönelik şiddet: “Kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranışı” ifade etmektedir. Bu tür şiddete maruz kalan kadınlara yasal tedbirler yanında koruyucu idari önlemler de Kanun’un 3. maddesinde öyle sıralanmıştır:

- a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması.
- b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması.
- c) Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi.
- ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması.
- d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması.

Kitap: Uluslararası Kadın Hakları Sözleşmesinin felsefesi ve tarihi ile ilgili geniş bilgi için Nazan Moroğlu'nun Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık,2009 kitabına bakılabilir.

Sonuç

Kadın haklarının uluslararası insan haklarının bir parçası olduğu ve kadına yönelik şiddetin düzeyi değişse bile dünyanın tüm toplumlarında ortak bir sorun olduğu bir vakiadır. Dünya toplumu eşitlikçi temelde düzenlenen insan haklarının kadını gerçek anlamda koruyamadığını geç fark etmiş ve 1970'li yıllarda kadına yönelik ayrımcılıkları içine alan kadın haklarını geliştirmiştir. Bugün oldukça yaygın olan kadın hakları söylemi, maalesef dünyadaki kadına yönelik ayrımcılıkları ortadan kaldıramamıştır. Ülkemizde de bu ayrımcılıklar köklü bir takım yasal düzenlemelere rağmen istenilen oranda azaltılamamıştır. Kadına yönelik ayrımcılık ve şiddetin ortadan kaldırılması için yasal düzenlemelerin yanında kültürel dönüşümün de zorunlu olduğu bir gerçekliktir.

Farklı Fikirler (FF)

1. Dünya da modernleşme oranı artmasına rağmen neden kadına yönelik şiddet devam etmektedir?
2. Kadın hakları insan haklarından farklı mıdır?
3. “Aile içi şiddet” sorununun çözümüne yönelik ne tür öneriler geliştirilebilir?
4. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için bir dizi yasal düzenleme yapılmasına rağmen, şiddetin devam etmesinin ana nedenleri neler olabilir?

Kaynakça

- ◆ Avrupa Konseyi, Final Activity Report: Combat Violence Against Women, Strasbourg: AK, September2008,http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/final_Activity_report.pdf (02.06.2013).
- ◆ Avrupa Konseyi, Kadına Karşı Şiddetle ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Sözleşmesi, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm> (02.06.2013).
- ◆ Avrupa Konseyi, “Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Kampanyası”, <http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/> (02.06.2013).
- ◆ Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr> (02.06.2013).
- ◆ Moroğlu, N. Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul: On İki LevhaYayıncılık,2009.
- ◆ Rebecca J. Cook, Human Rights of Women: National and International Perspectives, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994.
- ◆ World Bank, Global Monitoring Report 2007, Washington: 2007.
- ◆ United Nations Population Fund, Maternal mortality figures show limited progress in making motherhood safer , October 2007.

TEMA 11: ÇOCUK HAKLARI

Konular:

- ◆ Çocuk haklarının önemi,
- ◆ Çocuk haklarına yönelik Avrupa Konseyi ve BM düzenlemeleri,
- ◆ Çocuk haklarına yönelik ihlaller,
- ◆ Dünya'daki ve Avrupa'daki çocuk hakları ile ilgili uygulamalar,
- ◆ "Eğitim hakkı" ve çocuk hakları.

Anahtar kelimeler

- ◆ Çocuk hakları
- ◆ Çocuk hakları ihlalleri
- ◆ Çocuk Hakları sözleşmesi
- ◆ Avrupa'da Çocuk hakları
- ◆ Eğitim hakkı
- ◆ Katılımcılık

Çocuklar, özel durum nedeniyle insan haklarının korunmaya en fazla ihtiyaç duyduğu grupların başında gelir. Son yüzyılda çocuklar sosyolojik olarak da toplumda giderek daha önemsenen ve korunmasına titizlikle eğilen bir grup haline gelmiştir. Bu yüzyılın ilk dönemlerinden beri uluslararası toplum çocuklarının korunması için çaba sarf etmektedir. Milletler Cemiyeti'nden BM'ye ve Avrupa Konseyi'ne kadar küresel ve bölgesel örgütler çocuklar için de önemli düzenlemeler yapmışlar. Dünyanın çocuk haklarıyla ilgili ilk belgesi 1924'te Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği Çocuk Hakları Beyannamesi'dir. Daha sonra çocukların başta eğitim, beslenme ve barınma gibi temel haklarının yanında sivil, siyasal ve kültürel haklarını içeren düzenlemeler peş peşe gelmiştir. Bunlar 1959 yılında BM Çocuk Hakları Beyannamesi, 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 1996 Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir.

***Yana çıkma:** Dünyanın çocuk haklarıyla ilgili ilk belgesi 1924'te Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği Çocuk Hakları Beyannamesi'dir.*

Avrupa Konseyi, BM ve Çocuk Hakları

Avrupa Konseyi, çocukların temel hak ve özgürlüklerini en geniş anlamda tasarlamış ve denetimi için daimi komite kurmuştur. Çocuk Haklarının Kullanımına İlişkin Avrupa Sözleşmesiyle birlikte çalışmalarında çocuk haklarına büyük bir önem vermiştir. Sözleşmenin ikinci maddesi amacını "Çocukları doğrudan veya diğer kişi ve kuruluşlar vasıtasıyla bilgilendirerek ve kendilerini ilgilendiren adli bir makam önünde görülen davaya katılmasına izin vererek, çocukların yüksek menfaatleri için, haklarının iyileştirilmesi, usule müteallik haklar tanınması ve bu hakların kullanılmasının kolaylaştırılması" şeklinde ifade edilmiştir. Sözleşmenin 12. maddesi taraf devletlere şu yükümlülükleri yüklemektedir:

- a) çocuk haklarının kullanımı ile ilgili hukuku kuvvetlendirecek teklifler hazırlamak;
- b) çocuk haklarının kullanımı ile ilgili hazırlanan kanun teklifleri hakkında fikir beyan etmek;
- c) çocuk haklarının kullanımı ile ilgili medyaya, halka ve çocukların problemleri ile ilgilenen kurumlara genel bilgi vermek;
- d) çocukların fikirlerini artırmak ve onlara ilgili bilgileri sağlamaktır.

Yana çıkma: Avrupa Konseyi'nin Çocuklar İçin Çocuklarla Bir Avrupa İnşa Etme Stratejisi Avrupa'da çocuk haklarıyla ilgili bilinç oluşturma ve korumada önemli bir rol oynamaktadır.

Sözleşmenin kabulünün 10. yılında “Çocuklar İçin Çocuklarla Bir Avrupa İnşa Etmek” isimli bir programla çocuk haklarına verdiği önemi daha da ileri taşımıştır. 2012-2015 Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi aşağıdaki dört noktaya yoğunlaşmaktadır:

- a) Çocuk dostu sistem ve hizmetleri desteklemek,
- b) Çocuğa karşı her türlü şiddeti ortadan kaldırmak,
- c) Hassas durumlarda çocuk haklarını garanti altına almak,
- d) Çocukların katılımını arttırmak.

Bu çerçevede 2006 yılından bu yana değişik Konsey üyesi ülkelerde onlarca etkinlik düzenlenmiştir.

Kitap: Çocuk Hakları ve Eğitim Hakkıyla ilgili Geniş Bilgiye Avrupa Konseyi'nin Avrupa, Orta Asya ve Amerika Okullarında İnsan Hakları Eğitimi, http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Resources/HRECOMPENDIUMGOODPRAC_TICES_rev251109_en.pdf çalışmasında ulaşılabilir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi de tarihte en geniş kabul gören insan hakları belgelerinin başında gelir. 1989 tarihli sözleşme bugün neredeyse tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Taraf ülkelerin sözleşmeyi uygulayıp uygulamadığını denetleyen BM Çocuk Hakları Komitesi son yıllarda faaliyetlerini daha da yoğunlaştırmıştır.

Sözleşmenin giriş bölümünde çocuğun aile ortamında yetiştirilmesine özen gösterilmesi, çocuğun ilgi, sevgi ve mutluluk havası içinde büyütülmesi ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ilan edilen ülkeler ve özellikle barış, hoşgörü ve özgürlük gibi değerlerle donatılması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

İnternet sitesi: Çocuk haklarıyla ilgili geniş bilgiye Avrupa Konseyi'nin çocuk haklarıyla ilgili çalışmalarını ihtiva eden “Çocuklarla Birlikte Çocuklar İçin Bir Avrupa İnşa Etmek” programının <http://www.coe.int/t/dg3/children/> sitesinde ulaşılabilir.

İnternet: Çocuk Hakları Sözleşmesine <http://www.cocukhaklari.gov.tr> sitesinden ulaşılabilir.

Yana Çıkma: Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Eylül 1994'te 4058 sayılı “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun” ile onaylamıştır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin ikinci maddesine göre “Taraflar Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal yada başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler. Taraflar Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.”

Yana Çıkma Çocuk Hakları Sözleşmesi 18 yaşından küçük herkesi çocuk olarak tanımlamakta ve çocukların tüm insan haklarına sahip olduklarını teyit etmektedir.

Sözleşme çocukların temel hak ve özgürlüklerini düzenlerken, bunların gerçekleştirilmesi için de devletlere sorumluluklar yüklemektedir. Sözleşmenin düzenlediği bazı çocuk hakları şunlardır:

- ◆ Tüm dünya çocukları bu bildirgedeki haklardan din, dil, ırk, renk, cinsiyet, milliyet, mülkiyet, siyasi, sosyal sınıf ayırımı yapılmaksızın yararlanmalıdır.
- ◆ Çocuklar özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onurunun zedelenmeyecek şekilde yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda çocuğun en yüksek çıkarları gözetilmelidir
- ◆ Çocuklar sosyal güvenlikten yararlanmalı, sağlıklı bir biçimde büyümesi için kendisine ve annesine doğum öncesi ve sonrası özel bakım ve korunma sağlanmalıdır.
- ◆ Çocuklara yeterli beslenme, barınma, dinlenme, oyun olanakları ile gerekli tıbbi bakım sağlanmalıdır.
- ◆ Fiziksel, zihinsel ya da sosyal bakımdan özürlü çocuğa gerekli tedavi, eğitim ve bakım sağlanmalıdır.
- ◆ Çocuğun kişiliğini geliştirmesi için anlayış ve sevgiye gereksinimi vardır. Anne ve babasının bakımı ve sorumluluğu altında her durumda bir sevgi ve güvenlik ortamında yetişmelidir.

***Yana çıkma:** Çocuk Hakları sözleşmesine göre eğitim çocukların temel bir insan hakkıdır.*

Çocukların Eğitim Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi Eğitim hakkına özel bir vurgu yapmakta ve eğitim hakkını bir insan hakkı olarak düzenlemektedir. Sözleşmenin 28. ve 29. maddesinde, çocukların eğitim hakkı ve kapsamı şöyle düzenlenmiştir.

Madde 28

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- a. İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
- b. Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
- c. Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
- d. Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
- e. Okullarda düzenli biçimde devamin sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

***Yana çıkma:** Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.*

Madde 29

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;
 - a. Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
 - b. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
 - c. Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
 - d. Çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
 - e. Doğal çevreye saygının geliştirilmesi.
2. Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

***Yana çıkma:** Eğitim çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlamalıdır.*

***Yana Çıkma** BM Çocuk hakları Sözleşmesinin imzalandığı 20 Kasım “Dünya Çocuklar Günü” olarak kutlanmaktadır.*

Çocuk Hakları ve Yoksulluk

Çocuk haklarına yönelik en önemli tehditlerden biri dünyada hızla yükselen “yoksulluk” konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede öngörülen sağlıklı yaşama hakkı, eğitim hakkı gibi hakların gerçekleştirilmesinde en önemli tehdittir. UNICEF’in 2005 yılında OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkeleri arasında yapmış olduğu araştırmada OECD ülkelerinde çocukların ve gençlerin yaşam şartlarının kötüleştiği ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNDP Raporlarına göre, dünya nüfusunun %20’si günde kişi başına 1 dolardan daha az, yarıya yakını ise günde 2 dolardan daha az gelire sahiptir. Aynı rapora göre sağlık için en belirleyici risk faktörü yoksulluktur. Aynı şekilde Dünya Bankasına göre, dünya Nüfusunun %40 yani 2.5 milyar insan fakirlik, 1.4 milyar insan da aşırı fakirlikle yaşamaktadır.

***Yana çıkma:** Dünya Bankasına göre, dünya Nüfusunun %40 yani 2.5 milyar insan fakirlik, 1.4 milyar insan da aşırı fakirlikle yaşamaktadır.*

Dünya’da Çocuk Hakları

UNICEF’in 2012 yılında gerçekleştirdiği “Dünyada Çocukların Son Durumu” adlı panelde elde edilen verilere göre, şu an itibarıyla, insan kaçakçılığı ve ticareti sonucunda 2,5 milyon kişi zorla çalıştırılmaktadır. Bu sayının tahminen %22’sinden %50’sine uzanan bir bölümünü ise çocuklar oluşturmaktadır. İnsan ticaretinin söz konusu olmadığı durumlarda bile çocuklar salt yaşayabilmek için çalışmak zorunda kalabilmektedir. 2008 yılında 5 ile 17 yaş arasında

215 milyon kız ve erkek çocuk çalışmaktaydı ve bu çocukların 115 milyonunun yaptığı işler tehlikeli işler arasında yer almaktaydı.

***Yana çıkma:** tahminlere göre dünyada insan kaçakçılığı ve ticareti sonucunda bir milyondan fazla çocuk zorla çalıştırılmaktadır.*

Yapılan tahminlere göre ayrıca on milyonlarca çocuk da dünyanın çeşitli kentlerinde ve kasabalarında sokaklarda yaşamakta veya çalışmaktadır. Üstelik genel nüfus artışı, göç ve giderek artan kentleşme ile birlikte bu çocukların sayısı daha da artmaktadır. Sokaklardaki yaşam çocukları şiddete maruz bırakmakta, bu çocuklara karşı işlenen suçlar nadiren soruşturulmakta, bu çocukları savunma adına harekete geçen de pek az kişi çıkmaktadır. Aslında başıboşluk ve evden kaçma birçok ülkede ve kentte suç sayılmaktadır; bu durumda, sokaklarda yaşayan veya çalışan çocuklar da bu suçlamanın başlıca mağdurları konumuna düşmektedir. Yine 10 milyondan fazla çocuk ilkökula gidememekte ve bunların büyük bir bölümü kız çocuğudur. UNICEF'in "2011 Dünya Çocuklarının Durumu" raporuna göre gelişmekte olan ülkelerde 5-14 yaş grubundan yaklaşık 150 milyon çocuk, başka bir deyişle bu yaş grubundaki toplam nüfusun yüzde 16'sı çeşitli işlerde çalıştırılmaktadır. UNICEF'e göre Türkiye, dünyanın en büyük 16. ekonomisine sahiptir. Son 20 yılda yaşanan birçok gelişmeye rağmen çocuk işçiliği ile mücadele devam etmektedir. 2006 yılına ait son Türkstat verilerine göre Türkiye'de 6-17 yaş grubunda olup çalışan 958 bin çocuk vardır. Bu verilere göre tarım kesiminde 392 bin, sanayide 271 bin, 294 bin çocuk ticaret ve diğer hizmetlerde çalışmaktadır. Bu çocukların yarısından biraz azı, ailelerinin tarım arazilerinde, dükkanlarında veya diğer işlerinde ücretsiz olarak çalışmaktadır.

Avrupa ve Türkiye'de Çocuk Hakları

Pusulaya göre, ticareti yapılan çocukların sayısında muazzam bir artış gözlenmektedir. Tahminlere göre her yıl 120.000'e ulaşan sayıda kadın ve çocuğun Orta ve Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya ticareti yapılmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre Britanya'da, büyükşehirlerde binlerce sokak çocuğu yaşamaktadır. Erkek ve kız çocuklarının sayısı birbiriyle hemen hemen aynıdır. Her yıl yaklaşık 40.000 çocuğun evinden kaçtığı tahmin edilmektedir.

***Yana çıkma:** Dünyanın en gelişmiş kıtası olan Avrupa'da bile çocuk işçiliği, sokak çocukları ve yoksulluk önemli bir sorun olarak görülmektedir.*

Fransa'da, sokak çocuğu vakaları 1980'lerde ciddi bir sorun olarak gündemi meşgul etmeye başladı. Bazı otoritelere göre sokak çocuğu sayısı 10.000'leri bulsa da bazıları bu rakamın daha düşük olduğunu tahmin etmektedir.

Doğu ve Orta Avrupa'da sokaklarda yaşayan evsiz barksız genç insanların sayısı günden güne artmaktadır. Sadece Bükreş'te 1.500 çocuk ve gencin sokaklarda yaşadığı tahmin edilmektedir.

Polonya ve Macaristan'da on beş yaşından küçük çocukların üçte birinden fazlası yoksulluk içinde yaşamaktadır. Polonya'da düzenlenen bir araştırmaya göre çocukların % 60'ı kötü beslenmekte, %10'u ise sürekli yetersiz beslenmektedir. Rusya Federasyonu'nda ise iki yaşın altındaki yetersiz gelişim vakalarının oranı 1992'de %9,4 iken, bu oran 1994 yılında %15,2'ye ulaşmıştır.

İsmail Doğan'ın araştırmalarına göre, Türkiye'de İstanbul, Ankara gibi büyük kentler aile içi baskıdan, şiddet ve tacizden kaçarak kurtuluşu sokakta arayan binlerce çocuk bulunduğu tahmin edilmektedir. Sokak Çocukları Derneği Başkanı Yusuf Kulca sadece İstanbul'da 20

bin dolayında sokak çocuğu olduğunu belirtmektedir. Türkiye genelinde bu rakam 80 binlerdedir.

Yana Çıkma 12 Haziran, Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü.

Sonuç

İnsanlığın geleceği olan çocuklar yetişkinler tarafından giderek daha fazla önemsenmekte ve haklarının korunması için ulusal ve uluslararası mekanizmalar geliştirilmektedir. BM ve Avrupa Konseyi bu alanda yayınladıkları çocuk hakları sözleşmeleriyle çocukların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında önemli roller oynamaktadır. Fakat bütün bu uluslararası çabaya rağmen, geri kalmış dünya bölgeleri bir yana dünyanın en gelişmiş bölgesi Avrupa'da bile çocukların ciddi insan hakları ihlalleriyle karşılaştıkları bir gerçektir. Diğer insan hakları gibi çocuk hakları da sadece hukuki düzenlemelerle değil, zihinsel ve kültürel dönüşümle mümkündür.

Farklı Fikirler (FF)

1. Dünyada modernleşme oranı artmasına rağmen neden çocuk işçiliği devam etmektedir?
2. Yoksulluk çocuk haklarını nasıl etkilemektedir?
3. Avrupa'da veya Dünya'da çocuk haklarının durumunu tartışınız.
4. Yaşadığınız çevrede genelde saygı gösterilmeyen çocuk hakları hangileridir? Neden?
5. Hak ihlalleriyle karşılaşan çocuklar yardım için kime başvurabilir?
6. Sözleşmede yer almayan fakat olması gerektiğini düşündüğünüz haklar var mı?

Kaynakça

- ◆ Avrupa Konseyi, "Çocuklarla Birlikte Çocuklar İçin Bir Avrupa İnşa Etmek"
<http://www.coe.int/t/dg3/children/> (01.06.2013)
- ◆ Avrupa Konseyi, Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi,
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/160.htm> (01.06.2013)
- ◆ Avrupa Konseyi, Avrupa, Orta Asya ve Amerika Okullarında İnsan hakları Eğitimi,
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Resources/HRECOMPENDIUMGOODPRACTICES_rev251109_en.pdf (23.05.2013).
- ◆ Doğan, İ., "Çocuk Hakları Açısından Türkiye'de Çocuk Olgusu", Milli Eğitim Dergisi, sayı no.151, 2001.
- ◆ Dünya Bankası, "Dünyadaki fakirlikle İlgili İstatistikler",
<http://data.worldbank.org/topic/poverty> (01.06.2013).
- ◆ UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu 2012,
<http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/d/u/du%CC%88nya-c%CC%A7ocuklarinin-durumu-2012.pdf> (01.06.2013).

TEMA 12: ENGELLİ HAKLARI

Konular:

- ◆ İnsan hakları bağlamında engelli kavramı,
- ◆ Engelli hakları ile ilgili sözleşmeler,
- ◆ Avrupa Konseyi ve BM'nin engelli hakları ile ilgili çalışmaları,
- ◆ Engellilerin eğitim hakkı,

Anahtar Kavramlar

- ◆ Engelli hakları
- ◆ Engelli hakları sözleşmesi
- ◆ Engellilerin eğitim hakkı
- ◆ Avrupa Konseyi
- ◆ Birleşmiş Milletler
- ◆ Engelleri kaldırmak
- ◆ Eşitlik
- ◆ Adalet

Engelli (disabled) yaşam, insanlık tarihi kadar eski bir gerçekliktir. Tarihsel süreçte engelli olmak her zaman bir “eksik” olmak olarak algılanmış ve toplumların engelli bireylere yönelik tutumları, kültürden kültüre değişiklik göstermekle birlikte genelde olumsuz anlamda varlığını korumuştur. “Engelli” kavramı ile ilgili farklı tanımlar olmasına rağmen Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi’nde, “Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” engelli olarak tanımlanmaktadır. BM Engelli Hakları Sözleşmesi de buna paralel bir şekilde engelli kişileri şöyle ifade etmektedir: “Çeşitli engellerle karşılaşmaları halinde diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmalarını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal engelleri olan kişilerdir”.

***Yana çıkma:** Engelli, Çeşitli engellerle karşılaşmaları halinde diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmalarını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal engelleri olan kişilerdir.*

İnsanlar fiziksel, zihinsel ya da duygusal rahatsızlık, yüzünden, tıbbi koşullar ya da zihinsel hastalıklardan dolayı engelli olabilir. Bu tür rahatsızlık, koşul ya da hastalıklar kendi doğasına göre geçici ya da kalıcı olabilir. BM Sözleşmesi girişinde engellinin toplumun doğal ve temel birimi olduğuna ve toplum ve devlet tarafından korunmaya hakkı olduğuna ve engellilerin ve aile üyelerinin, engellilerin haklarını tam ve eşit şekilde kullanabilmesini sağlamak için gerekli korumayı ve desteği almaları gerektiğine vurgu yapmaktadır. Engellilerin karşılaştıkları ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve daha insani bir hayat sürebilmek için BM tarafından Engelli Hakları Sözleşmesi 2006 yılında kabul edilmiştir. Sözleşmeye göre, engelliliğe dayalı ayrımcılıklar şunlardır: Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alandaki tüm insan hak ve temel özgürlüklerinin diğerleri ile eşit bir şekilde kullanılması veya bunlardan yararlanılması imkânını ortadan kaldıran veya bunu engelleyen her türlü ayrımın, dışlamanın veya kısıtlamanın engelliğe dayalı olarak yapılmasıdır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık, makul uyumlaştırmanın yapılmaması dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar”.

Yana çıkma 9 Aralık 1975 tarihli Engelli Hakları Bildirisi, engelli kişilerin topluma üretken bireyler olarak katılmaları konusunda olduğu kadar, toplumun engellilere karşı yükümlülüklerini de saptamaktır.

Internet: engelli hakları ile ilgili farklı çalışmalara ve aktivitelere ulaşmak için Engelli Hakları Konseyi'nin <http://www.disabilityrights.org/booklist.htm> sitesi yararlı bir kaynaktır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin devamında yer alan 9 Aralık 1975 tarihli Engelli Hakları Bildirisi, engelli kişilerin topluma üretken bireyler olarak katılmaları konusunda olduğu kadar, toplumun engellilere karşı yükümlülüklerini de saptamaktır. 1975 bildirisi engellilere bir takım haklar tanımış ve bu hakların hiçbir ayrıma tabi olmaksızın dünyadaki bütün engelliler için geçerli olduğunu belirtmiştir. Bu bildiri'nin 3. maddesi engellilerin insan onuruna saygı gösterilmesi onların doğal hakkı olup buna uygun hayat şartlarına sahip kılınmalarını bir haktır. BM Bildirisi ve Sözleşmesi'nin engellilere tanıdığı haklar arasında "tıbbi, psikolojik ve fonksiyonel tedavi" görme hakkı ile ekonomik ve sosyal güvenlik yanında uygun veya kabul edilebilir bir hayat düzeyi hakları sayılmıştır.

Yana çıkma: Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 13 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edildi.

Müzakereleri 2000 yılında başlayan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 13 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edildi. Sözleşme genel ilkeler, genel yükümlülükler, eşitlik, ayrımcılık yasağı, erişebilirlik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım gibi çeşitli başlıklar altında, engellilerin haklarını ve taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenlemektedir.

Kitap: Engellilerin topluma entegrasyonu ve topluma katkıları konusunda geniş bilgi için Gary Craig ve Marjorie Mayo'nun Community Empowerment: A Reader in Participation and Participation, London: Zed Book, 1995 kitabına bakılabilir.

Birleşmiş Milletler ve Engelli Hakları

BM çerçevesinde genel insan hakları düzenlemelerinin yanında, engellilere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması için BM Engelli Hakları Bildirgesi (1975) ve BM Engelli Hakları Sözleşmesi (2006) kabul edilmiş. Ayrıca, Sözleşmenin taraf ülkelerce uygulanmasını denetleyen BM Engelli Hakları Komitesi de mevcuttur.

BM Sözleşmesi'nin girişinde Sözleşmenin amaçları; engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak, sağlamak ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirmek olarak ifade edilmiştir.

Taraf ülkeler üzerinde bağlayıcı olan Sözleşme, engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi yükümlülükler getirmektedir. Giriş kısmında sözleşmenin çerçevesi ana hatlarıyla çizilmiştir:

- ◆ Engelliliğin verilen bir kavram olduğunu ve engelliliğin sakat kişilerin, onların diğer bireyler ile birlikte eşit bir temelde topluma tam ve etkili katılmalarına olanak tanımayan tutumlar ve çevre koşullarla etkileşiminden kaynaklandığını tanıyarak,
- ◆ Engelli olduğu için bir kişinin ayrımcılığa uğramasının kişinin doğuştan sahip olduğu onuru ve değeri ihlal ettiğini de göz önünde bulundurarak,
- ◆ Tüm engellilerin insan haklarının güçlendirilmesi ve korunması gerektiğini göz önünde bulundurarak,
- ◆ Engellilerin toplumun refah ve çeşitliliğine yaptıkları ve yapabilecekleri katkıyı ve engellileri insan haklarını ve temel özgürlükleri tam kullanmaya ve topluma tam

katılmaya teşvik etmenin, onların topluma ait oldukları hissine sahip olmalarını sağlayacağını, toplumun insani, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunacağını tanıyarak,

- ◆ Engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendiren ve diğer politika ve programların karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate alarak,
- ◆ Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birden fazla nedene dayalı olarak veya ağır ayrımcılığa uğrayan engellilerin karşılaştığı zor koşulları dikkate alarak önlemler alır.

Yana çıkma: *BM Engelli Hakları Sözleşmesi uyarınca taraf devletler, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birden fazla nedene dayalı olarak veya ağır ayrımcılığa uğrayan engellilerin karşılaştığı zor koşulları dikkate alarak önlemler alır.*

İnternet: *Türkiye’de engelliler, çocuklar ve çocuk hakları ile ilgili geniş bilgiye Çocuk Vakfı’nın <http://www.cocukvakfi.org.tr/> sitesinden ulaşılabilir.*

Avrupa Konseyi ve Engelli Hakları

İnsan hakları ve demokrasinin Avrupa genelinde yerleşmesi ve yaygınlaşması için kurulan ve çaba sarf eden Avrupa Konseyi, engelli hakları alanında da aktif bir rol oynamaktadır. Avrupa toplumlarının %10’nun engelli olduğunu vurgulayan Avrupa Konseyi, “kapsayıcı ve kucaklayıcı bir toplum için engelleri kaldırmak” sloganıyla yola çıkmış ve bu kapsamda çeşitli konferans, seminer gibi faaliyetler ve programlar geliştirmiştir.

İnternet sitesi: *Engelli Hakları ile ilgili Avrupa Konseyi’nin faaliyetlerine Konseyin http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/integration/06publications/presentation.asp#TopOfPage sitesinden ulaşılabilir.*

Kitap: *Engelli çocuklar, sorunları, hakları ve daha pek çok konu ile ilgili çalışmalar için Adnan Kulaksızoğlu’nun derlediği Engelli Çocuklar ve Ergenlerin hakları, İstanbul: Çocuk Vakfı yayınları, 2011 kitabına bakılabilir.*

Yana çıkma: *Kapsayıcı ve kucaklayıcı bir toplum için engelleri kaldırmak gerekir.*

Engelli İnsanlar ve Eğitim

Dünya nüfusunun % 10’nuna yakınının, her ne kadar onları günlük yaşamımızda pek fark etmesek de, engelli olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa Konseyi’nin değişik raporları ve Pusulaya göre Avrupa Konseyine üye 47 devlette yaşayan yaklaşık 800 milyon kişinin 80 milyon kişinin engelli olduğu anlamına gelmektedir. Son yıllarda kaydedilen ilerlemelere rağmen Avrupa’da yaşayan engellilerin çoğu eşit fırsatlara erişim ve toplumsal yaşama tam katılım için hala engellerle karşılaşılıyor. Örneğin düşük eğitim ve mesleki eğitim düzeyi; yüksek işsizlik oranları; düşük gelir; fiziksel çevre engelleri; sosyal dışlanma; hoşgörüsüzlük; klişeler ve kalıp yargılar; doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık; şiddet, kötü muamele, suiistimal vs. Tüm bu engeller içerisinde ön plana çıkan iki önemli sorun: Eğitim ve erişim/ulaşımdır.

Yana çıkma: *BM kalkınma programı UNDP’ye göre de engelliler alanındaki çalışmaların en önemli iki yönü erişim ve eğitim olarak raporlarında ele almaktadır.*

BM Kalkınma programı UNDP'ye göre de engelliler alanındaki çalışmaların en önemli iki yönü erişim ve eğitim olarak raporlarında ele almaktadır. Bunlardan ilki olan erişim, tüm insanların doğuştan hakkı olan fiziksel ulaşımı (kamusal araçlarla yolculuk etme, sokakların, kaldırımların, kamu binalarının kullanımı) ve bilgi/iletişim ortamına ulaşımı içerdiği gibi, ücretli çalışma fırsatlarının sağlanmasını da içeriyor. MÜSİAD'ın engelli raporuna göre, engelli insanların kentsel yaşama katılım alanındaki ihtiyaçları, engelli olmayanlarla farklı olmakla birlikte benzerdir. Engelli olarak tanımlanan bireyleri, toplumun ayrı bir kesimi olarak nitelendirme yerine bütünleşmiş bir parçası olarak algılayabilmek ve yaşanan mekânda da buna olanak sağlayabilmek amacıyla fiziksel çevreye ulaşılabilirliğini sağlamak gerekmektedir. Tüm insanlar gibi engelli insanların da ulaşım hizmetlerinden eşit fırsatlarda yararlanması ve işine, okuluna, alışverişe, spor alanlarına, parklara, engelli olmayan insanların kullandığı yollarla ve taşıtlarla gidebilmesi gerekmektedir.

***Yana çıkma:** Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı'nın 2002 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre, genel nüfusun göstergeleriyle engelli nüfusun göstergeleri arasında çok büyük uçurumlar olduğu gözlenmiştir.*

Engelliler için diğer hayati konu ise eğitimidir. Pek çok ülkede eğitim çağındaki engelli çocukların büyük çoğunluğu ilköğretim okulunu bitirme şansına bile sahip değil. Böylece, sadece bu gençlerin geleceği ellerinden alınıp yoksulluğa mahkûm edilmekle kalmıyor, içinde yaşadıkları toplumlar da vatandaşlarının önemli bir bölümünün yetenek ve üretici gücünden yoksun kalmış oluyor. Yine MÜSİAD'ın ele aldığı rapora göre engellilerin en temel sorunu eğitimidir. Engellilerin eğitimsizliği, toplumla bütünleşmesinin önündeki en önemli sorunlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı'nın 2002 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre, genel nüfusun göstergeleriyle engelli nüfusun göstergeleri arasında çok büyük uçurumlar olduğu gözlenmiştir. Buna göre; Türkiye genel nüfusunun % 13'ü okuma yazma bilmiyorken, engelli nüfusun % 36'sının okuma yazma bilmediği görülmüştür. Engellilerin % 41'i ile süregelen hastalığı olanların yaklaşık % 47,1'i ilkokul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Yüksekokula devam eden engelli (bedensel, görme engelliler, işitme ve konuşma) oranı % 2,24, kronik hastalığa sahip olanlarda ise % 4,23'tür. Sonuç olarak, okuryazarlığı olmayan ve eğitim seviyesi düşük bir engelli kitlesinin varlığından söz edilebilir.

Sonuç

Engelli kişiler de insan haklarından diğer insanlar gibi hiçbir ayırıma tabi tutulmaksızın yararlanma hakkına sahiptirler. Bu çerçevede, bütün haklarından tam olarak yararlanabilmeleri için devletlerin uluslar arası insan hakları hukukundan doğan sorumluluklarına riayet etmeleri gerekir. Aynı şekilde diğer insanların da engelli hakları konusunda hassas olmaları ve bu durumun her an herkesin başına gelme ihtimali olduğunu akıldan çıkarmamalıdır. Engelleri engel olmaktan kurtarmak için siyasi, ekonomik ve kültürel tüm tedbirlerin alınması için resmi kurumlar, sivil oluşumlar ve bireyler gayret sarf etmelidir.

Kaynakça

- ◆ Avrupa Konseyi, "Engelli İnsanlar", <http://hub.coe.int/web/coe-portal/what-we-do/society/disabilities> (30.05.2013).
- ◆ Avrupa Konseyi, Avrupa'da Engelli Haklarını Korumak ve Geliştirmek: Tam Kapsayıcı, Kucaklayıcı ve Güçlendirici bir Katılıma Doğru, Conference Proceeding, Strasbourg, 29-30 October, 2008, http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Protecting_and_promoting_the_rights_of_persons_with_disabilities_-_complete_with_cover1.pdf (30.05.2013).

- ◆ BM Kalkınma Programı, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=778> (25.05.2013).
- ◆ Craig, G. ve Mayo M., Community Empowerment: A Reader in Participation and Participation, London: Zed Book, 1995.
- ◆ Çocuk Vakfı, <http://www.cocukvakfi.org.tr/> (02.06.2013).
- ◆ Engelli Hakları Konseyi, <http://www.disabilityrights.org/booklist.htm> (02.06.2013).
- ◆ Kulaksızoğlu, A., Engelli Çocuklar ve Ergenlerin hakları, İstanbul: Çocuk Vakfı yayınları, 2011.